

5256

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΥ
ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΝΟΥ,
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Η

ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΙΣ

ΤΗΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Μουσική, ὀξεῖς ὄμα καὶ βαρεῖς, μα-
κροὺς τε καὶ βραχεῖς φθόγγους μί-
ξασα ἐν διαφόροις φωναῖς, μίαν
ἀπετέλεσεν ἁρμονίαν.

(Ἀριστοτ. περὶ κόσμου V 10).

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

~~~~~
1918

Πᾶν ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως.

Ἀρχιμ. Παγκράτιος

Εὐγενέστατε καὶ φιλόμουσε

Κύριε Μ. Σ. ΣΙΝΙΟΣΟΓΛΟΥ

Ὁν τρόπον κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα φιλογενεῖς καὶ φιλόμουσοι ἄνδρες ἰδίως ἀναλώμασιν ἐξέδωκαν πλείστα συγγράμματα διὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἀναμόρφωσιν τοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ ὑμεῖς νῦν τῷ παραδείγματι ἐκείνων στειχοῦντες καὶ τὴν ἑναρμόνισιν τῆς ἱερᾶς τῶν πατέρων ἡμῶν μουσικῆς ἐπιθυμοῦντες, οὐ μόνον τὴν πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιότητα τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἀναφορὰν ἐκ τῶν πρώτων ὑπεγράψατε, ἀλλὰ καὶ τὴν δαπάνην διὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς παρούσης βίβλου λίαν προθύμως ἀνελάβετε.

Ἐφ' ᾧ ἀντὶ μεγίστου φόρου εὐγνωμοσύνης παρακαλῶ, ὅπως δέξησθε τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ ἐλαχίστου τούτου πονήματός μου.

Ἐν Πέραν, τῆ 21 Ἰουνίου 1918

Ἀρχιμ. Παγκράτιος Βατοπαιδινός

ΤΩ ΕΥΓΕΝΕΣΤΑΤΩ ΚΥΡΙΩ ΚΥΡΙΩ

ΜΙΛΤΙΑΔΗ Σ. ΣΙΝΙΟΣΟΓΛΟΥ

ΑΝΔΡΙ ΦΙΛΟΜΟΥΣΩ, ΚΑΙ ΦΙΛΟΓΕΝΕΙ

ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΟΣΤΑΤΗ, ΚΑΙ ΓΕΝΝΑΙΩ, ΧΟΡΗΓΩ,

ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΣ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΕΡΓΟΝ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Ο ΠΟΝΗΣΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

“Όσον άφ’ ένός ή διαίρεσις τής χορδής και ή κατασκευή τής έπταφθόγγου μουσικής κλίμακος ύπήρξαν άνέκαθεν άντικείμενα προστριβών, έρίδων, έμπαθών έπιθέσεων και σφοδράς διαμάχης μεταξύ τών ψαλτών ήμών και τών μουσικολόγων διαφωνούντων πρòς άλλήλους έν σχέσει πρòς τόν άριθμόν τών τμημάτων και τò μήκος τών τόνων και διαστημάτων, διότι εκ παραδόσεως φερομένην τήν κλίμακα άλλοι έσχημάτιζον ούτω και άλλοι κατασκεύαζον άλλως, και έντεϋθεν αί προκλήσεις, οί διαπληκτισμοί και ο γραφιδοπόλεμος⁽¹⁾, τόσον άφ’ έτέρου και ή έναρμόνιαις τής εκκλησιαστικής ήμών μουσικής έγένετο ούχι άφορμή ήρέμου, άπαθοϋς και λογικής συζητήσεως και άμερολήπτου έξετάσεως, αλλά στόχος άγρίας και φοβεράς έπιθέσεως εκ μέρους τών άμούσων και άγραμμάτων ίδια Ιεροψαλτών ήμών, οίτινες άκούοντες έναρμόνισιν ταράσσονται, θορυβοϋνται, μάλνονται και λυσσώδη πάντοτε κατ’ αύτής έγείρουσι πόλεμον· ο δέ χριστιανικός κόσμος ήμών μη δυνάμενος νά έξηγήση τήν τοιαύτην κατὰ τής έναρμονίσεως και κατὰ τών έναρμονιστών άπρεπή και χυδαίαν καταφοράν τών ψαλτών, διηρωτάτο και μέχρι σήμερον διερωτάται άπορών, μήπως θρησκευτικοί ή δογματικοί λόγοι άπαγορεύουσι τήν έναρμόνισιν τής εκκλησιαστικής ήμών μουσικής.

Έν τή πρώτῃ εκδόσει τής Μουσικής κλίμακος ήμών

1. “Όρα διατριβάς Π. Γ. Κηλτζανίδου προυσαέως εις άπάντησιν Ε. Παπαδοπούλου, Μ. Μισαηλίδου και Δ. Πασπαλή 1879. Θρησκευτικήν έφημερίδα Σιών, και περιοδικόν έν Αθήναις “Φόρμιγξ”.

διὰ μακρῶν ὀμιλοῦντες καὶ ἀναπτύσσοντες τὸ ἔζήτημα τοῦτο ἀποδεικνύομεν, ὅτι οὐδεὶς λόγος θρησκευτικὸς ἀπαγορεύει τὴν ἑναρμόνισιν· τὸναντίον μάλιστα σπουδαῖοι λόγοι τῆς συγχρόνου ἐποχῆς τῆς κοινωνικῆς προόδου καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἐπιβάλλουσι τὴν ἑναρμόνισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς· διότι ὁ λαὸς ἡμῶν καὶ ἰδίᾳ ἡ ἀνωτέρα παρ' ἡμῖν κοινωνία τὴν τετραφώνον εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν διδασκόμενοι μικρόθεν ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τὴν τετραφώνον εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν καθ' ἑκάστην ἀκούοντες ἐν ταῖς αὐτοκρατορικαῖς καὶ ἐθνικαῖς ἑορταῖς, ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς παρελάσεσιν, ἐν τοῖς θεάτροις, ἐν τοῖς δημαρχιακοῖς κήποις, ἐν τοῖς γάμοις, ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ ἐν πάσαις ταῖς κατ' οἶκον καὶ δημοσίᾳ διδομέναις συναυλίαις φωνητικῆς καὶ ὄργανικῆς μουσικῆς, ἐξφκειώθησαν πρὸς αὐτὴν οὕτως, ὥστε καὶ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν μουσικὴν ἐν τῷ ναῷ ἐπιθυμοῦσι καὶ θέλουσι νὰ ἀκούωσιν ἐνηρμονισμένην ἐν τετραφωνίᾳ· διότι ἐκ τῆς ἐνηρμονισμένης μουσικῆς αἰσθάνονται ἰδιαιτέραν ἱερὰν εὐχαρίστησιν καὶ ψυχικὴν κατάνυξιν, ἐξ ἧς ἡ μὲν καρδιά βαθύτατα συγκινεῖται καὶ πάσχει, τὰ δὲ γόνατα ἀφ' ἑαυτῶν κάμπτονται πρὸ τῆς εἰκόνης τοῦ Ἐσταυρωμένου, τὸ δὲ πνεῦμα εἰς αἰθέρια ὕψη μεταρσιούμενον, ὁρᾷ τὸν Θεόν, ὃν κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην προσκυναῖ καὶ λατρεύει. Πολλοὶ δὲ ὁμογενεῖς οἰκογένειαι καὶ πολλοὶ ὀρθόδοξοι Ἕλληνας καὶ πάσαι καὶ νῦν ἐπὶ μακρὸν χρόνον διαμείναντες ἐν Εὐρώπῃ ἢ καὶ ἀνατραφέντες ἢ ἐκπαιδευθέντες ἐν αὐτῇ καὶ συνειθίσαντες πρὸς τὴν τετραφώνον ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν οὐ μόνον οὐδεμίαν θρησκευτικὴν τέρψιν καὶ εὐχαρίστησιν αἰσθάνονται, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον τὸ νευρικὸν αὐτῶν σύστημα ταράσσεται ἐκ τῆς μονοτόνου βυζαντινῆς λεγομένης μουσικῆς⁽²⁾, διότι ὡς ψάλλεται οὔτε τὴν καρδίαν συγκινεῖ, οὔτε ἱερόν τι συναίσθημα παράγει

2. Ὅπως τὸναντίον πολλοὶ τῶν ἀνατολιτῶν μὴ ἀκούσαντες ἄλλην μουσικὴν, καὶ εἰθισμένοι μικρόθεν εἰς τὴν τουρκικὴν μουσικὴν, εὐχαριστοῦνται ἀκούοντες μὲν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

ἐν αὐτῇ, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον καὶ κύριον σκοπὸν τῆς μουσικῆς, καὶ συνεπεία τούτου ἔπαυσαν φοιτῶντες εἰς τὸν ἱερόν ναόν.

Βεβαίως ὁ καλὸς ποιμὴν, ὁ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιθεὶς ὑπὲρ τῶν προβάτων, εἰς πλείστας θυσίας καὶ κόπους ὑποβάλλεται, τρέχων ἀνὰ τὰ ὄρη, ὅπως εὔρη τὸ πλανηθὲν πρόβατον, καὶ εὐρίσκων χαίρει ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τοῖς ἐννενήκοντα ἐννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις (Ματθ. ιη', 13).

Ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος, γράφων πρὸς Κορινθίους λέγει· «Ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα πλείονας κερδήσω· καὶ ἑγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω· τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω· τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ, ἀλλ' ἐννομος Χριστῷ, ἵνα κερδήσω ἀνόμους· ἑγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω· τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ Εὐαγγέλιον. (Α'. Κορ. θ' 19.)

Ὁ δὲ ἱερός Χρυσόστομος, ὅπως προσελκύσῃ τοὺς μὴ μεταβαίνοντας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι δὲν δύναται νὰ μείνωσι νήστεις μέχρι τέλους τῆς λειτουργίας, τρώγουσι, ἐπιτρέπει αὐτοῖς νὰ τρώωσι καὶ νὰ μεταβαίνωσι.

«Τί ποτ' ἄρα τὸ αἴτιον; τί τῆς ἡμετέρας τραπέζης αὐτοὺς ἀπεσόβησεν; Ὁ τραπέζης, ὡς ἔοικε, μετασχὼν αἰσθητῆς, ἐνόμισεν ἀνάξιον εἶναι μετὰ τροφὴν αἰσθητὴν ἐπὶ θείων λογίων ἀκρόασιν ἐλθεῖν· ἀλλ' οὐ δικαίως τοῦτο νομίζουσι». Καὶ ἀλαχοῦ· «Οὐκ ἔστιν αἰσχύνη, ἀγαπητοί, (τὸ φαγεῖν), ἀλλὰ τί; Τὸ φαγόντα μένειν οἶκοι καὶ ὑστερεῖν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἑορτῆς.» Καὶ ἀλλαχοῦ· «Οἱ μὴ δυνάμενοι ἐγκαρτερεῖν νήστεις, μεταλαβέτωσαν τροφῆς καὶ ἐλθέτωσαν ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν θείων λόγων.» (Πατρολ. Migne τόμ. 49 σελ. 104 ὀμιλ. θ' καὶ σελ. 112 ὀμιλ. ι'.)

Ὁ δὲ ἀείμνηστος ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου Διονύσιος Λάττας πρὸς τοὺς κατηγοροῦντας αὐτόν, ὅτι ἐν τοῖς ναοῖς τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ἐπὶ μᾶλλον θεραπεύει καὶ περιποιεῖται τὴν εὐρωπαϊκὴν τετραφωνίαν ἔλεγεν· Ὁχι τετραφωνίαν ἀλλὰ καὶ ζουρ-

ναὶν ἀκόμη θὰ ἐπέτρεπον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐὰν ἐγίνωσκον, ὅτι θὰ προσείληκεν οὗτος τοὺς χριστιανούς ἐν αὐτῇ. Εἶνε πολὺ χριστιανικώτερον, εὐαγγελικώτερον καὶ θεοφιλέστερον νὰ ψάλλω τετραφωνίαν καὶ νὰ ἔχω τὴν ἐκκλησίαν γεμάτην ἀπὸ χριστιανούς διὰ νὰ ἀπευθύνω εἰς αὐτοὺς δύο λόγους ἐποικοδομητικούς, παρὰ νὰ ψάλλω βυζαντινὰ καὶ νὰ βλέπω τὴν ἐκκλησίαν ἄδουλαν. Καὶ οὕτω «δυσοῖν κακοῖν προκείμενοι τὸ μὴ χειρὸν βέλτιστον.»

Πάντα ταῦτα καὶ πλεῖστα ἄλλα ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας παρόμοια παραδείγματα μαρτυροῦσιν, ὅτι δεῖποτε ἡ Ἐκκλησία ὡς φιλόστοργος μήτηρ συγκατανεύουσα παρέβλεπεν ἐνδιδούσα εἰς τὰς ἀδυναμίας καὶ ἀσθενείας τῶν πνευματικῶν αὐτῆς τέκνων, ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ ὅπως περισυλλέξῃ ταῦτα ἐν τῷ ναῷ καὶ κερδήσῃ τὰς ψυχὰς αὐτῶν διὰ τῆς διδασχῆς.

Δὲν γινώσκωμεν, ἀλλ' οὔτε εἴμεθα καὶ ἀρμόδιοι νὰ ἐξετάσωμεν τί θὰ πράξῃ ἡ Ἐκκλησία σήμερον πρὸς περισυλλογὴν τῶν προφάσει τῆς μουσικῆς μὴ προσερχομένων εἰς τὸν ναὸν πολλῶν πνευματικῶν αὐτῆς τέκνων, ἀν δηλονότι θὰ ἐπιτρέψῃ χάριν αὐτῶν τὴν ἐνηρμονισμένην τετράφωνον μουσικὴν κατὰ τὴν δευτέραν λειτουργίαν εἰς ἓνα ἢ δύο ναοὺς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδόνος, διότι αὐτὴ ἔστιν ὑπεύθυνος καὶ ὑπόλογος διὰ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Ἐκ τοῦ δισχυρισμοῦ ὅμως τινῶν, ἀβασανίστως ἢ καὶ σκοπίμως ἀποφαινομένων καὶ ἀγωνιζομένων ὅπως πείσωσι καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ οὔτε ἐναρμονίζεται οὔτε δύναται ποτε νὰ ψαλλῇ ἐν τετραφωνίᾳ, ἀνεζωπυρήθη ἐν ἡμῖν ζήλος καὶ περιέργεια ἰσχυρά, ὅπως μελετήσωμεν ἐπισταμένως τὸ ζήτημα τοῦτο, ἵνα ἐξ ἰδίας πείρας καὶ ἀντιλήψεως σχηματίσωμεν σαφῆ ἰδέαν καὶ ὠρισμένην περὶ αὐτοῦ γνώμην καὶ ἀναλόγως ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς ἐρωτῶντας ἡμᾶς.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τε μελέτης καὶ ἐργασίας ἡμῶν καὶ διαφόρων πειραμάτων, γενομένων ἐπὶ ὄργανου δωδεκαχόρδου ὑπῆρξεν ἐξόχως ἱκανοποιητικόν, διότι γεωμετρικῶς τῷ τρόπῳ

ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ ἄριστα καὶ καλλιτεχνικώτατα ἐναρμονίζεται ἐν παντὶ γένει μουσικῷ καὶ ἐν παντὶ ἤχῳ ἐκκλησιαστικῷ· ἐναρμονιζομένη δὲ γίνεται ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα, τελειότερα, πλουσιώτερα, ἀρμονικωτέρα καὶ μελωδικωτέρα τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφώνου μουσικῆς.

Τὴν ἐργασίαν ἡμῶν ταύτην ἐκδιδόντες τύποις πρὸς διαφώτισιν τῶν ἀγνοούντων καὶ πρὸς ὀριστικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ἐναρμονίσεως, ἔσμην πλέον ἢ βέβαιοι, ὅτι οἱ ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι⁽³⁾ τῆς ἐνηρμονισμένης μουσικῆς ἐν τῇ μοχθηρίᾳ καὶ κακηντρεχείᾳ τῆς ψυχῆς αὐτῶν, νέας καθ' ἡμῶν θὰ ἐξυφάνωσι χαλκεύοντες μυσσὰς συκοφαντίας καὶ ἐπαισχύντους ραδιουργίας, ὡς ἐπραξαν τοῦτο καὶ ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῆς Μουσικῆς κλίμακος ἡμῶν, διότι ὡς ἄμουσοι καὶ ἀγράμματοι, μὴ ἔχοντες τὴν δύναμιν καὶ τὸ ἀνδρικὸν σθένος νὰ ἀπαντήσωσιν ἀναιροῦντες ἡμᾶς διὰ τοῦ καλάμου, ὡς ποιοῦσι πάντες οἱ τίμιοι ἄνθρωποι, καταφεύγουσιν εἰς ποταπὰ καὶ χαμερπῆ μέσα, μαρτυροῦντα τὸ ποιὸν τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν.

Ἄλλ' ἀδιάφορον· ἡμεῖς ὄντες φίλοι τῆς ἀληθείας καὶ ὡς ἀρχὴν τοῦ βίου ἡμῶν ἔχοντες νὰ λέγωμεν πάντοτε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ζῶντες καὶ ἀποθανόντες θὰ γράφωμεν καὶ θὰ κραυγάζωμεν, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ, ἣν κατέστρεψαν οἱ μεγαλόσχημοὶ τῶν ἱεροψαλτῶν, ἄριστα καὶ καλλιτεχνικώτατα ἐναρμονίζεται. Καθὼς καὶ ἐν τῷ ἡμερολογίῳ ἡμῶν λέγομεν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι αἱ ἐπακταὶ αὐτῆς εἰσι λελανθασμένοι καὶ λελανθασμένοι οὔσαι, δεικνύουσι τὴν ἡλικίαν τῆς σελήνης κατὰ πέντε ἡμέρας ἐλάσσονα τῆς πραγματικῆς αὐτῆς ἡλικίας, καὶ ἔνεκα τοῦ λάθους τούτου εἴχομεν ἐφέτος τόσον ὄψιμον τὸ ἅγιον Πάσχα, 22 Ἀπριλίου, ἐνῶ ἔπρεπε κατὰ τὰς ἀληθινὰς ἐπακτὰς νὰ ἐορτάσωμεν αὐτὸ τὴν 15 Ἀπριλίου κατὰ τὸ Ἰουλιακὸν ἡμερολόγιον, ὅπερ ὡς γνωστὸν, τυγχάνει ἐσφαλμένον. Κατὰ δὲ τὸ ὀρθὸν καὶ

3. Ὅρα παράρτημα τῆς ἐναρμονίσεως.

ἀκριβὲς ἑλληνικὸν ἡμερολόγιον, ὅπερ ἐξεπονήσαμεν, ἔπρεπε νὰ διορθώσωμεν τὸ ἅγιον Πάσχα τὴν 30 Μαρτίου, δηλαδὴ τὴν 18 Μαρτίου κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον ὁμοῦ μετὰ τῶν καθολικῶν.

Ὅθεν δημοσιεύοντες τὴν ἐναρμόνισιν τῆς μουσικῆς, περιφρονοῦμεν μὲν τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἁρμονίας καὶ τὰς κακοήθεις σκευωρίας αὐτῶν καθ' ἡμῶν, παρακαλοῦμεν δὲ τοὺς φυσικομαθηματικοὺς καὶ τοὺς ἐγκρατεῖς τῆς μουσικῆς λογίους μουσικοδιδασκάλους, ὅπως, ἀμερολήπτως κρίνοντες τὰ πράγματα, ἐξενέγκωσι τὰς ἀσθηροτέρας αὐτῶν κρίσεις ἐπὶ τῆς ἐργασίας ἡμῶν ταύτης.

Ἐγγραφον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 12 Ἰουνίου 1918.

Ἀρχιμανδρίτης Παγκράτιος
Βατοπαιδινός

Ἡ ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΙΣ
ΤΗΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

§ 1. Αἰτίσεις καὶ Ἀναφοραί.

Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου γογγυσμοὶ καὶ δυσφορίαι ὑποκόφως ἠκούοντο κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς⁽¹⁾, καὶ πολλαὶ μεταξὺ πολλῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων δυσμενεῖς κατ' αὐτῆς ἐξεφέροντο κρίσεις ὡς διαφθορείσης ὑπὸ τῆς ἀμαθείας, ἀμουσίας καὶ ἀβθαιρεσίας τῶν ψαλτῶν, εἰσαγαγόντων ἐν αὐτῇ γραμμὰς ξένας καὶ μέλη ἀλλότρια, ἀηδῆ, ἀνούσια καὶ εἰς οἶκον Θεοῦ ἀνάρμοστα⁽²⁾,

1. Ἴδε λόγον αὐτοσχέδιον Δημητρίου Βερναρδάκη 1876 περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς σελ. 7.

2. Τὴν κατάπτωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς καὶ τὴν κατ' αὐτῆς κατακραυγὴν καὶ ἀπογοήτευσιν τοῦ λαοῦ ἀνομολογεῖ καὶ ἡ ἀπὸ 2 Ἰανουαρίου 1880 πατριαρχικὴ ἐγκύκλιος, ἣτις παραπέμπει τοὺς ἱεροψάλτας ἡμῶν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐπιστημονικῆς διατριβῆς τοῦ ὁμογενοῦς Δ. Πασπαλῆ, ἀνδρὸς εἰδήμονος

καὶ μὴ δυναμένης ἐκ τούτου ἵνα ἱκανοποιήσῃ δεόντως τοὺς θρησκευτικοὺς πόθους τῆς καρδίας καὶ τὰς καλλιτεχνικὰς ἀπαιτήσεις τῆς αἰσθητικῆς καὶ τοῦ πνεύματος τῆς συγχρόνου ἐποχῆς τῆς προόδου, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ δὲ συχνάκις ἐν ἰδιαίτεροις κύκλοις γινόμεναι σκέψεις καὶ ἀνταλλαγὴ γνώμων, ἂν μὴ περὶ ἀμέσου ἀποδοχῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφωνίας, ἀλλὰ περὶ βελτιώσεως τοῦλάχιστον καὶ ἐπὶ τὸ τελειότερον διαρ-

τῆς τε ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς καὶ τῆς τῶν εὐρωπαίων, πρὸς ἄρσιν τῶν τοιούτων μέψεων καὶ παραπόνων, καὶ πρὸς βελτιώσιν καὶ ἀνύψωσιν τῆς μουσικῆς εἰς τὴν οἰκείαν αὐτῆς ἀξίαν καὶ μεγαλοπρέπειαν, καὶ πρὸς ἐκκάθαρσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν ὀλιγορῶν, ἀκιδίᾳ καὶ ἰδιοτροπίᾳ τῶν ἱεροψαλτῶν εἰσχωρησάντων ἐν αὐτῇ ξένων ὀθνείων καὶ ἀναρμόστων μελῶν.

Ὁ δὲ Γ. Ι. Παπαδόπουλος ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ «Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», οὗ τὴν ὕλην ὁ ἀείμνηστος γερμανὸς καθηγητῆς καὶ βαθύς ὑμνολόγος κ. Κρουμβάχερ χαρακτηρίζει ὡς «Ἄνευ αὐθυποστάτου ἐργασίας καὶ οὐχὶ μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης κριτικῆς εἰργασμένην» (Βυζαντινὴ λογοτεχνία ἐκδ. Μαρασλῆ σελ. 505,) ἰδοῦ τί ἀναγράφει περὶ τῆς καταπτώσεως καὶ διαφθορᾶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς.

Σελ. 376. Ἡ μουσικὴ τέχνη ὑπῆχθη εἰς παραφθοράν τινα κατὰ τὸ ὕψος καὶ εἰς ἀλλοιώσεις κατὰ τὸ μέλος. (Ὅρα καὶ σελ. 373.)

Σελ. 379. Τὸ ἀρχαῖον, γνήσιον, σεμνὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς μέλος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἠλλοιώθη καὶ παρεμορφώθη διὰ τὰς ἰδιοτρόπους μάλιστα ξενοφωνίας, αἰτινες, παρεξήφρασαν εἰς τὰ ἱερὰ ἄσματα τῆς Ἐκκλησίας ἕνεκα τῆς ἀπειρίας εἴτε τῆς ἀνταρθεύσεως ἱεροψαλτῶν τινῶν παρήλλαξαν ὅλως τὴν σεμνότητα καὶ τὸ γνήσιον αὐτῶν μέλος.

Σελ. 382. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ, παραμεληθεῖσα, γέγονεν ἔρμαιον τῆς ἀγνοίας καὶ αὐθαιρεσίας τῶν πλείστων.

Σελ. 386. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ παραφθείρεται καὶ

ρυθμίσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, προσέλαβον ἐπίσημον χαρακτῆρα ἐκ τοῦ ἐξῆς γεγονότος.

Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ ἐν Γαλατᾷ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τῶν Χίων, ἀποτελούντων ἰδιαίτεραν χιακὴν παροικίαν ἐνταῦθα, κατὰ μίμησιν τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἑλληνικῶν κοινοτήτων, χρωμένων, ὡς γνωστὸν, τῇ εὐρωπαϊκῇ τετραφώνῳ μουσικῇ ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ, ἠθέλησε νὰ διαρρυθμίσῃ τὴν μουσικὴν ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τούτῳ παρεκάλεσε πέρυσιν (1917) τὸν καθηγητὴν τῶν μαθηματικῶν καὶ ἐρασιτέχνην μουσικὸν κ. Σ. Σταματιάδην, ὅπως τὴν Μ. Παρασκευὴν ἑσπέρας κατὰ τὸν ὄρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου ψάλλῃ μετὰ τοῦ χοροῦ αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ τὰ ἐγκώμια τοῦ ἐπιταφίου θρήνου ἐν ἐνηρμονισμένῃ τετραφώνῳ μουσικῇ. Τοῦτο μαθὼν ὁ Μ. Πρωτέδικος Γ. Ι. Παπαδόπουλος, μετέβη περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς Μ. Παρασκευῆς εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τῶν Χίων, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐναρμονίσεως· ἀλλὰ λίαν ἀβροφρόνως προεπέμφθη ἐκεῖθεν ἐπὶ αὐστηροτάτῃ μάλιστα διαταγῇ, ὅπως μὴ τολμήσῃ καὶ πλησιάσῃ ἄλλοτε εἰς τὸν αὐλόγυρον τοῦ ναοῦ. Ἀναχωρῶν δὲ ἐπορεύθη κατ' εὐ-

διαστρέφεται ὑπὸ τῆς ἀμαθείας τῶν ψαλτῶν καὶ ὀσήμεροι φθίνει.

Καὶ ταῦτα μὲν πρὸ τριακονταετίας ἔγραψεν ὁ Γ. Ι. Παπαδόπουλος, ὅτε ἤκουέ τις ἐν πᾶσι τοῖς ναοῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ αὐτὰ μαθήματα τῶν παλαιῶν διδασκάλων ψαλλόμενα. Ἀλλὰ διατί δὲν γράφει καὶ σήμερον τὰς ἐντυπώσεις αὐτοῦ, ἐπόπτης τῶν ψαλτῶν ὄν, ὅτε πάντες οἱ ψευδοπρυτάνεις τῆς μουσικῆς ὀργιάζουσι διαστρέφοντες καὶ καταστρέφοντες τὰ ἀρχαῖα κλασικὰ μαθήματα καὶ ψάλλοντες ἕκαστος κατὰ τὸ δοκοῦν; Ἐπὶ τετραετίαν ἀποπτεύει καὶ οὐδεμίαν μέχρι σήμερον ὑπέβαλεν ἐκθεδῖν. Δὲν δυνάμεθα τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐννοήσωμεν ποίου εἶδους ἐποπτεία εἶνε αὕτη, δι' ἣν ζητεῖ καὶ ἐπίδομα ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου.

θείαν εἰς τὴν Μεγάλην Πρωτοσυγκελλίαν, καὶ παραστή-
 σασ αὐτῇ τὸν μέγαν κίνδυνον, ὃν διατρέχει ἡ ἐκκλησια-
 στικὴ ἡμῶν μουσικὴ ἐκ τῆς ἑναρμονίσεως τῶν ἐγκωμίων!!,
 κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ παρ' αὐτῆς ἐντονωτάτην ἔγ-
 γραφὸν διαταγὴν πρὸς τὸν προϊστάμενον τοῦ ναοῦ τῶν
 Χίων, ὅπως μὴ ἐπιτρέψῃ ἐπὶ μηδενὶ λόγῳ τὴν ἐκτέλεσιν
 τῆς ἑναρμονίσεως. Τί συνέβη κατόπιν δὲν γινώσκομεν· τοῦ-
 τὸ μόνον ἐμάθομεν τὴν ἐπιούσαν ἐν Χάλκῃ εὕρισκόμενοι,
 ὅτι ὁ ἐπιτάφιος θρήνος ἐψάλη ἐν τετραφώνῳ ἐνηρμονι-
 σμένη βυζαντινῇ μουσικῇ, ἣτις προσείλκυσε μὲν ἄπειρον
 πλῆθος χριστιανῶν, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ λαὸς ἡμῶν
 ἐπιθυμεῖ τὴν ἐνηρμονισμένην μουσικὴν, προὔκαλεσεν ἔ-
 μως καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ προϊσταμένου, τεθέντος εἰς μη-
 νιαίαν ἀργίαν. Συνεπεία δὲ τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης τῆς
 Μ. Πρωτοσυγκελλίας τὸ περὶ ἑναρμονίσεως τῆς ἐκκλησι-
 αστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ζήτημα ἀναφλεγέν, ἔλαβεν, ὡς
 εἶπομεν, ἐπίσημον χαρακτῆρα, καὶ ἡ μὲν ἐπιτροπὴ τοῦ
 ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων ἀπέστειλε πρὸς
 τὴν Α. Θ. Παναγιότητα τὴν ἐξῆς αἴτησιν.

**Πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιότητα τὸν Οἴκου-
 μενικὸν Πατριάρχην κ. κ. Γερμανὸν τὸν Β'.**

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Ἡ εὐσεβάστως ὑποφαινομένη ἐπιτροπὴ τῆς ἱερᾶς
 ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων μελετήσασα τὴν
 πλειστάκις ἐκφρασθεῖσαν αὐτῇ ἐπιθυμίαν ἐπιλέκτων με-
 λῶν τῆς ἐνταῦθα χιακῆς παροικίας περὶ τελέσεως δευ-
 τέρας λειτουργίας ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ ναῷ εἰς ἐνηρμονισμέ-
 νην βυζαντινῇ μουσικῇ, καὶ συμμεριζομένη πλήρως τὴν
 ἐπιθυμίαν ταύτην, τὴν εἰς οὐδεμίαν ἐκκλησιαστικὴν διά-
 ταξιν προσκόπτουσαν, ὑποβάλλει μετὰ σεβασμοῦ τῇ Ἱε-

μετέρα Θειοτάτῃ Παναγιότητι τὴν παράκλησιν, ὅπως ἐ-
 πιτραπῇ ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐπιθυμίας ταύτης τῆς χιακῆς πα-
 ροικίας. Ἡ τέλεσις δύο λειτουργιῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ ναῷ,
 τῆς μὲν πρώτης ὡς ἄχρι τοῦδε εἴθισται, τῆς δὲ δευτέρας
 εἰς ἐνηρμονισμένην βυζαντινῇ μουσικῇ, οὐδεμίαν ἔχο-
 μεν ἀμφιβολίαν ὅτι γενικῶς θὰ ἐπικροτηθῇ· καθόσον
 τὸ μὲν ἐκκλησιάσμα αὐτοῦ, τὸ εἴθισμένον εἰς τὴν ἐν χρή-
 σει βυζαντινῇ μουσικῇ, δὲν θὰ στερηθῇ αὐτῆς ἐν τῇ
 πρώτῃ λειτουργίᾳ, τὸ δὲ εἴθισμένον εἰς τὴν ἐνηρμονισμέ-
 νην μουσικῇ, ὅπερ ἔπαυσε νὰ φοιτᾷ διὰ τοῦτο εἰς τὰς
 ἱερὰς ἀκολουθίας, ἀναμφισβητήτως θέλει προσελκυσθῇ
 εἰς τὴν δευτέραν λειτουργίαν, ἣτις οὕτω θὰ συντελέσῃ
 εἰς τὴν κράτυνσιν τοῦ ὁσημέραι μειουμένου παρὰ τῷ ἐκ-
 κλησιάσματι τούτῳ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Ἡ ἡμετέρα Θειοτάτῃ Παναγιότης, ἣτις, ἐπιτρέψασα
 τὸν ἠλεκτροφωτισμὸν τῶν ἱερῶν ἐκκλησιῶν, παρὰ τὰς ἐ-
 πικρατούσας προλήψεις, ἐπεδαψίλευσεν εἰς τοὺς ἱεροὺς
 ναοὺς αἴγλην καὶ κάλλος γενικῶς ἐπικροτηθεῖσαν, ἀναμ-
 φιβόλως καὶ πάλιν θὰ κλείσῃ τὸ σεπτὸν Αὐτῆς ὄνομα,
 εἰάν ἐπιτρέψῃ ἵνα τεληθῆται δευτέρα λειτουργία εἰς ἐνηρ-
 μονισμένην βυζαντινῇ μουσικῇ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐνταῦθα
 χιακῆς παροικίας, ὅστις ἐξομοιούμενος πρὸς τοὺς ναοὺς
 τῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ ὁμογενῶν παροικιῶν καὶ
 οὐδεμίαν ἐξάρτησιν ἀπὸ ἐνορίας ἔχων, δύναται διὰ τοῦτο
 ἵνα ἐλευθέρως ἐξυπηρετήσῃ τὸν ὡς ἄνω θεάρεστον σκο-
 πὸν τῆς προσελεύσεως εἰς τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας τῶν
 ἕνεκα μουσικῶν λόγων παυσαμένων ἵνα ἐν ἐκκλησίαις εὐ-
 λογῶσι τὸν ὑψιστον Θεόν.

Εὐελπιστοῦσα ἡ ἡμετέρα ἐπιτροπὴ, ὅτι εὐμενῶς γε-
 νήσεται δεκτὴ ἡ παράκλησις αὐτῆς, διατελεῖ μετὰ βα-
 θυτάτου σεβασμοῦ.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 10 Μαΐου 1917.

Μ. Θεοτοκάς. Ι. Χαλκούσης. Γ. Χούλης. Π. Σκαναβής.
 Φ. Θελούδης. Π. Μπιλήρης. Σ. Βούτας. Λ. Τζάλλας.
 Π. Ράλλης. Τ. Ἀτζάλας.

Πολλὰ δὲ τῆς ἀνωτέρας παρ' ἡμῶν κοινωνίας ἐξέχοντα πρόσωπα, ἀνήκοντα εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀναμορφωτῶν τῆς μουσικῆς ἡμῶν, βλέποντες τὸ μέγα ἐνδιαφέρον ὅπερ ὁ λαὸς ἡμῶν δεικνύει πρὸς τὴν ἐνηρμονισμένην τετραφώνον μουσικὴν, συνέταξαν καὶ ἐπέδωκαν πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιότητα τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην τὴν κατωτέρω ἀναφορὰν.

Τῆ Α. Θ. Παναγιότητι τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ κ. κ. Γερμανῷ τῷ Ε΄.

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Γνωστὸν τῇ Ὑμετέρᾳ Παναγιότητι, ὅτι μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες μέχρι τῆς σήμερον ἐπεζήτησαν τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐναρμονίσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν μελῶν, καταλέγεται καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει καθηγητὴς κ. Σ. Σταματιάδης, ὅστις πολλάκις ἐν δημοσίαις ἀκροάσεσιν ὑπέβαλεν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἡμετέρου κοινῶν τὸ πόρισμα τῶν πολυετῶν μελετῶν του.

Ἄναμφισβήτητον ἐπίσης εἶνε, Παναγιώτατε Δέσποτα, ὅτι παρὰ τὰς μερικὰς ἐλλείψεις, ἃς πιθανὸν ἰδιαίτερα τεχνικὴ μόρφωσις δύναται νὰ ἀνεύρη ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος μουσικῷ συστήματι, καὶ αἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ θὰ ἐκλείψωσι, τὸ σύνολον τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Σταματιάδου ἤρρεσεν, εὐηρέστησε καὶ ἐπεδοκιμάσθη ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν· διότι, ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς αὐτῆ διατηρεῖ ἀμετάβλητον τὸ μέλος τῶν πατρῶων βυζαντινῶν ὕμνων, περιβάλλει συγχρόνως τούτους διὰ τοῦ ὑπὸ τῆς ἐναρμονίσεως προσδιδομένου κάλλους, καὶ διὰ τοῦ μεγαλείου ἐκείνου,

ὅπερ χαρακτηρίζει τὴν σύγχρονον θρησκευτικὴν μουσικὴν παρ' ὅλοις τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς. Ἐν τούτοις ἀπόφασις τῆς ἀγίας καὶ ἱερᾶς Συνόδου φαίνεται ἀντικειμένη πως εἰς τὴν ὑπὸ χοροῦ πολυφώνου ἐκτέλεσιν τῶν λαμπρῶν τροπαρίων καὶ ψαλμῶν τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς λειτουργίας.

Δι' ὃ οἱ εὐσεβάστως ὑποφαινόμενοι, πεποιθότες ὅτι ἡ Ὑμετέρα Παναγιότης προκειμένου περὶ ζητημάτων ἐξωτερικῆς λατρείας, ἄτινα οὐδένα φέρουσι δογματικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑπὸ τοῦ τυπικοῦ σαφῶς καθορίζονται, συμμερίζεται τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην, ὅτι συμφέρει νὰ κανονίζωνται τὰ τοιαῦτα συμφώνως πρὸς τὸ ἐκάστοτε ἐπικρατοῦν παρὰ τῷ ἐκκλησιαστικῷ αἰσθημα, ὑποβάλλομεν Αὐτῇ τὴν παράκλησιν, ὅπως ἐν τῇ περικοίᾳ αὐτῆς εὐδοκήσῃ νὰ ἐξεύρη μέσον, δι' οὗ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς θεωροῦντας τὴν ἐν μουσικῇ συμφωνίᾳ ἀπαγγελίαν τῶν πρὸς Κύριον δεήσεων ἡμῶν κατασκευαστικότεραν τῆς μονοφώνου, νὰ ἀκροῶνται ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος τοῦ χοροῦ τοῦ κ. Σταματιάδου ἐν τῷ ἐν Γαλατᾶ ναῷ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τῶν Χίων, οὗτινος ἡ Ἐπιτροπὴ ὑπέβαλε τῇ Ὑμετέρᾳ Παναγιότητι σχετικὴν αἴτησιν.

Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐξαιτούμενοι παρὰ τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος τὰς πατρικὰς Αὐτῆς εὐχὰς καὶ εὐλογίας, διατελοῦμεν εὐπειθέστατα αὐτῆς τέκνα.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 23 Μαΐου 1917.

Ν. Σγουρίδης. Κ. Ν. Φωτιάδης. Λ. Καζανόβας.
 Ἄλ. Καπαγιαννίδης. Γ. Βεγλερῆς. Γ. Ἀποστολίδης.
 Ἐμμανουηλίδης. Ζηλανάκης. Μ. Σινιόσογλους.
 Γ. Ζώτροπας. Γ. Κ. Κάρταλης. Ν. Μαργαρίτης.
 Σ. Καραθεοδωρῆς. Α. Καλβοκορέσης. Δ. Εὐθυβούλης.
 Τ. Σγουρδαῖος. Πασπαλῆς. Α. Γεράρδος.
 Σ. Κρέστοβιτς. (δυσανάγνωστος) Ι. Κωνσταντινίδης.
 Ἄρ. Γιοργαντζόγλους.

Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, φέρουσιν τὰς ὑπογραφὰς ἐθνικῶν συμβούλων, γερουσιαστῶν, τραπέζιτων διευθυντῶν τραπεζῶν, διευθυντῶν ἐφημερίδων, ἰατρῶν, δικηγόρων, μεγαλεμπόρων, κλπ. ἂν ἐπρόκειτο νὰ ὑπογράψωσι καὶ ἄλλοι, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι κατὰ χιλιάδας θὰ ὑπέγραφον. Ἡ δὲ Α. Ἐξοχότης ὁ ἐθνικός σύμβουλος κ. Ἀλέξανδρος Παντζεῖρης Βέης ἀνέλαβε τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν δεόντων παρὰ τῇ Α. Θ. Παναγιότητι πρὸς εὐνοϊκὴν τοῦ ζητήματος λύσιν. Συνεπεῖα ὁμως ραδιουργιῶν καὶ σπερμολογιῶν, χαλκευθεισῶν πάντως ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἐναρμονίσεως, ἡ Α. Θ. Παναγιότης ἀνέβαλε τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς εἰς εὐθετώτερον χρόνον.

Καὶ τί μὲν θὰ πρῶξῃ ἡ Α. Θ. Παναγιότης ὡς οἰκουμηνικός πατριάρχης καὶ ὡς ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις ἔχει φυσικὰ ὑπ' ὄψιν καὶ μακροσκελέστατον περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὑπόμνημα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ συλλόγου⁽³⁾ δὲν γινώσκωμεν, διότι

3. Ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Κωνσταντινουπόλεως ὑψίσταται ὁματεῖδόν τι ψαλτῶν, φέρον τὴν προσωνυμίαν Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς δὴλολογος· ἀλλ' ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, καταχρηστικῶς καὶ ἀναρμόστως φέρει τὸ ὄνομα τοῦτο· διότι ὁ δὴλολογος ὑποτίθησιν ὅτι ἀποτελεῖται ἐκ προσώπων, λογίων καὶ πεπαιδευμένων, ὡς λ. χ. ὁ Φιλολογικὸς παρ' ἡμῖν δὴλολογος, ὅστις ὀνομάζεται οὕτω, διότι ἀείποτε ἀποτελεῖται ἐκ προσώπων λογίων καὶ πεπαιδευμένων, ἐπιστημόνων, θεολόγων, δικηγόρων, ἰατρῶν, καθηγητῶν, ἀρχιτεκτόνων, γεωπόνων καὶ παρομοίων, οἵτινες ποιοῦνται ἐν αὐτῷ διαφόρους διαλέξεις καὶ ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις· ὁ δὲ τιτλοφορούμενος Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς δὴλολογος, ἐξ ἀγραμμάτων τὸ πλεῖστον μελῶν ἀποτελούμενος, δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἄλλως, εἰμὴ ὡς μία συντεχνία ψαλτῶν παρομοία πρὸς τὴν συντεχνίαν τῶν καζαντζήδων, συστηθεῖσα

ὡς κυρίαρχος ἔχει πλήρες καὶ ἀπόλυτον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιτρέψαι ἢ ἀπαγορεύσαι τὴν ἐναρμόνισιν, ἀλλ' ἐρωτῶμεν, εἴνε δυνατὴ ἢ ἐναρμόνισις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ὑπὲρ ἧς τοσαῦται μετὰ πόθου ἐνέργειαι καταβάλλονται; δῆλα δὲ ἐναρμονίζεται ἢ δὲν ἐναρμονίζεται ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ; ἄλλαις λέξεσι, δύναται νὰ ψαλῆ ἐν πολυφώνῳ τετραφωνίῳ, ὡς ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ; διότι περὶ αὐτοῦ κυρίως, περὶ τῆς τετραφωνίσεως τῆς μουσικῆς ἡμῶν, πρόκειται.

§ 2. Αἰ γινώμαι τῶν εἰδικῶν.

Ὁ μὲν Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος ἀπαντᾷ ἀρνητικῶς, λέγων ὅτι, οὔτε ἐναρμονίζεται, ἀλλ' οὔτε καὶ συμφέρει νὰ ἐναρμονισθῇ· τοῦναντίον δὲ οἱ φυσικομαθηματικοὶ καὶ οἱ ἐπιστημονικῶς ἐγκύψαντες εἰς τὴν μελέτην καὶ σπουδὴν τῆς μουσικῆς καθόλου ἀπαντῶσι καταφατικῶς, λέγοντες ὅτι κάλλιστα καὶ τεχνικώτατα ἐναρμονίζεται ἢ μουσικὴ ἡμῶν.

Οὕτως ὁ μὲν ἐλλόγιμος καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν κ. Σ. Σταματιάδης διὰ διαφόρων ἐπιστημονικῶν διατριβῶν καὶ διαλέξεων δημοσιευθεισῶν καὶ δι' ἐκτελέσεως πειραμάτων ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ ἐνώπιον ἀσφυκτικοῦ πλήθους ἀκροατῶν προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι, ἐναρ-

πρὸς ὑπεστήριξιν τῶν συμφερόντων αὐτῶν καὶ πρὸς παρακώλυσιν πάσης προόδου καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς· διότι ἡ μουσικὴ σχολή, ἣν διατηρεῖ, μετὰ τοσαύτης αὐστηρότητος καὶ εὐδυνειδισίας ἐργάζεται, ὥστε αὐθημερὸν τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων ἐπὶ τῇ καταβολῇ 120 γροσίων ἐγγράφει τελειοφοίτους καὶ ἐξετάζουσα αὐτοὺς εἰς δύο στίχους τοῦ πολυελαίου «Λοῦλοι Κύριον», ἀναγορεύει αὐτοὺς διδάκτορας τῆς μουσικῆς.

μονίζεται ἄριστα. Ὁ δὲ μουσουργὸς κ. Κ. Μπέλλας, ἐρω-
 τώμενος, ρητῶς καὶ ἀπεριφράστως ἀποφαίνεται λέγων,
 ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ τότε μόνον δὲν θὰ
 ἐνηρμονίζετο, ὅταν δὲν θὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ φθόγγων μου-
 σικῶν ὡς ἡ εὐρωπαϊκὴ· ἔχουσα δὲ καὶ αὕτη φθόγγους
 ὡς ἐκείνη, ἐξαιρέτα ἐναρμονίζεται. Τὴν αὐτὴν γνώμην
 ἐκφέρει ἐπισήμως καὶ ὁ β'. γραμματεὺς τοῦ Δ. Ε. Μ.
 Συμβουλίου μουσικολόγος κ. Μ. Βασιλείου, λέγων ὅτι
 κάλλιστα ἐναρμονίζεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ,
 καὶ ἐναρμονιζομένη γίνεται ποικιλωτέρα καὶ μᾶλλον εὐά-
 ρεστος τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ἤχων,
 οὓς ἔχει· ἀλλὰ πρὸ παντός, λέγει, δεῖται γενικῆς ἀνακα-
 θάρσεως, διότι διεφθάρη τὸ ἀρχαῖον καὶ μεγαλοπρεπὲς ἐν
 τῇ σεμνότητι μέλος αὐτῆς. Ὁ δὲ νεαρὸς καθηγητὴς τῶν
 μαθηματικῶν κ. Δ. Γ. Λιανόπουλος, ἐρωτηθεὶς, τί φρονεῖ,
 καὶ τίνα γνώμην ἔχει περὶ τῆς ἐναρμονίσεως, ἐν τῇ
 διακρινοῦσῃ αὐτὸν χαριτολογία καὶ ἐτοιμότητι πνεύματος
 ἀπαντῶν, εἶπεν ἡμῖν· Ἡ ἐρώτησις αὕτη ὁμαλίζει πρὸς
 ἐρώτησιν, ἂν τὸ δένδρον τοῦτο ἀνθεῖ, δείξας συγχρό-
 νως ἀνθοστόλιστον ἀκακίαν, ἢ πρὸς ἐρώτησιν, ἂν ἡ μέ-
 λισσα συλλέγει μέλι. Ἐφ' ὅσον ἐστὶ καὶ λέγεται μου-
 σικὴ, ἔχουσα ὠρισμένην κλίμακα καὶ τόνους σταθεροὺς
 καὶ κατ' ἀντιστοιχίαν συμφῶνους, καλλιτεχνικώτατα ἐναρ-
 μονίζεται, καὶ πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ἐναρμονισθῇ, διὰ
 νὰ μεταβαίνωμεν συχνότερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐλκυό-
 μενοι ὑπὸ τῆς ἐνηρμονισμένης μουσικῆς.

Ὁ δὲ μαθήσει τε καὶ θεωρίᾳ ἀληθῆς πρύτανις τῶν
 μουσικῶν καὶ ἱεροψαλτῶν ἡμῶν καὶ καθηγητὴς τῆς βυ-
 ζαντινῆς μουσικῆς ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ σχολῇ
 ἐλλόγιμος κ. Γ. Πρωγάκης, ἀκούσας τὴν θεωρίαν ἡμῶν
 καὶ μικρὰ προκαταρκτικὰ πειράματα, ἅπερ ἐξετελέσαμεν
 ἐνώπιον τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχο-

λῆς ἀνωμολόγησεν, εἰπὼν ὅτι, πράγματι ἐναρμονίζεται
 ἡ ἱερὰ ἡμῶν μουσικὴ ἄνευ οὐδεμιᾶς βλάβης ἢ ἀλλοιώ-
 σεως τοῦ μέλους αὐτῆς, καὶ οὐχὶ μάτην κοπιῶσιν οἱ
 ἐναρμονισταί, ὧν τὴν ἐργασίαν ἐκτιμᾷ, ἀλλ' ἀπαιτεῖται
 χρόνος καὶ συνεργασία πρὸς τελείαν τῆς ἐναρμονίσεως
 ἐπιτυχίαν.

Καὶ αὕτη μὲν ἐστὶν ἡ περὶ ἐναρμονίσεως γνώμη τῶν
 ἀνωτέρω μνησθέντων προσώπων, ὧν τὸ κῦρος ὡς εἰδικῶν
 τυγχάνει ἀναμφισβήτητον. Καὶ τὴν γνώμην ταύτην παρα-
 δέχονται ὡς λίαν ὀρθὴν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ψάλται, ἀλλὰ
 διὰ τὸν φόβον τῶν κρατούντων ἐν τῷ μουσικῷ συλλόγῳ
 δὲν τολμῶσιν νὰ ἐκφέρωσιν αὐτὴν παρρησίᾳ, ἵνα μὴ ἀπο-
 συνάγωγοι γένωνται.

Ὁ δὲ εὐρυμαθὴς καὶ εἰς ἄκρον παιδείας ἑλλητικῶς
 σοφὸς παρ' ἡμῖν ἱεράρχης μητροπολίτης Νικαίας Βασι-
 λειος Γεωργιάδης, ὁ ἀκροασάμενος πολλάκις τῆς ἐκκλη-
 σιαστικῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς εἰς τοὺς καθεδρικοὺς
 ναοὺς τῶν διασημοτέρων μεγαλουπόλεων τῆς Εὐρώπης,
 ἐρωτηθεὶς ἂν ἐπιτρέπηται ἡ ἐναρμόνισις τῆς ἐκκλησιαστι-
 κῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἰδοὺ πῶς ἐπὶ λέξει ἀπήντησεν ἡ-
 μῖν· «Σκοπὸς τῆς χρήσεως τῆς μουσικῆς ἐν τῇ κοινῇ λα-
 τρείᾳ εἶνε ἡ ἀνύψωσις τῆς διανοίας καὶ τῆς καρδίας τοῦ
 ἀνθρώπου μέχρι τοῦ θρόνου τοῦ οὐρανοῦ Πατρός, ἡ ἐ-
 ξαρσις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὑπὲρ τὰ χθαμαλὰ καὶ
 γήινα πράγματα, ἅτινα συνεχῶς πιέζουσι τὸν ἄνθρωπον
 ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ. Πᾶσα λοιπὸν ἔλλογος διαρρυθμίσις
 τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ συστήματος, τείνουσα εἰς
 τοιοῦτον σκοπὸν πρέπει πάντοτε νὰ ἐπιδιώκηται ὡς χρή-
 σιμος καὶ ὠφελιμος πρὸς διέγερσιν τοῦ θρησκευτικοῦ
 συναισθήματος· τοῦναντίον δὲ πρέπει ν' ἀποδιώκηται πᾶν
 ἐκκελυμένον μέλος καὶ πᾶσα χθαμαλὴ καὶ ποταπὴ χρή-
 σις τῆς καλλίστης τῶν ὠραίων τεχνῶν, τῆς μουσικῆς

ἐκεῖ, ὅπου ὁ χριστιανὸς τείνει νὰ μεταρσιωθῆ, τιθέμενος ὑπὲρ τὸν κοινὸν ἀνθρώπινον βίον. Ἡ ἐναρμόνισις λοιπὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, παρέχουσα ἑαυτῇ στοιχεῖα καὶ ἀφορμὰς τελειότερας ἀναπτύξεως δὲν δύναται, εἰμὴ νὰ ἐπιδοκιμασθῆ, καλῶς ἐκτελουμένη καὶ μὴ ἐκτρεπομένη τοῦ σεπτοῦ ἐδάφους τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.»

Ὁ δὲ συντηρητικὸς καὶ αὐστηρῶς τῶν ἀρχαίων ἐχόμενος, μητροπολίτης Ἀγκύρας Γερβάσιος ὡς ἐξῆς διετύπωσεν ἡμῖν τὴν περὶ ἐναρμόνισεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς γνώμην αὐτοῦ.

«Τοῦ Κυρίου ἡμῶν εἰπόντος ἐν εὐαγγελίοις: «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλύσαι ἀλλὰ πληρῶσαι». (Ματθ. ε'. 17). Καὶ τοῦ ἀποστόλου: «Ἐν δέ, τὰ μὲν ὀπισθεν ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δ' ἔμπροσθεν ἐπέκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Φιλ. γ'. 14), πρόδηλον ὅτι πᾶσα προκοπὴ καὶ ἐξέλιξις ἐν πνεύματι, τηρουμένης πάντοτε τῆς οὐσίας καὶ τῆς βάσεως, οὐδαμῶς ὑπὸ τῆς ὀρθοφροσύνης καὶ ἀρτιότητος ἀποκλείεται καὶ ἀπαγορεύεται. Ἄλλως τε τὸ αὐτὸ προβλέπει καὶ ὁ οὐκ ἐκ τῆς Σ'. Συνόδου, διακελεύόμενος τάδε: «Τοὺς ἐπὶ τὸ ψάλλειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παραγινομένους, βουλόμεθα μήτε βοαῖς ἀτάκτοις κεχρῆσθαι καὶ τὴν φύσιν πρὸς κραυγὴν ἐκβιάζεσθαι, μήτε τι ἐπιλέγειν τῶν μὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀρμοδίων τε καὶ οἰκείων· ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως τὰς ψαλμωδίας προσάγειν τῷ τῶν κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ· εὐλαβεῖς γὰρ ἔσεσθαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ τὸ ἱερὸν ἐδίδαξε λόγιον». Καὶ εἴρηται μὲν παρὰ Ματθαίῳ τῷ Βλαστάρει, (Σύντ. Ράλλη καὶ Ποτλῆ. Τομ. ΣΤ'. σελ. 297 Ἀθήναι 1859) «Μηδὲ τοῖς κεκλασμένοις καὶ ἀσέμνοις μέλεσι χρῆσθαι καὶ τῇ περιττῇ τῶν ἀσμάτων ποικιλίᾳ καὶ ᾠδῶν τερετίσμασιν, ἃ θυμελικοῖς οὐχ ἤκιστα καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἢ Ἐκκλησίᾳ προσῆκε Θεοῦ, πολλάκις δὲ ταῦτα

καὶ πρὸς πολλῶν κεκώλυνται πατριαρχῶν μετὰ σφοδρῶν τῶν ἐπιτιμίων· παρήγγεται δὲ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀποϊκίλον ταῖς ψαλμωδίαις ἀσπάζεσθαι, ἔν γε ταῖς παννυχίσι καὶ ταῖς τελεταῖς τῶν ἀποικομένων, ὡς τὸ ἀρχαῖον ἔθος καὶ θεοφιλὲς εἶχεν, ἀλλ' οὐδὲν γέγονε πλεόν»· ἀλλὰ τῆς ἀληθείας καὶ τῶν πραγμάτων βοῶντων, ὅτι ὀσημέραι διακυβεύεται καὶ ἐκλείπει τὸ ἀρχαῖον καὶ γνήσιον βυζαντινὸν ὕφος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς συνεπείᾳ ἐλλείψεως σταθερᾶς καὶ ἐπιστημονικῆς βάσεως τῆς παραστάσεως καὶ ἀποδόσεως αὐτῆς, ἀναγκαῖα καθίσταται καὶ ἀπολύτως ἐπιβαλλομένη ἢ παραδοχὴ τῆς γνώμης τοῦ εἰδικοῦ καὶ διακεκριμένου θεωρητικοῦ μουσολήπτου ἀρχιμανδρίτου κ. Παγκρατίου Βατοπαιδινοῦ περὶ ἐναρμόνισεως ἢ τετραφωνίας τῆς μουσικῆς συνωδὰ τῇ μαθηματικῶς ἀπκριβωμένη ἐξατόνω φυσικῇ κλίμακι αὐτοῦ μετὰ νόμιμον καὶ ἐπίσημον ἀπόφανσιν ἀκαδημαϊκῆς ἐπιτροπῆς, συναποτελουμένης ἐκ κορυφαίων φυσικομαθηματικῶν καὶ δοκιμωτάτων μουσικολόγων καὶ ἱεροψαλτῶν. Τῆς ποικιλίας καὶ μελωδίας καὶ τοῦ πλούτου ἐν γένει τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἐκ τῆς περιπτώσεως ταύτης μηδένα κίνδυνον διατρεχούσης, καὶ τοῦ πνεύματος τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας ἀείποτε σεβαστοῦ τηρουμένου ἐν τῇ οὐσίᾳ, οὐδεὶς φόβος, ὡς νομίζομεν, ἵνα σπουδαίως ἐνστερνισθῶμεν οἱ πάντες καὶ ἐπικροτήσωμεν τὴν τῆς τοιαύτης ἀνάγκης χρησιμωτάτην ἐπιβολήν, περισώζουσαν ἀσφαλῶς καὶ εἰς τὸ διηνεκές, πλὴν τοῦ πλεονεκτήματος τῆς κοινωνικῆς καὶ προοδευτικῆς ἐξελίξεως καὶ συμφωνίας πρὸς τὸν ὅλον πεπολιτισμένον κόσμον, καὶ τὴν πολύτιμον ἡμῶν πατρῶαν παρακαταθήκην τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἢ βυζαντινῆς λεγομένης μουσικῆς αὐτούσιον ἀπὸ πάσης τυχόν κακοζήλου ἀμουσίας καὶ τολμηρᾶς ἀμαθείας ἀκαίρου ἐπιδρομῆς, ἢ καλῇ τῇ πίστει πολλάκις γινομένης ὡς ἐκ διορθώσεως,

διαστροφῆς καὶ ἀλλοιώσεως, βεβαίου ὄντος ὅτι, κατὰ παράδοσιν μᾶλλον καὶ κατὰ συνθήκην περισώθη μέχρις ἡμῶν καὶ τὸ τιμιώτατον καὶ μεγίστης σπουδαιότητος, ἰδίᾳ δὲ ἀνυπολογίστου μορφωτικῆς καὶ ἠθοποιου, κατὰ τὸν ἀοίδιμον μουσικολόγον Γ. Παχτίκον (+ 1915), δυνάμεως κειμήλιον τοῦτο τῆς μακρᾶς καὶ ἐνδόξου ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας καὶ ζωῆς».

Ἐπεὶ τῆς ἐναρμονίσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς πολὺ εἰργάσθη καὶ ὁ ἀείμνηστος Γ. Δ. Παχτικός διὰ τοῦ περισπουδάστου περιοδικοῦ αὐτοῦ «Ἡ Μουσικὴ» καὶ ἐπὶ τῇ ἀνακινήσει τοῦ ζητήματος τῆς ἐναρμονίσεως θὰ διεδραμάτιζε σπουδαῖον ὑπὲρ αὐτῆς πρόσωπον, ἂν μὴ ὁ θάνατος τόσον προῶρως ἀφήρπαζεν αὐτὸν ἐντεῦθεν.

Ἄλλ' ὁ ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος ποῦ στηριζόμενος ἀντιφάσκει πρὸς τὰς ἀνωτέρω γνώμας τῶν εἰδικῶν, καὶ ἐκλαρυγγίζεται κραυγάζων καὶ λέγων, ὅτι ἡ μουσικὴ ἡμῶν οὔτε ἐναρμονίζεται, ἀλλ' οὔτε καὶ συμφέρει νὰ ἐναρμονισθῇ; Ἡ δὲ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τί λέγει; καὶ πῶς ἀποφαίνεται περὶ τοῦ ζητήματος τούτου τῆς ἐναρμονίσεως; Τοῦτο ἀκριβῶς θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω:

§ Β. Οἱ κατὰ τῆς ἐναρμονίσεως λόγοι

τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ συλλόγου.

Ἡ Ἐκκλησία, ὅταν παρουσιασθῇ αὐτῇ ζήτημά τι δογματικῆς φύσεως, ἀπευθυνομένη ζητεῖ τὴν γνώμην τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς σχολῆς· ὅταν παρουσιασθῇ αὐτῇ ζήτημα νομικῆς φύσεως, ζητεῖ τὴν γνώμην τῶν νομομαθῶν καὶ δικηγόρων· ὅταν παρουσιασθῇ αὐτῇ ζήτημα μουσικῆς φύσεως, ζητεῖ φυσικὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ συλλόγου, καὶ ἀναλόγως σκέπτεται, κρίνει, ἀποφασίζει καὶ ἀποφαίνεται ἐπισήμως.

Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη ἀκριβῶς καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ· διότι, ὅτε πρὸ ἐξατίας ὁ ἀνωτέρω μνησθεὶς καθηγητῆς τῶν μαθηματικῶν κ. Σ. Σταματιάδης ἐξετέλει πειράματα ἐναρμονίσεως, ἐγεννήθη κατ' ἀνάγκην τὸ ζήτημα, ἂν ᾔνε δυνατὴ ἡ ἐναρμόνισις, καὶ ἂν συμφέρη, διότι πιθανὸν ἡ ἐναρμόνισις νὰ καταστρέφῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἰδιάζον προσὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, ἣτις, ἀποτελοῦσα δι' ἡμᾶς ἐθνικὴν πατροπαράδοτον κληρονομίαν, δὲν πρέπει οὔτε κατ' ἐλάχιστον νὰ μεταβληθῇ, ἀλλοιουμένη καὶ παραμορφουμένη. Καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἣτις ἐννοεῖ νὰ ἀποφαίνεται πάντοτε δικαίως καὶ μετὰ λόγου, ἀνέθετο εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικὸν μουσικὸν σύλλογον νὰ γνωμοδοτήσῃ περὶ τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνάτου τῆς ἐναρμονίσεως τῶν μελῶν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, ἐκφέρων συγχρόνως καὶ τὰς κρίσεις αὐτοῦ περὶ τοῦ σχετικοῦ ἔργου τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Σταματιάδου. Ἐπιτροπὴ δέ, ἀποτελουμένη ὑπὲρ τῶν κ. κ. Γ. Παπαδοπούλου Μ. Πρωτεκδίκου, Σ. Βραχάμη, Ν. Καμαράδου, Π. Γ. Παχείδου, Θ. Ι. Θωίδου ἱερέως, Β. Ὀνουφριάδου, Α. Καρατζᾶ, Φ. Σ. Παπαδοπούλου, Χ. Καλογεροπούλου καὶ Θ. Εὐμορφοπούλου, καλῶς τὸ ζήτημα τῆς ἐναρμονίσεως μελετήσασα, ὑπέβαλε πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιώτητα καὶ τὴν περὶ Αὐτὴν ἁγίαν καὶ ἱερὰν Σύνοδον τὸ ἐξῆς ἀπὸ 19 Μαΐου 1914 ὑπόμνημα.

Παναγιώτατε Δέσποτα,

ἁγία καὶ ἱερὰ Σύνοδος,

Πρὸ μηνῶν ἀπεστάλη εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ Ὁδεῖῳ Ἀθηνῶν καθηγητοῦ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς κ. Κ. Α. Ψάχου ὑπόμνημα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκτίθενται αἱ σκέψεις αὐτοῦ περὶ τῶν ἀποπειραμένων τὴν ἐναρμόνισιν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς· ἡ δὲ γερασμιωτάτη Παναγιώτης,

ἡ περὶ πάντων πατρικῶς μεριμνῶσα, ἀνέθετο τοῖς κάτωθι βαθυσεβάστως ὑποφαινομένοις μέλεσι τοῦ Ἐκκλησ. μουσικοῦ συλλόγου, ὅπως ἐξ ἀφορμῆς τῆς μελέτης τοῦ φιλοπονήματος τοῦ ἄρχοντος μουσικοδιδασκάλου τῆς Μ. Ἐκκλησίας κ. Ψάχου, γνωμοδοτήσωσι περὶ τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνατοῦ τῆς ἐναρμονίσεως τῶν μελῶν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, ὡς καὶ περὶ τοῦ σχετικοῦ ἔργου τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Σταματιάδου. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ζηλωτῶς ἐργασθεῖσα ἡ ἡμετέρα ἐπιτροπή, ὑποβάλλει ἤδη εἰς τὴν ὑμετέραν Θειοτάτην Παναγιότητα καὶ τὴν περὶ Αὐτὴν ἀγίαν καὶ ἱερὰν Σύνοδον τὸ πόρισμα τῆς ἐργασίας αὐτῆς, ἐγκριθὲν ἅμα παμψηφεί καὶ ὑπὸ τῆς ὀλομελείας τοῦ ἡμετέρου Ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ συλλόγου.

Αἰῶν συμπεπλήρωται, Παναγιώτατε, ἀφ' οἴτου, πατριαρχοῦντος τοῦ ἐθνομάρτυρος Γρηγορίου τοῦ Ε' ἀνεφάνη εἰς τὸν παρ' ἡμῖν μουσικὸν ὀρίζοντα Ἀγάπιός τις Παλλιέρμος, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ ἐναρμονίσῃ τὴν ἡμετέραν μουσικὴν. Αἱ προσπάθειαι τῶν ὀπαδῶν καὶ διαδόχων τοῦ Παλλιέρμου οὐδόλως ἔκτοτε περιστάλησαν, ἀλλ' εἰς πᾶσαν ἐποχὴν αὐτεπάγγελτοι νέοι Παλλιέρμοι παρουσιάζονται, ζητοῦντες ἐπιμόνως ὅπως διαπομπεύσωσι τεχνικῶς μουσικὸν σύστημα θαυμασίου πλούτου μελωδικοῦ, συνδεδεμένου ἀρρήκτως πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν φιλολογίαν καὶ γλῶσσαν. Πᾶσαι δὲ αἱ ἐκάστοτε ἐνέργειαι καὶ ἐργασίαι τῶν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ μαλλιαριζόντων ἐνανάγησαν καὶ ναυαγοῦσι, διότι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ ἐναρμόνισις ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς διὰ τοὺς ἐξῆς ἐν κεφαλαίῳ τεχνικοὺς καὶ ἐπιστημονικοὺς λόγους.

1) Πρώτην δυσκολίαν εἰς τὴν ἐναρμόνισιν παρεμβάλλει κατ' ἀρχὴν τὸ ὅλως διάφορον τῶν τονιαίων διαστημάτων.

2) Ὁ πλοῦτος τῶν ἤχων τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἤχους τῆς εὐρωπαϊκῆς, διότι ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ ἔχει ἤχους ὀκτώ, ἡ δὲ εὐρωπαϊκὴ μόνον δύο, τὸν Maggiore καὶ τὸν Minore.

3) Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ ἔχει διάφορα συστήματα, οἷον ὀκτάχορδον, πεντάχορδον, τετράχορδον κτλ. δι' ὧν παριστάνει τοὺς ὀκτὼ ἤχους, ἡ δὲ εὐρωπαϊκὴ ἔχει μόνον τὸ ὀκτάχορδον, δι' οὗ παριστάνει τοὺς δύο ἤχους αὐτῆς.

4) Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ ἔχει τρία γένη, τὸ διατονικόν, χρωματικόν καὶ ἐναρμόνιον, δι' ὧν ἐκφράζει τὰ διάφορα εἶδη τῆς μελωδίας· ἡ δὲ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ ἔχει μόνον τὸ διατονικόν, σκερεῖται ἀπολύτως τοῦ ἐναρμονίου καὶ ἐν μέρει τοῦ χρωματικοῦ. Ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ δὲν παραδέχεται διαστήματα μικρότερα τοῦ ἡμιτονίου, ἐνῶ ἡ ἡμετέρα ποιεῖται χρῆσιν διαστημάτων μικροτέρων τοῦ ἡμιτονίου· ὅλως δὲ ἀστήρικτον τὸ προβαλλόμενον ἐπιχείρημα ὑπὸ τῶν ἐναρμονιστῶν, ὅτι οἱ ἄδοντες κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα μεταχειρίζονται ὅτε μὲν τὴν φυσικὴν κλίμακα, ὅτε δὲ τὴν συγκεκερασμένην.

5) Ἡ δίεσις καὶ ἡ ὕφεσις τῆς ἡμετέρας μουσικῆς δημιουργεῖ διάφορα μικρότερα ἢ μεγαλείτερα διαστήματα, ἐνῶ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἡ δίεσις καὶ ἡ ὕφεσις αὐξάνει ἢ ἐλάττωι τὸν τόνον κατὰ ἡμιτόνια. Ἐὰν λοιπὸν θελήσωμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν μουσικὴν τοὺς κανόνας τῆς ἀρμονίας, τοὺς ἀκριβῶς ἐστηριγμένους ἐπὶ τῶν διαστημάτων τῆς εὐρωπαϊκῆς κλίμακος, ἀνάγκη νὰ μεταβάλωμεν αὐτὰ τῆς βυζαντινῆς διατονικῆς κλίμακος τὰ διαστήματα, ἄλλως ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς καθίσταται ἀδύνατος. Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων λόγων καταδείκνυται ὅτι, ἀνέφικτος ἀποβαίνει ἡ εἰς ἀρμονίαν μεταποί-

ησις τῆς ἡμετέρας μελωδίας, διότι ἄλλως καταστρέφεται τὸ μέλος καὶ ὕφος αὐτῆς. . . .»

Πλὴν τῶν τεχνικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν(!) τούτων κωλυμάτων τὸ ἐν λόγῳ ὑπόμνημα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ συλλόγου ἐν δώδεκα ἐφεξῆς σελίσιν ἀναφέρει καὶ διαφόρους ἄλλους θρησκευτικούς, ἐθνικούς, ἱστορικούς, ὑμνογραφικούς, συνοδικούς, ἠθικούς κλπ. λόγους, «οἷτινες » πάντες ὑπαγορεύουσι νὰ μὴ ἀντικαταστήσωμεν διὰ » ξένης τὴν σωζομένην πάτριον βυζαντινὴν μουσικὴν.» Καταλήγον δὲ «συνιστᾷ τῇ Ἐκκλησίᾳ νὰ ἀποδοκιμάσῃ » καὶ ἀποκηρύξῃ διὰ τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας» » τὸ νεώτερον τοῦτο τραγελαφικὸν σύστημα τοῦ κ, Σταματιάδου.»

Λυπούμεθα, διότι ἔλλείπει χάρτου δὲν δυνάμεθα νὰ δημοσιεύσωμεν ὀλόκληρον τὸ μακροσκελέστατον τοῦτο ὑπόμνημα. Ἡ δὲ Ἐκκλησία ἀπέναντι τῶν σπουδαίων τούτων τεχνικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν κωλυμάτων καὶ τῶν λοιπῶν λόγων, δι' ὧν καταδείκνυται ἀνέφικτος ἡ ἐναρμόνισις τῆς μουσικῆς ἡμῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως, εἰμὴ νὰ ἀπαγορεύσῃ διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως τὴν χρῆσιν τῆς ἐνηρμονισμένης μουσικῆς ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν.

§ 4. Φανταστικοὶ καὶ ἀνυπόστατοι

οἱ κατὰ τῆς ἐναρμονίσεως λόγοι

τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου

Ἡ Ἐκκλησία ἠρώτησεν ἀπλῶς περὶ τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνατοῦ τῆς ἐναρμονίσεως τῆς μουσικῆς ἡμῶν, καὶ ὁ Μουσικὸς σύλλογος εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ᾤφειλε νὰ περιορισθῇ, ἀπαντῶν ναὶ ἢ οὐ, ἀναφέρων τὸ πολὺ τὰ τεχνικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ κωλύματα, καὶ μηδὲν ἄναμιγνύων τὴν

εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν, διότι προδίδωσιν οὕτω τὴν μουσικὴν ἀμάθειαν αὐτοῦ, γελοῖος τοῖς εἰδόσι γινόμενος. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐννοῶν, δὲν ἐτόλμησεν, ὡς ἦν ἐπόμενον, νὰ δημοσιεύσῃ μέχρι σήμερον τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ.

Τοὺς ἄλλους λόγους αὐτοῦ, ὡς μηδεμίαν ἔχοντας σχέσιν πρὸς τὸ τεχνικὸν μέρος τῆς ἐναρμονίσεως, παρατρέχομεν οἰκονομίας χάριν· διότι δὲν πρόκειται περὶ ἀντικαταστάσεως τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς διὰ ξένης, ὡς πονήρως καὶ κακοβούλως ὁ μουσικὸς σύλλογος ἀναγράφει πρὸς ἐξαπάτησιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ περὶ τοῦ δυνατοῦ ἢ μὴ τῆς ἐναρμονίσεως αὐτῆς· οὐδὲ ἐνδιαφέρει ἡμῖν, ἂν λόγοι θρησκευτικοί, ἱστορικοί, φιλολογικοί, γλωσσικοί, ἀρχαιολογικοί, γεωλογικοί κλπ. δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν ἐναρμόνισιν τῆς μουσικῆς ἡμῶν, ἢ μᾶλλον τὴν τετραφώνισιν αὐτῆς, διότι, ὡς εἴρηται, περὶ τῆς τετραφώνισεως αὐτῆς διεξάγεται ὁ ἀγὼν ὅλος· καθόσον ἡ ἐπιστήμη, ζητοῦσα νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἀλήθειαν, οὐδόπως λαμβάνει ὑπ' ὄψιν, ἂν ἡ ζητουμένη ἀλήθεια ἀντίκειται εἰς ταύτην τὴν ἰδέαν ἢ εἰς ἐκείνην τὴν δοξασίαν. Οὐδὲ ὁ Μουσικὸς σύλλογος δικαιούται νὰ στηρίξῃ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ εἰς λόγους, οὓς μόνη ἡ Ἐκκλησία δύναται νὰ κρίνῃ καὶ ἐκτιμήσῃ. Ἀλλὰ καὶ τὰ τεχνικὰ ἐμπίπδια, ἅπερ ἀπερισκέπτως προσάγει πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης αὐτοῦ, κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου στρεφόμενα, μόνον οὐχὶ φωνὴν ἀφιάσι λέγοντα. Ἡμεῖς, ἃ κωλύματα θεωρεῖς, ὦ βέλτιστε Μουσικὲ σύλλογε, οὐ μόνον οὐ κωλύομεν τὴν ἐναρμόνισιν, ἀλλὰ καὶ σχηματίζομεν αὐτήν, τεχνικῶς διατιθέμενα.

Ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν τεχνικῶν κωλυμάτων τοῦ Μουσικοῦ συλλόγου ἐρειδόμενοι, μαθηματικῶ τῷ τρόπῳ θὰ ἀποδείξωμεν ὅτι, ἡ ἡμετέρα ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ οὐ μόνον καλλιτεχνικώτατα ἐναρμονίζεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται ἡ ἐναρμόνισις αὐτῆς, ὡς τὰ μάλιστα συμφέρουσα· ἐναρμο-

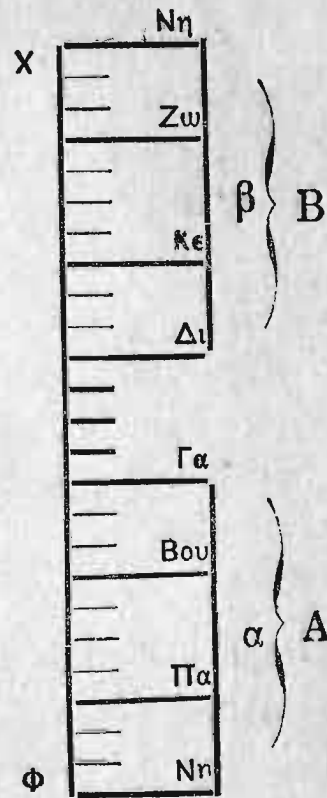
νιζομένη δὲ οὐ μόνον οὐδὲν τῶν ἰδιαζόντων αὐτῇ προσόντων ἀπόλλυσιν, ἀλλὰ καὶ μελωδικωτέρα καὶ πλουσιωτέρα γίνεται, καὶ ἰσχυρὰν πανοπλίαν περιβάλλεται κατὰ πάσης λύμης καὶ διαφθορᾶς ἐν τῷ μέλλοντι.

§ 5. Ἀπόδειξις ὅτι δυνατὴ ἢ ἐναρμόνισις.

Ὁ Μουσικὸς σύλλογος λέγει ὅτι, τὰ ὀκτάχορδα κωλύουσι τὴν ἐναρμόνισιν. οὐδὲν ἀστοχώτερον τούτου, διότι καὶ οἱ ἀμουσότεροι τῶν ἀνθρώπων γινώσκουσιν ἐκτῆς συχνηῆς ἀκοῆς, ὅτι ἡ πολυφώνος ἐν διφωνία κατ' ἀντιφωνίαν ἀρμονία τῆς νῦν ἐν χρήσει μουσικῆς ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀρμονικῆς ιδιότητος τοῦ ὀκταχόρδου στηρίζεται. Ἐν πᾶσι τοῖς μουσικοῖς χοροῖς ἡμῶν οἱ μὲν ψάλται ὡς βαρυφωνότεροι ᾄδουσιν, ὀδεύοντες ἐπὶ τῶν φθόγγων τῆς κάτω βαρείας κλίμακος, οἱ δὲ κανονάρχαι ὡς ὀξυφωνότεροι συνᾄδουσιν αὐτοῖς, ὀδεύοντες ἐπὶ τῶν ἀντιστείχων φθόγγων τῆς ἄνω ὀξείας κλίμακος, σχηματίζοντες οὕτως ἀρμονίαν ἐν πολυφώνῳ διφωνία κατὰ ὀκτάχορδον, ἢ κατ' ἀντιφωνίαν μαγαδίζοντες. Τὸ ὀκτάχορδον λοιπόν, ᾧ αὐτοὶ κυρίως χρῶνται πρὸς σχηματισμὸν ἀρμονίας, θεωροῦσιν ὡς κώλυμα εἰς τὴν ἐναρμόνισιν. Ἀνεξήγητον ἀληθῶς ἀποβαίνει ἡμῖν τοῦτο, καὶ λυπούμεθα εἰς βάρος τοῦ Μουσικοῦ συλλόγου, οὕτω πρὸς ἑαυτὸν ἀντιφάσκοντος. Ἐπειτα δὲ καὶ οἱ ἄκρῳ τῷ δακτύλῳ ἀψάμενοι τῆς μουσικῆς γινώσκουσιν, ὅτι ἕκαστον γένος ἔχει ἰδιαιτέραν κλίμακα, ἐκάστη δὲ κλίμαξ ἀποτελεῖται ἐκ δύο τετραχόρδων ὁμοίων καὶ συμφώνων, ὡς παραδέχονται πάντες οἱ ψάλται.

Ἐστω πρὸς παράδειγμα ἡ ΦΧ διαπασῶν κλίμαξ τοῦ β'. ἤχου (Σχ. 1) κατὰ τὴν διαίρεσιν ἡμῶν, ἧς οἱ φθόγγοι, ἔχοντες τὴν ἐπομένην τάξιν ἐν ἀναβάσει.

Νη₁ Πα₁ Βου₁ Γα₁ Δι₁ Κε₁ Ζω₁ Νη₂
σχηματίζουσι τὰ ἐξῆς δύο ὁμοία καὶ σύμφωνα τετράχορδα

Σχ. 1.

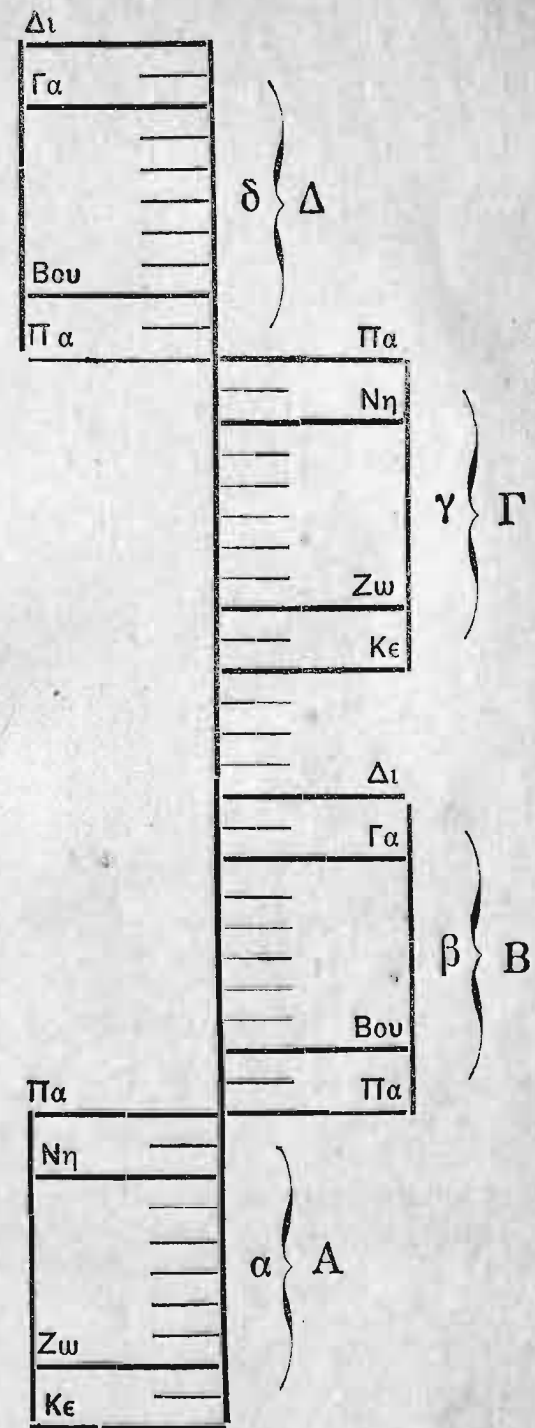
β'. τετράχορδον Δι₁ Κε₁ Ζω₁ Νη₂
α'. τετράχορδον Νη₁ Πα₁ Βου₁ Γα₁
ὧν ἕκαστος φθόγγος, καίπερ διάφορος ὧν, συμφωνεῖ τελείως καὶ ἀρμονικῶς πρὸς τὸν ἀντίστειχον αὐτοῦ· δηλ. ἐὰν συγχρόνως κρούσωμεν τὰς χορδὰς δύο ἀντιστείχων φθόγγων
Νη₁ Δι₁ ἢ Πα₁ Κε₁ ἢ Βου₁ Ζω₁ ἢ Γα₁ Νη₂
θὰ ἀκούσωμεν ἀρμονικὴν συμφωνίαν δύο διαφόρων φθόγγων

γων, παράγουσαν εὐάρεστον αἴσθημα εἰς τὴν ἀκοήν.

Ἐντὶ τῶν ἀντιστείχων χορδῶν τῶν τετραχόρδων Α, καὶ Β, δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν φωνὰς ἀνθρώπων. Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι δύο ψάλται α καὶ β, συμψάλλοντες, ὁδεύουσιν ὁ μὲν α ἐπὶ τῶν φθόγγων τοῦ πρώτου τετραχόρδου Α, ὁ δὲ β ἐπὶ τῶν φθόγγων τοῦ δευτέρου τετραχόρδου Β, συγχρόνως ἀνιόντες καὶ κατιόντες τοὺς ἀντιστείχους φθόγγους τοῦ ἰδίου ἐσάτερος τετραχόρδου, οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι, οὕτω συμψάλλοντες σχηματίζουσιν ἀρμονικὴν συμφωνίαν ἐν διφωνίᾳ κατὰ τετραφωνίαν. Ἐὰν ἀντὶ ἐνὸς ψάλτου εἰς ἕκαστον τετράχορδον ψάλλωσι δύο ἀνὰ ζεύγη, ἢ πλείονες κατὰ χορούς, οὐδεμία καὶ πάλιν ἀμφιβολία ὅτι, οὕτω συμψάλλοντες, σχηματίζουσιν ἀρμονικωτέραν συμφωνίαν ἐν πολυφώνῳ διφωνίᾳ κατὰ τετράχορδον.

Ἐρωτῶμεν λοιπὸν τοὺς κυρίους ἱεροψάλτας ἡμῶν, ὁ τρόπος οὗτος τοῦ κατὰ τετραφωνίαν ψάλλειν βλάπτει ἀλλοιῶν ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὕφος καὶ μέλος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς; Ἡμεῖς μὲν λέγομεν Οὐδόλως· καὶ πειραματικῶς ἀποδεικνύομεν τὴν ἀλήθειαν τῆς θεωρίας ἡμῶν· ἐκεῖνοι δέ, εἰ δύνανται, ἀποδειξάτωσαν τὸ ἐναντίον, καὶ ἡμεῖς θὰ ὑποκλιθῶμεν ἐνώπιον αὐτῶν· εἰ δὲ μή γε, σιγησάτωσαν, φυγέτωσαν καὶ κρυβήτωσαν ἀπὸ προσώπου τῶν εἰδότεων ψάλλειν ἀρμονίαν· διότι ἄλλως οὐ μόνον τὴν ἄγνοιαν, τὴν ἀμουσίαν καὶ τὴν ἀμάθειαν αὐτῶν προδιδούσιν, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὰς δυσαρεσκείας καὶ παραπόνων δημιουργοῦσι μεταξὺ πνευματικῆς ἀρχῆς καὶ εὐσεβῶν τέκνων, εὐλαβῶς πρὸς αὐτὴν διακειμένων.

Ἐὰν ἀντὶ δύο λάβωμεν τρία ἢ τέσσαρα τετράχορδα ἐκ τῆς κλίμακος τοῦ πλ. β' ἤχου (Σχ. 2) τὰ ἐξῆς:

Σχ. 2.

1	τετράχορδ.	Δ.	Πα ₃	Βου ₃	Γα ₃	Δι ₃	ὀξεΐας κλίμακος
2	»	Γ.	Κε ₂	Ζω ₂	Νη ₂	Πσ ₂	μέσης »
1	»	Β.	Πσ ₂	Βου ₂	Γα ₂	Δι ₂	» »
2	»	Α.	Κε ₁	Ζω ₁	Νη ₁	Πσ ₁	βαρείας »

καὶ κρούσωμεν συγχρόνως τὰς ἀντιστείχους χορδὰς τῶν φθόγγων

Κε ₁	Πσ ₂	Κε ₂	Πσ ₂
Ζω ₁	Βου ₂	Ζω ₂	Βου ₃
Νη ₁	Γα ₂	Νη ₂	Γα ₃
Πα ₁	Δι ₂	Πα ₂	Δι ₃

θὰ ἀκούσωμεν ἀρμονικωτάτην συμφωνίαν τεσσάρων διαφορῶν φθόγγων, παράγουσαν ἔτι μᾶλλον εὐάρεστον αἴσθημα εἰς τὴν ἀκοὴν ὡς ἐκ τοῦ μείζονος ἀριθμοῦ τῶν συγχρόνως πληττομένων χορδῶν.

Ἐὰν ἀντὶ τῶν χορδῶν ὑποθέσωμεν, ὅτι τέσσαρες ψάλται α, β, γ, δ, συμπάλλοντες ὀδεύουσιν ὁ μὲν α ὡς βαρύφωνος ἐπὶ τοῦ δευτέρου τετραχόρδου Α τῆς κάτω βαρείας κλίμακος, ὁ δὲ β ἐπὶ τοῦ πρώτου τετραχόρδου Β τῆς μέσης κλίμακος, ὁ δὲ γ ἐπὶ τοῦ δευτέρου τετραχόρδου Γ τῆς μέσης κλίμακος, ὁ δὲ δ ἐπὶ τοῦ πρώτου τετραχόρδου Δ τῆς ἄνω ὀξεΐας κλίμακος, συγχρόνως ἀνιόντες καὶ κατιόντες τοὺς ἀντιστείχους φθόγγους τοῦ ἰδίου ἑκάστος τετραχόρδου, ἀναντιρρήτως σχηματίζουσιν ἀρμονικωτάτην συμφωνίαν ἐν μονοφώνῳ τετραφωνίᾳ τεσσάρων τετραχόρδων.

Ἐὰν δὲ ἀντὶ ἑνὸς ψάλτου εἰς ἑκάστον τετράχορδον ψάλλωσι δύο ἀνὰ ζεύγη, ἢ πλείονες κατὰ χοροῦς, ἐκ συμφώνου καὶ συγχρόνως ἀνερχόμενοι καὶ κατερχόμενοι τοὺς φθόγγους τοῦ ἰδίου ἑκάστος τετραχόρδου, σχηματί-

ζουσιν ἀναμφιβόλως πλουσιωτάτην καὶ τελειοτάτην ἀρμονίαν καὶ μελωδικὴν συμφωνίαν ἐν πολυφώνῳ τετραφωνίᾳ τεσσάρων τετραχόρδων.

Πᾶν ὅ,τι ἰσχύει ἐπὶ τῆς συμφωνίας τῶν τετραχόρδων ἀληθεύει καὶ ἐπὶ τῆς συμφωνίας τῶν πενταχόρδων.

Ἐστῶσαν δύο διαπασῶν διαδοχικαὶ διατονικαὶ κλίμακες τοῦ Νήφωνος, ἐπισκόπου Κάτω—Δουνάβεως ΦΧ καὶ ΨΩ, (Σχ. 3), ἃς ἐνοῦντες διὰ τῶν συνδετικῶν μείζονων τόνων ΧΨ καὶ ΩΣ, σχηματίζομεν τὰ τέσσαρα πεντάχορδα Α, Β, Γ, Δ, ὄντα ὅμοια ἐν πᾶσιν, ὡς ἔχοντα τοὺς αὐτοὺς κατ' ἀντιστείχίαν φθόγγους καὶ τὰ αὐτὰ διαστήματα. Ἐὰν οἱ ψάλται α, β, γ, δ, ἢ πλείονες ἀνὰ ζεύγη ἢ κατὰ χοροῦς συμπάλλωσιν, ὀδεύοντες ἑκάστος ἐπὶ τῶν ἀντιστείχων φθόγγων τοῦ ἰδίου πενταχόρδου, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι, οὕτω συμπάλλοντες, σχηματίζουσιν ἀρμονικωτάτην συμφωνίαν ἐν πολυφωνίᾳ κατὰ πεντάχορδον.

Τὸ μέλος τοῦ τροπαρίου

Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ

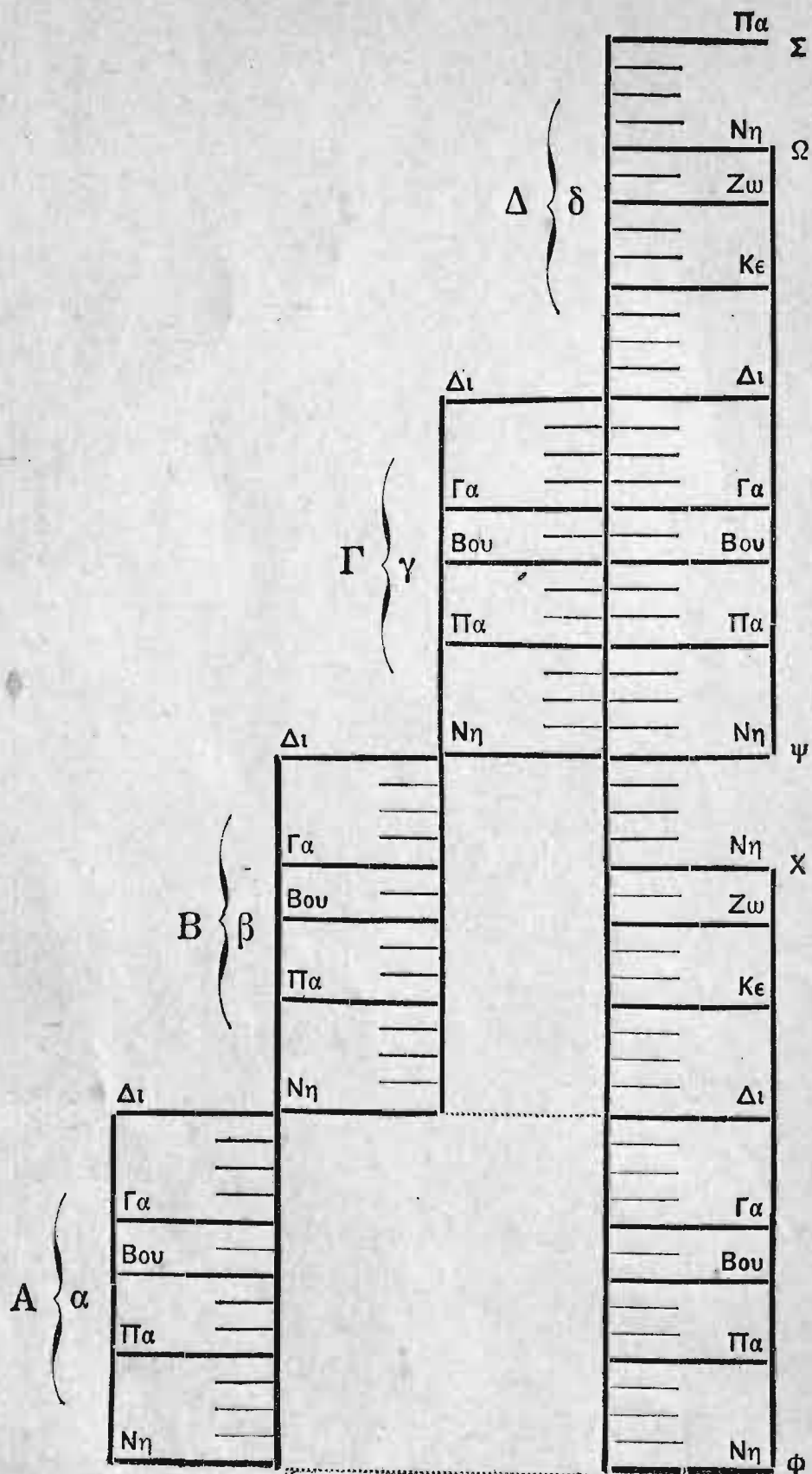
κατετέθης, Χριστέ,

καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ ἐξεπλήττοντο,

συγκατάβασιν δοξάζουσαι τὴν σὴν.

κατὰ τί βλάπτεται, ἐὰν ἀντὶ ἑνὸς μονοφώνως, ψάλλωσι τοῦτο δύο ἢ τρεῖς χοροὶ κατὰ τετραφωνίαν ἢ πενταφωνίαν; Ἡμεῖς, λέγομεν ὅτι, οὐ μόνον οὐδόλως βλάπτεται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀρμονικώτερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον ἀποβαίνει οὕτω πολυφώνως ψαλλόμενον, καὶ ἀποδεικνύομεν τοῦτο.

Πρὸς τί λοιπὸν ὁ ἄμουσος ψευδοηρόδοτος τῆς μουσικῆς ἐποίησε τοσοῦτον θόρυβον πέρυσι διὰ τὴν ἐναρμόνισιν τῶν ἐγκωμίων, καὶ κατετάραξε καὶ κατεσκανδάλισε τὰς

Σχ. 3.

συνειδήσεις τῶν χριστιανῶν ; Οἱ λόγοι πρόδηλοι καὶ προφανεῖς· διότι, ἐναρμονιζομένης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἐκφεύγει τῶν ὀνύχων αὐτοῦ ὁ Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος, ἐξ οὗ καὶ μόνου ψωμίζεται, καὶ θὰ παύσῃ οὕτω διαπρέπων αὐτὸς μὲν ὁ ἄμουσος ὡς διευθυντῆς τῆς μουσικῆς σχολῆς τοῦ συλλόγου, ὁ δὲ ἀγράμματος Ν. Καμαράδος ὡς καθηγητῆς αὐτῆς.

Τὰ παραδείγματα τῆς ἐναρμονίσεως, ἅπερ ἀναφέρομεν, ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς τετραφωνίσεως τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς· οἴκοθεν δὲ ἐννοεῖται, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ στιγμαί, καθ' ἃς σιγῶσι φθόγγοι τινὲς τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ τετραχόρδου ἢ πενταχόρδου καὶ τίθενται ἐν ἐνεργείᾳ ἄλλοι φθόγγοι, ἔστιν ὅτε καὶ ἀνόμοιοι καὶ παράφωνοι· διότι πολλάκις καὶ ἡ παραφωνία ἐνὸς ἢ δύο φθόγγων προξενεῖ ποικιλίαν εἰς τὴν ὅλην ἁρμονίαν. Ἄλλὰ διὰ τὰς ἐπὶ μέρος ταύτας λεπτομερείας θὰ συνταχθῶσιν ἰδιαιτέροι κανόνες κατ' ἀναλογίαν τῶν κανόνων τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφωνίας, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν οἱ συνθέται καὶ μελοποιοὶ θὰ ῥυθμίζωσι τὴν ἐνέργειαν τῶν φθόγγων ἐκάστου τετραχόρδου ἢ πενταχόρδου, ἀναλόγως τῆς ἐννοίας τοῦ μελιζομένου κειμένου.

Ὅθεν ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων σαφῶς καταφαίνεται καὶ γεωμετρικῶ τῷ τρόπῳ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ ἄριστα καὶ καλλιτεχνικώτατα ἐναρμονίζεται ἐν παντὶ γένει μουσικῶ καὶ ἐν παντὶ ἤχῳ ἐκκλησιαστικῶ καὶ ἐν μονοφώνῳ καὶ πολυφώνῳ διφωνίᾳ, καὶ ἐν μονοφώνῳ καὶ πολυφώνῳ τριφωνίᾳ καὶ ἐν μονοφώνῳ καὶ πολυφώνῳ τετραφωνίᾳ, οἰαδήποτε καὶ ἂν ᾦ ἡ κλίμαξ, εἴτε τῆς μουσικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ 1881, εἴτε τοῦ Νήφωνος, ἣν ὁ μουσικολόγος Ρασήμ βέης θεωρεῖ ἀπλουστέραν πασῶν, εἴτε τοῦ Παγκρατίου, διότι ἅπασαι

ἐκ δύο συμφώνων καὶ ὁμοίων τετραχόρδων ἀποτελοῦνται. Καὶ μάλιστα δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ ἐναρμόνισις καθιστᾷ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν ἀσυγκρίτως τελειότεραν, ἀρμονικωτέραν καὶ μελωδικωτέραν τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφώνου μουσικῆς, ὡς ἐκ τῆς πληθύος καὶ ποικιλίας τῶν ἤχων, οὓς ἔχει, καὶ ἐκ τῆς ἀρμονικῆς συμφωνίας τῶν ἀντιστείχων φθόγγων τῶν τετραχόρδων καὶ πενταχόρδων· διότι ὡς ἐν τῇ β'. ἐκδόσει τῆς μουσικῆς κλίμακος ἡμῶν ἀποδεικνύομεν, θεωρητικῶς τὰ δύο τετράχορδα τῆς κλίμακος τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς δὲν εὐρίσκονται ἐν ἀρμονικῇ συμφωνίᾳ ἀντιστειχούντων φθόγγων, καὶ παραφωνοῦσιν ἐν σημείῳ τινί.

Ποῦ λοιπὸν ὁ Μουσικὸς σύλλογος εὐρίσκει τό ἀδύνατον τῆς ἐναρμόνισεως; διότι τὰ ὀκτάχορδα καὶ τὰ πεντάχορδα καὶ τὰ τετράχορδα, ἅπερ θεωρεῖ ὡς τὰ μέγιστα κωλύματα διὰ τὴν ἐναρμόνισιν, αὐτὰ πρωτίστως σχηματίζουσι τὴν μελωδικὴν ἀρμονίαν. Καὶ ἐὰν ἡ ἡμετέρα μουσικὴ ποιῆται χρῆσιν διαστημάτων μικροτέρων τοῦ ἡμιτονίου, κωλύει τοῦτο τὴν ἐναρμόνισιν; οὐδόλως· διότι τὰ μικρὰ ἢ μεγάλα διαστήματα, ἅπερ ἔχουσιν οἱ τόνοι τοῦ ἐνὸς τετραχόρδου ἢ πενταχόρδου τὰ αὐτὰ θὰ ἔχωσι καὶ οἱ τόνοι τῶν ἄλλων τετραχόρδων ἢ πενταχόρδων. Καὶ ἐὰν αἱ διέσεις καὶ ὑφέσεις δημιουργῶσι μικρότερα ἢ μεγαλείτερα διαστήματα, καταστρέφει τοῦτο τὴν ἀρμονίαν; οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον· διότι τὰς διέσεις ἢ ὑφέσεις, ἃς ἔχουσιν οἱ φθόγγοι τοῦ ἐνὸς τετραχόρδου ἢ πενταχόρδου, τὰς αὐτὰς θὰ ἔχωσι καὶ οἱ φθόγγοι τῶν ἄλλων τετραχόρδων ἢ πενταχόρδων. Ὡστε τὰ μεγάλα τεχνικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ!! κωλύματα, ἅπερ ὁ Μουσικὸς σύλλογος προβάλλει ὡς σινικὸν τείχος κατὰ τῆς ἐναρμόνισεως, κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου στρέφονται καὶ αὐτὸν καταπολεμοῦσιν.

Ἄλλὰ τὸ περιέργον, ὅπερ καὶ ἀνεξήγητον ἡμῖν ἀπο-

βαίνει, ἐστὶν ἡ ἀντίφασις τῶν ἀνθρώπων τούτων· διότι ὁ πρωτοψάλτης τῆς Παναγίας ἐν Σταυροδρομίᾳ κ. Β. Ὀνοφριάδης, καίπερ συνυπογράφων ἐν τῷ ὑπομνήματι τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ συλλόγου (§ 3) καὶ συνυποστηρίζων ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ ἐστὶν ἀνεπίδεκτος ἐναρμόνισεως, ἐν τούτοις αὐτὸς οὗτος κατὰ τοὺς χαιρετισμοὺς τῆς Θεοτόκου τὸ τροπάριον·

Τὴν ὠραιότητα
τῆς παρθενίας σου,
καὶ τὸ ὑπέρλαμπρον
τὸ τῆς ἀγνείας σου,
ὁ Γαβριὴλ καταπλαγείς,
ἐβόα σοι, Θεοτόκε·

Ποῖόν σοι ἐγκώμιον
προσαγάγω ἐπάξιον;
τί δὲ ὀνομάσω σε;
ἀπορῶ καὶ ἐξίσταμαι·
διό, ὡς προσετάγην βοῶ σοι·
Χαῖρε ἡ κεχαριτωμένη.

συνειθίζει νὰ ψάλλῃ ἐν τριφωνίᾳ κατὰ τετράχορδον, χωρὶς οὐδόλως νὰ παραβλάπτῃ τὸ μέλος καὶ ὕφος αὐτοῦ, καὶ μάλιστα μετὰ τοσαύτης ἀρμονίας, ὥστε πολλοὺς ἢ κούσαμεν λέγοντας, ὅτι περιμένουσι μέχρις τέλους, μόνον καὶ μόνον ὅπως ἀκούσωσι τὸ θαυμάσιον τοῦτο τροπάριον ψαλλόμενον ἐν ἐνηρμονισμένῃ μουσικῇ, ἣν ἀποφεύγων νὰ ὀνομάσῃ τριφωνίαν, συνηχητικὴν γραμμὴν ἀποκαλεῖ ὁ ψάλλων. Τοῦτ' αὐτὸ ποιοῦσι καὶ πολλοὶ ἄλλοι ψάλλται ψάλλοντες τὸ «Αἰωνία ἡ μνήμη» τῶν μνημοσύνων ἐν τριφώνῳ ἀρμονίᾳ.

Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, εἰς ἑαυτοὺς ἀντιφάσκοντες, λέγουσι καὶ ἐπιμένουσιν, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ δὲν ἑναρμονίζεται.

§ 6. Τὰ λαϊκὰ ᾄσματα καὶ ἡ ἄρμονία.

Τὴν μεγαλειτέραν καὶ ἀκαταμάχητον ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ ἑναρμονίζεται ἀποτελεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι πάντα τὰ ἑλληνικὰ δημῶδη καὶ ἔθνικα ᾄσματα εἰσι μεμελοποιημένα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὀκτῶ ἤχων τῆς ἐκκλησίας, διότι ἔθνικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐστὶν ἡ αὐτὴ, ἐκ τῆς αὐτῆς κλίμακος σχηματιζομένη καὶ ἡ μὲν καὶ ἡ δέ· ἡ διάφορος μόνον σύνθεσις τῶν τόνων δίδωσιν ἰδιαίτερον ὕφος καὶ μέλος εἰς τὴν μίαν καὶ ἰδιαίτερον εἰς τὴν ἄλλην. Ἐν τούτοις τὰ πλείστα ἐκ τῶν ἑλληνικῶν δημῶδων καὶ ἔθνικῶν ᾄσμάτων «Ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη», «Μαύρ' εἰν' ἡ νύχτα στὰ βουνά», «Χαῖρε, ὦ πατρίς μου ποθητή», «Κρατῶντας ἀπ' τὸ χέρι τὸ παιδί του», «Ποῦ ἴσαι, Χρῆστο κακομοίρη» κτλ. ἑνηρμονίσθησαν χωρὶς ποσῶς νὰ ἀπολέσωσι τὸ ἰδιάζον ὕφος καὶ μέλος αὐτῶν, καὶ εὐαρέστως ψάλλονται ὑπὸ τοῦ λαοῦ τετραφώνως, ἀνακρουόμενα ἐπιτυχῶς ἐν τετραφωνίᾳ καὶ ἐπὶ τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς, ἣν συχνότατα ἀκούομεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ μελοδράματα.

Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ τουρκικὴ μουσικὴ, ἥς πλείστας γραμμάς παραλαβόντες οἱ ἡμέτεροι ἱεροψάλται εἰσήγαγον εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἡμῶν ᾄσματα, οὐδόλως διαφέρει τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, διότι καὶ ἡ μὲν ἐστὶν ἀνατολικὴ μουσικὴ, καὶ ἡ δέ ἐστὶν ἀνατολικὴ μουσικὴ, (4)

4. Κατὰ τοὺς ὀθωμανοὺς μουσικολόγους ἡ τουρκικὴ μουσικὴ ἐστὶ θυγάτηρ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς.

ἐν τούτοις πλείστα ἐκ τῶν τουρκικῶν ᾄσμάτων εὔρηται ἑνηρμονισμένα ἐν τετραφώνῳ μουσικῇ ἄνευ οὐδεμιᾶς βλάβης καὶ ἀλλοιώσεως τοῦ ὕφους αὐτῶν. Οἱ αὐτοκρατορικοὶ σουλτανικοὶ καὶ οἱ ἔθνικοὶ τουρκικοὶ ὕμνοι, τουρκικὰ στρατιωτικὰ ᾄσματα καὶ πολεμικὰ ἐμβατήρια ψάλλονται καὶ καθ' ἐκάστην ἀνακρούονται ἐν ἑνηρμισμένη τετραφώνῳ μουσικῇ. Δημῶδη δὲ τουρκικὰ ᾄσματα ἑνηρμονισμένα ἀκούομεν καὶ ἀλλαχοῦ, μάλιστα δὲ ἐν τῷ περιφήμῳ μελοδράματι τοῦ «Χορχὸρ ἀγᾶ», ἅπερ ἡ ἑναρμόνις οὐ μόνον οὐδόλως ἔβλαψεν, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτεραν μελωδικὴν ἄρμονίαν προσέδωκε. Μετ' εὐχαριστήσεως δὲ πληροφορούμεθα, ὅτι ἀποφάσει τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας, τῆς αὐτοκρατορικῆς ὀθωμ. κυβερνήσεως συνέστη ἰδιαίτερα μουσικὴ ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ διασήμου ὀθωμανοῦ μουσικολόγου Ζιᾶ Βέη, πρώην πρεσβευτοῦ ἐν Ἀμερικῇ πρὸς ἑναρμόνισιν τῆς τουρκικῆς μουσικῆς.

Καὶ ταῦτα μὲν ἡμεῖς, μεθ' ἡμῶν δὲ καὶ οἱ ὀθωμανοὶ μουσικολόγοι, φρονοῦμεν καὶ λέγομεν καὶ ἀποδεικνύομεν, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ ἄριστα καὶ καλλιτεχνικώτατα ἑναρμονίζεται· ἀλλ' ἵνα μὴ κατηγορηθῶμεν, ὅπως καὶ κατηγορήσαν ἡμᾶς οἱ ἐχθροὶ τῆς ἄρμονίας, ὅτι τῇ εἰσηγήσει καὶ ὑπηχῆσει ἄλλων λέγομεν καὶ γράφομεν ταῦτα, δίδομεν τὸν λόγον εἰς πανευρωπαϊκῆς φήμης καὶ τιμῆς ἀπολαῦον πρόσωπον.

§ 7. Δημήτριος ὁ Βερναρδάκης καὶ ἡ ἄρμονία.

Ὁ ἐγκυκλοπαιδικώτατος καὶ πολυμαθέστατος ἀείμνηστος Δημήτριος Βερναρδάκης, παρακληθείς, κατὰ τὸ ἔτος 1875 ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Μουσικοῦ συλλόγου, ἵνα ἀπαγγεῖλῃ τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τοῦ συλλόγου ἑορτῇ, προσπαθεῖ μὲν καὶ ἀγωνίζεται ἐν τῷ

λόγω αὐτοῦ, ἵνα ἐμπνεύσῃ ἀγάπην καὶ σεβασμὸν πρὸς τὸ πατροπαράδοτον τοῦτο κειμήλιον, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν, ἣν μετὰ πόνου ψυχῆς βλέπει περιφρονουμένην καὶ ὀσημέραι φθίνουσιν, ἀνομολογεῖ ὅμως καὶ ὁ ἴδιος, ὅτι ἡ μουσικὴ ἡμῶν, ἐὰν δὲν ἐναρμονισθῇ, περιβαλλομένη τὸ ἔνδυμα τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφωνίας, θεωρεῖται καὶ εἶνε προωρισμένη εἰς θάνατον.

Θαυμάζω δὲ τὰ περίφημα μουσικὰ ἔργα τοῦ Bellini, τοῦ Rossini, τοῦ Βέρδη, τοῦ λυρικοῦ μὲν ἀλλὰ καὶ δαιμονίως ἐναρμονίου Boethoven, καὶ τοῦ νεωτάτου τῶν γερμανῶν δραματικῶν Wagner, ἰδοὺ πῶς ἐπὶ λέξει χαρακτηρίζει τὴν μελωδίαν καὶ τὴν ἁρμονίαν· «Καὶ τῷ ὄντι, ἐὰν ἡ μελωδία, ἡ ἀναφαίρετος αὕτη προνομία τῶν Ἰταλῶν, μεταφέρῃ ἡμᾶς εἰς χώρας αἰθρίας φωτὸς καὶ χάριτος, ἡ ἁρμονία, ἡ νεωτέρα αὕτη θυγάτηρ τῆς γερμανικῆς μάλιστα μουσικῆς, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀνακινή βαθύτερον τὴν καρδίαν, καὶ διεγείρουσα ἰσχυρῶς νὰ μεταφέρῃ τὴν ψυχὴν ἡμῶν εἰς κόσμον αἰσθημάτων σκοτεινῶν καὶ ἀγνώστων, ἀλλὰ πλήρη ὅμως γοητείας μυστηριώδους». Στρέφω δὲ κατόπι τὸν λόγον πρὸς τὴν μονότονον μουσικὴν ἡμῶν, ἣν οἱ ψάλται αὐθαιρέτως διαχειρίζονται καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ἐκτελοῦσιν, ἐρωτῶ· «Εἶνέ ποτε δυνατὸν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον **τῆς ἐν τῇ μουσικῇ δεσποτείας τοῦ ἁρμονικοῦ στοιχείου**, νὰ ἐλπίσῃ τις μέλλον διὰ μουσικὴν, μὴ ἔχουσιν ἁρμονίαν, ὅσον ἄλλως πλουσία καὶ μελωδικὴ ἂν ὑποτεθῇ; Ὁχι· ἀποκρίνομαι καὶ ἐγώ, λέγω μάλιστα μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι ἡ ἁρμονία εἶνε τὸ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου ζήτημα τῆς μουσικῆς ἡμῶν ταύτης. Ἄλλ' ἐρωτῶ, τί ἐμποδίζει νὰ ἀρχίσωμεν καὶ ἡμεῖς περιβάλλοντες διὰ τῆς ἁρμονίας τὰ μουσικὰ ἡμῶν μέλη; κατ' ἐμὲ οὐδέν. Ἐὰν οἱ ἀρχαῖοι ἐστεροῦντο τὴν ἁρμονίαν ὡς σύστημα (ὄρα § 8), εἶχον ὅμως τὴν βάσιν τῆς ἁρμονίας

διότι τί ἄλλο ἦσαν βέβαια αἱ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διὰ τεσσάρων καὶ διὰ πέντε συμφωνίαι, εἰμὴ τὰ σημερινὰ accords; Ὁχι μόνον δὲ τὰς συμφωνίας τῶν ἀρχαίων ταύτας, τὴν διὰ τεσσάρων καὶ διὰ πέντε ἔχει ἡ καθ' ἡμᾶς μουσικὴ, ἀλλ', ὅπως βεβαιοῖ ὁ πατὴρ τοῦ νεωτέρου παρ' ἡμῖν συστήματος, ὁ Χρῦσανθος, καὶ τὴν διὰ τριῶν. Ἄρα ἡ καθ' ἡμᾶς μουσικὴ, ἐὰν στερῆται ἁρμονίας, εἶνε ὅμως ἐπιδεκτικὴ αὐτῆς· καὶ τότε, ὅταν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εὐτυχῆσῃ νὰ ἀναδείξῃ τὴν μουσικὴν του ταύτην καὶ ἐναρμόνιον, ἡ μουσικὴ αὕτη ἔσται ἀναντιρρήτως μοναδικὸν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ πάγκαλον χρῆμα. Τότε δὴ τότε ἡ μουσικὴ αὕτη θέλει ἀναλάβῃ ὅλην αὐτῆς τὴν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀκαταμάχητον δύναμιν, ὅσην ἀπέδιδον εἰς αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, καὶ θέλομεν ἴδῃ μονονουχὶ ἀνανεούμενα τὰ θαύματα τοῦ Ὀρφέως καὶ τοῦ Ἀμφίονος, αὐτὴν τὴν νεκρὰν καὶ ἄψυχον φύσιν λαμβάνουσαν πνεῦμα ζωῆς ὑπὸ τὴν θεσπεσίαν αὐτῆς μορφήν. Λέγω δὲ ταῦτα μετὰ πεποιθήσεως, διότι καθολοκληρίαν μὲν αἰσθάνομαι τὰ κάλλη, προθύμως δὲ καὶ ἀσμένως ἀναγνωρίζω ὅλας τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς».

Καὶ ταῦτα μὲν πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος ἐβροντοφώνει ὁ ἀοίδιμος Δ. Βερναρδάκης ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Μουσικοῦ συλλόγου ἐν Ἀθήναις, συνιστῶν ἐκθύμως τὴν ἐναρμόνισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ὡς ἐχούσης πάντα τὰ διὰ τὴν ἐναρμόνισιν ἀπαιτούμενα στοιχεῖα, ἵνα μὴ ἴδωμεν αὐτὴν ἀποθνήσκουσαν. Τί δὲ ἔπραξαν οἱ ἡμέτεροι ἱεροψάλται ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ; οὐδέν. Συνῆλθόν ποτε, ἵνα συσσκεφθῶσι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου τῆς ἐναρμόνισεως; οὐδέποτε. Προέβησαν εἰς πειραματικὰς ἐργασίας καὶ δοκιμὰς καὶ ἐπείσθησαν περὶ τοῦ ἐναντίου; οὐδόλως. Πῶς λοιπὸν ἀποφαίνονται καὶ δογματίζουσιν, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ, ἀτελής οὔσα καὶ ἀνεπαρκῆς,

τυγχάνει ἀνίκανος πρὸς ἀρμονίαν; πῶς δέ, μηδενὸς ἐρω-
 τῶντος, παρουσιάζονται τινες αὐτῶν αὐθορμήτως, ἵνα μὴ
 εἴπωμεν αὐθαιρέτως, καὶ ἀπασχολοῦσι τὰς πολυτίμους
 στιγμὰς τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πα-
 τριάρχου, ἀποστέλλοντες αὐτῇ ἐπιστολὰς καὶ ὑπομνήμα-
 τα, ἐν οἷς λέγουσιν, ὅτι, καθὰ ἐπιστημονικῶς ἀποδεικνύου-
 σιν, ἡ ἐναρμόνισις ἐστὶν ἀδύνατος ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν
 μουσικῆς; Καὶ ποῦ εὗρον τὴν ἐπιστημονικότητα καὶ τὴν
 τοσαύτην εἰδικότητα οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, οἱ οἰόμενοι πολλὰ
 μὲν εἰδέναι, μηδὲν δ' ἕτερον ἐπιστάμενοι ἢ τὸ ἀποκαλεῖν
 δημοσίᾳ μέγαν διδάσκαλον τὸν ἑαυτῶν ἀγράμματον πα-
 τέρα; Ἴνα ἐκφέρῃ τις γνώμην ἐπὶ τοιούτου σπουδαίου καὶ
 σοβαροῦ ζητήματος, ὀφείλει ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἔχῃ ἀρτίαν
 ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ γινώσκῃ
 καλῶς μὲν τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ὡς ἄ-
 ριστος ἐκτελεστής, ἐξόχως δὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ πρὸ πάν-
 των τοὺς κανόνας τῆς ἐναρμόνισεως. Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων
 ἱεροψαλτῶν οὐδεὶς ἔχει τὰ προσόντα ταῦτα, καὶ ἐν τού-
 τοις ὡς ἀπὸ τρίποδος παρουσιάζονται λέγοντες καὶ ἰσχυ-
 ριζόμενοι, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ δὲν ἐναρ-
 μονίζεται. Πλανῶνται λοιπὸν καὶ οἱ ὀθωμανοὶ μουσικολό-
 γοι, οἱ ἀναλαβόντες τὴν ἐναρμόνισιν τῆς τουρκικῆς μουσι-
 κῆς, ἣτις, ὡς εἴρηται, οὐδόλως διαφέρει τῆς ἐκκλησιαστι-
 κῆς ἡμῶν μουσικῆς, διότι ἐκ τῆς αὐτῆς κλίμακος σχημα-
 τίζονται ἀμφότεραι.

§ 8. Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἡ ἀρμονία.

Ὁ ἐξ ἀτομικοῦ συμφέροντος ὑπὲρ τοῦ μονοτόνου ἐκ-
 κλησιαστικοῦ μουσικοῦ συστήματος κοπτόμενος Γ. Ι. Πα-
 παδόπουλος ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστο-
 ρίαν τῆς ἐκκλησ. μουσικῆς» σελ. 60—65 προσπαθεῖ καὶ

ἀγωνίζεται νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ σημερινὴ παρεφθαρμένη
 καὶ ἠλλοιωμένη ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ ἐστὶν αὐτὴ
 ἐκείνη, ἣν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας ἔψαλλον οἱ ἐξ 60
 καὶ κατ' ἄλλους οἱ ἐξ 150 προσώπων ἀποτελούμενοι μου-
 σικοὶ χοροὶ τῶν βυζαντινῶν, ἡ δὲ βυζαντινὴ μουσικὴ τυγ-
 χάνει μουσικὴ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων, ἐπομένως καὶ ἡ μου-
 σικὴ ἡμῶν ἐστὶ μουσικὴ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων, οἵτινες ἄ-
 δοντες, ὡς ἡμεῖς ψάλλομεν σήμερον ἐν ὁμοφώνῳ ὁμοτονίᾳ ἢ ἐν
 συμφωνίᾳ κατὰ διαπασῶν, ἢ διὰ τῶν ὀκτώ, ἠγνόουν καθο-
 λοκληρίαν τὴν ἐν ἑτεροτονίᾳ πολυφωνίᾳ ἢ τὴν ἐν τετρα-
 φωνίᾳ ἀρμονίᾳ, ἣτις ἐστὶ τὸ τελευταῖον κατάντημα τῆς
 ἐν Εὐρώπῃ ἀναπτύξεως τῆς μουσικῆς ἀρμονίας, καὶ πρὸς
 ἀπόδειξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου αὐτοῦ, ἀποσιωπῶν τὰ
 μὴ πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ συναδόντα χωρία τῶν ἀρ-
 χαίων, ἐπικαλεῖται τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, λέ-
 γοντος· «**Διὰ πέντε οὐκ ἄδουσιν ἀντίφωνα**»· ἀλλὰ δὲν
 σημειοῖ καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ εὔρηται τὸ χωρίον τοῦτο, ἵνα
 συνεξετάσωμεν αὐτὸ μετὰ τῶν ἀνωτέρω καὶ κατωτέρω συμ-
 φραζομένων, διότι οὕτως ἀποβαίνει ἡμῖν ὄλως ἀκατάληπτον τὸ
 νόημα αὐτοῦ. Τὴν γνώμην ταύτην, παρασυρόμενος ὑπὸ τοῦ με-
 γάλου θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου, ὃ εἶχεν ὑπ' ὄψιν, πα-
 ραδέχεται καὶ ὁ Δ. Βερναρδάκης, ὡς εἶδομεν ἐν § 7 λέ-
 γων, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐστεροῦντο τὴν ἀρμονίαν ὡς
 σύστημα. Παρ' ὅλον τὸν σεβασμὸν, ὃν ἔχομεν πρὸς τὴν μνή-
 μην τοῦ μεγάλου τούτου τοῦ ἔθνους ἡμῶν διδασκάλου, δὲν
 δυνάμεθα, εἰμὴ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐπλανήθη ἐν τῷ
 σημείῳ τούτῳ, παραδεχθεὶς γνώμην σκόπιμον καὶ ἀνεξέ-
 λεγκτον· διότι, ἂν ἡ ἐν ἑτεροτονίᾳ πολυφωνία, δηλ. ἡ
 κατὰ τετράχορδον ἀρμονία, ἣν ἄγνωστος τοῖς ἀρχαίοις ἔλ-
 λησιν, οὐδέποτε ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος θὰ ἐποιεῖτο λό-
 γον περὶ πράγματος ἀγνώστου καὶ μὴ ὑπάρχοντος, καὶ
 δὴ προσάγων αὐτὸ ὡς παράδειγμα πρὸς ἐξήγησιν φυσι-
 κῶν φαινομένων.

Θέλων ὁ Ἀριστοτέλης νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Ἀλέξανδρον τὸν μέγαν, διατί ὁ κόσμος, ἐξ ἐναντίων πραγμάτων συνιστάμενος, δὲν καταστρέφεται, πρὸς τῆ ζωγραφικῇ καὶ τὴν μουσικὴν ἁρμονίαν ὡς παράδειγμα προσάγει, λέγων ἐπὶ λέξει τὰ δεῖ «Καίτοι γέ τις ἐθαύμασε πῶς ποτε ἐκ τῶν ἐναντίων ἀρχῶν συνέστηκεν ὁ κόσμος, λέγω δὴ ξηρῶν τε καὶ ὑγρῶν, ψυχρῶν τε καὶ θερμῶν, οὐ πάσαι διέφθαρται καὶ ἀπόλωλεν, ὡς κὰν εἰ πόλις τινὲς θαυμάζοιεν, ὅπως διαμένει συνεστηκυῖα ἐκ τῶν ἐναντίων ἐθνῶν, πενήτων λέγω καὶ πλουσίων, νέων γερόντων, ἀσθενῶν ἰσχυρῶν, πονηρῶν χρηστῶν. Ἄγνοοῦσι δ' ὅτι τοῦτο ἦν πολιτικῆς ὁμοιοῦς τὸ θαυμασιώτατον, λέγω δ' ὅτι ἐκ πολλῶν μίαν καὶ ὁμοίαν ἐξ ἀνομοίων ἀποτελεῖ διάθεσιν, ὑποδεχομένη πᾶσαν καὶ φύσιν καὶ τύχην. Ἴσως δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων ἡ φύσις γλίχεται, καὶ ἐκ τούτων ἀποτελεῖ τὸ σύμφωνον, οὐκ ἐκ τῶν ὁμοίων, ὥσπερ ἀμέλει τὸ ἄρρεν συνήγαγε πρὸς τὸ θῆλυ, καὶ οὐχ ἑκάτερον πρὸς τὸ ὁμόφυλον, καὶ τὴν πρώτην ὁμόνοιαν διὰ τῶν ἐναντίων συνῆψεν, οὐ διὰ τῶν ὁμοίων. Ἔοικε δὲ καὶ ἡ τέχνη τὴν φύσιν μιμουμένη τοῦτο ποιεῖν· ζωγραφικὴ μὲν γὰρ λευκῶν τε καὶ μελάνων, ὠχρῶν τε καὶ ἐρυθρῶν χρωμάτων ἐγκερασαμένη φύσεις, τὰς εἰκόνας τοῖς προηγουμένοις ἀπετέλεσε συμφώνους. **Μουσικὴ δὲ, ὄξεις ἅμα καὶ βαρεῖς, μακροὺς τε καὶ βραχεῖς φθόγγους μίξασα ἐν διαφόροις φωναῖς, μίαν ἀπετέλεσεν ἁρμονίαν.**» (Περὶ κόσμου V. 50j).

Ὡς ἔχει τὸ περὶ μουσικῆς ἁρμονίας χωρίον τοῦτο τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποτελεῖ τὸν ἀκριβέστερον ὀρισμὸν τῆς σημερινῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφώνου μουσικῆς. Καὶ ὁ μητροπολίτης Σαράντα ἐκκλησιῶν κ. Ἀγαθάγγελος καὶ ὁ κ. Π. Παπακωνσταντίνου καὶ ὁ κ. Σ. Μπάρκας καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν γερμανῶν φιλολόγων, καὶ ὁ ἰατρὸς κ. Β. Π. Σκαναβίδης ὡς ἄριστος μουσικὸς καὶ οἱ

λόγιοι μουσικοδιδάσκαλοι ἡμῶν κ. κ. Γ. Πρωγάκης καὶ Φ. Σ. Παπαδόπουλος, ἐὰν ἐρμηνεύσωσιν αὐτό, οὐδεμίαν ἄλλην ἐξήγησιν θὰ δώσωσιν, εἰμὴ τὴν δηλοῦσαν, ὅτι ἡ μουσικὴ ἁρμονία παράγεται σχηματιζομένη ἐκ τῆς συγχρόνου χρήσεως ἢ ἀναμίξεως διαφόρων ἀνομοίων μουσικῶν φθόγγων, ὅπερ πληρέστατα ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφωνίας, καὶ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἐκ τῆς τετραφωνίας ἁρμονία ἦν καὶ γνωστὴ καὶ ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι· διότι ἄλλως μένει ἀνεξήγητον τὸ περὶ μουσικῆς ἁρμονίας χωρίον τοῦτο τοῦ Ἀριστοτέλους. Εἰς τὴν ἐρμηνείαν δὲ ταύτην τὰ μέγιστα συμβάλλουσι καὶ τὰ μεταξὺ τῶν ἐναντίων, λευκῶν καὶ μελάνων, μεσάζοντα ὠχρὰ καὶ ἐρυθρὰ χρώματα ἐν τῇ ζωγραφικῇ.

Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις οἱ ἐκ συμφέροντος ἀτομικοῦ φίλοι καὶ ὀπαδοὶ τῆς μνηστούμου μουσικῆς ἐπιμένουσι λέγοντες, καὶ τὸν κόσμον ἀναστατοῦσι κραυγάζοντες, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, δὲν ἐγίνωσκον τὴν ἐξ ἑτερονομίας μουσικῆς ἁρμονίαν. Τὴν ἀμουσίαν καὶ παχυλὴν ἀμάθειαν αὐτῶν πειρῶνται νὰ ἀποδώσωσι καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, οἵτινες, ὄν τρόπον τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας, οὕτω καὶ τὴν μουσικὴν ἀνέπτυξαν εἰς βαθμὸν ὑψίστης τελειότητος. Δυνάμεθα δὲ μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ εὐρωπαῖοι, οἵτινες κάλλιον ἡμῶν γινώσκουσι καὶ ἀναγινώσκουσι τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς, ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Ἀριστοτέλους ὀρμηθέντες, ἀνεκάλυψαν τὴν ἐκ διαφόρων ἐν τῷ μεταξὺ ἱστορικῶν γεγονότων καὶ ἐθνικῶν περιπετειῶν ἀπολεσθεῖσαν τετραφώνον μουσικὴν ἁρμονίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἐφήρμοσαν τὴν ἁρμονίαν ἐπὶ τῆς κλίμακος αὐτῶν.

Εἶνε φρίκη τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἔγκλημα ἀσυγχώρητον

τὸ νὰ ἔχωμεν μίαν τοιαύτην μουσικὴν, ἣτις ἂν ἀρμονικῶς ἐκαλλιεργεῖτο, θὰ ἐξέπληττε τὸν κόσμον ἅπαντα διὰ τῆς ἀρμονίας, καὶ ἡμεῖς νὰ κρατῶμεν αὐτὴν ἐγκάθειρκτον καὶ δεσμίαν, ἐν χειροπέδαις ὡς κατάδικον εἰς αἰῶνια δεσμά. Διατί; διότι οὕτω θέλει ὁ ψευδοηρόδοτος τῆς μουσικῆς, διότι οὕτω βούλειαι ὁ ψευδοπρύτανις τῶν ψαλτῶν καὶ ὀλίγοι τινὲς ἐγκάθετοι αὐτῶν. Περὶ τῶν ἀνθρώπων τούτων οὐδὲν ἄλλο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, εἰμὴ ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει περὶ τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων· ὅτι οὐ μόνον αὐτοὶ οὐκ εἰσέρχονται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰσερχομένους κωλύουσιν. Οὐ μόνον αὐτοὶ δὲν καταγίνονται περὶ τὴν ἑναρμόνισιν, διότι εἰσὶν ἄμουσοι καὶ ἀμαθεῖς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν ἑναρμόνισιν ἐπιστήμονας καὶ κρατίστους μουσικοὺς καταδιώκουσι καὶ βλασφημοῦσιν, νέους μὲν Παλλιέρμους, ἐκχυδαῖστὰς, διαπομπευτὰς καὶ μαλλιανοὺς τῆς μουσικῆς ἡμῶν ἀποκαλοῦντες αὐτούς, ὡς ἀποτρόπαιον δὲ καὶ εἰδεχθὲς τέρας καὶ τραγελαφικὸν ἐξάμβλωμα χαρακτηρίζοντες τὸ ἑναρμόνιον μουσικὸν σύστημα αὐτῶν.

§ 9. Ὁ ἀγράμματος διδάσκαλος

Ἐν τινι χωρίῳ, ὑπὸ ἀγραμμάτων ἀνθρώπων κατοικουμένῳ, ὑπῆρχε διδάσκαλός τις καθολοκληρίαν ἀγράμματος, ὡς οἱ χωρικοί. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μαθηταὶ ἐπλήθυναν καὶ αἱ τάξεις τοῦ σχολείου ἠϋξήσαν, εἰς τῶν ἐφόρων, παρετήρησεν, ὅτι εἰς διδάσκαλος δὲν ἐπαρκεῖ καὶ πρέπει νὰ προσλάβωσι καὶ δεύτερον. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐθορύβησε μὲν τὸν ἀγράμματον διδάσκαλον, ἀλλ' ἐγένετο ἀπο-

δεκτὴ ὑπὸ τῶν συνεφόρων, καὶ ἀμέσως παρήγγειλαν εἰς τὴν Πόλιν νὰ πέμψωσιν αὐτοῖς ἓνα καλὸν διδάσκαλον. Μόλις ἔφθασεν ὁ νέος διδάσκαλος, ὁ παλαιὸς συγκαλεῖ τοὺς ἐφόρους καὶ προτείνει νὰ ἐξετάσωσιν αὐτόν, διὰ νὰ μάθωσιν ἂν ξεύρη γράμματα ἢ ὄχι. Αὐτὸ σκεφθήκαμεν καὶ ἡμεῖς, εἰπον ἐκεῖνοι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς δὲν ξεύρομεν γράμματα, πρέπει ἐσὺ νὰ τὸν ἐξετάσης. Ὁ ἀγράμματος διδάσκαλος ἀνεπήδησεν ἐκ σατανικῆς χαρᾶς καὶ εὐθὺς ἀναρτήσας τὸν μαυροπίνακα διατάσσει τὸν νέον διδάσκαλον λέγων αὐτῷ· Γράψε **βῶδι**. Οὗτος ἐγερθεὶς καὶ σταθεὶς πρὸ τοῦ πίνακος ὡς μαθητῆς, λέγει· Ἡ λέξις **βῶδι** δὲν εἶνε ἀρχαία ἐλληνική, γίνεται ὁμως ἐκ τῆς λέξεως **βοῦς** γεν. **βοός**, ἧς ἡ ρίζα **βο** καὶ προσθέσει τῆς καταλήξεως **ιδιον**, γίνεται τὸ ὑποκοριστικὸν βοῖδιον, καὶ κατὰ συναίρεσιν βοῖδιον. Κατὰ τροπὴν δὲ τοῦ **ο** εἰς **ω** καὶ δι' ὑπογραφῆς τοῦ **ι**, σχηματίζεται ἡ λέξις **βῶδιον**, ἐξ ἧς ἀποκοπτομένης τῆς καταλήξεως **ον**, μένει ἡ λέξις **βῶδι**, ἣν καὶ ἔγραψεν. Εὐθὺς ἐγείρεται ἐν ὀργῇ ὁ ἀγράμματος διδάσκαλος καὶ, ζωγραφίσας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος ἓνα **βῶδι** μὲ τὰ κέρατα, ἀποτείνεται πρὸς τοὺς ἐφόρους καὶ ἐρωτᾷ αὐτοὺς λέγων· Ἄν ἀγαπᾶτε τὴν πίστιν σας νὰ πῆτε φανερά τὴν ἀλήθειαν· Ποιό εἶνε **βῶδι**; αὐτὸ ὅπου ἔγραψεν αὐτὸς ὁ ἀγράμματος, ἢ αὐτό, ὅπου ἔγραψα ἐγώ; Ἐν μιᾷ φωνῇ ἀπήντησαν ὅλοι λέγοντες· Βέβαια, αὐτό, ὅπου ἔγραψες ἐσὺ εἶνε **βῶδι**, διότι βλέπομεν καὶ τὰ κέρατα, καὶ τὰ πόδγλα καὶ τὴν οὐρά· αὐτὸ εἶνε σωστὸ **βῶδι**, μόνον ποῦ δὲν περπατεῖ· ἐνῶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὀρνιθοσκαλίσματα, ὅπου ἔγραψεν αὐτός, δὲν καταλαβαίνομεν τίποτε. Καὶ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ μὲν καλὸς καὶ ἀγράμματος διδάσκαλος ἐξεδιώχθη ὡς ἀγράμματος, ὁ δὲ ἀγράμματος ἐχειρο-

κροτήθη ὡς ἐγγράμματος, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ δοθῆ αὐτῷ καὶ ἐπίδομα ἐκ τοῦ κοινοῦ ταμείου.

Κατὰ σύμπτωσιν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἦλθεν εἰς τὸ χωρίον καὶ ὁ Δεσπότης, εἰς ὃν οἱ προύχοντες ἔφοροι μεταβάντες, ὅπως ἐπισκεφθῶσι, διηγήθησαν τὰ τῆς ἐξετάσεως τοῦ νέου διδασκάλου. Ὁ Δεσπότης ἐννοήσας τὴν ἀπάτην καὶ τὴν παγίδα, εἰς ἣν περιέπεσον, διέταξεν αὐτοὺς νὰ μετακαλέσωσι τὸν ἐκδιωχθέντα διδάσκαλον, καὶ νὰ ἀποπέμψωσι τὸν παλαιὸν ὡς ἀγράμματον.

Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐναρμονίσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Παρουσιάζονται ἄνθρωποι ἐπιστήμονες καὶ ἐρασιτέχναι μουσικοί, οἵτινες ἐκ σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν ἱερὰν ἡμῶν μουσικὴν ἀφιέρωσαν ὀλόκληρον τὸν βίον αὐτῶν, ἐργαζόμενοι μετὰ ζήλου καὶ πόθου οὐ μόνον, ὅπως περισώσωσιν αὐτὴν ἐκ τοῦ θανάτου, εἰς ὃν μοιραίως φέρεται, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἀναδείξωσιν αὐτὴν περιβάλλοντες διὰ τοῦ ἐνδύματος τῆς ἁρμονίας καὶ ἀναπτύσσοντες εἰς βαθμὸν ὑψίστης τελειότητος, καὶ ἡμεῖς ἀντὶ νὰ ὑποστηρίξωμεν αὐτοὺς πρὸς ἄρσιν τῶν τυχόν ἐλλείψεων καὶ τελειοποιήσωμεν τοῦ ἔργου αὐτῶν, διότι πᾶν πρᾶγμα ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ᾔηνε καὶ τέλειον, ὅπως καὶ οἱ ἴδιοι ἀνομολογοῦσι τοῦτο, παραπέμπομεν αὐτοὺς πρὸς ἐξέτασιν εἰς τοὺς ἱεροψάλτας ἡμῶν, οἵτινες ἀγνοοῦντες καθολοκληρίαν τὴν ἁρμονίαν καὶ τοὺς κανόνας αὐτῆς, δὲν δύναται νὰ εἴπωσιν ἄλλο τι, εἰμὴ ὅτι τοῦτο εἶνε βῶδι, ὅπερ ζωγραφίζουσιν οὗτοι, καὶ ὄχι ἐκεῖνο, ὅπερ γράφουσιν ἐκεῖνοι· ὅτι αὐτὴ εἶνε ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ, ἣν μονοτόνως ψάλλουσιν οὗτοι, καὶ ὄχι ἐκείνη, ἣν ἐναρμονίως ψάλλουσιν ἐκεῖνοι.

Καὶ εἰὰν πρὸς στιγμὴν ὑποθέσωμεν, ὅτι αὐτὴ ἡ κατ' ἑρρακωμένη, ἢ ἡλλοιωμένη, ἢ παρεφθαρμένη καὶ ἡ νυσταλέα μουσικὴ, ἣν ψάλλουσιν οὗτοι ἐστὶν ἡ βυζαντινὴ, πάλιν δικαιούμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ μουσικὴ αὕτη γυμνὴ οὔσα, ἀνήκει εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι κατόκου ἐν καλύβαις καὶ ἐλάτρευον τῷ Θεῷ ἐν κατακόμβαις· σήμερον δέ, ὅτε οἱ ἄνθρωποι κατοικοῦσιν ἐντὸς πολυτελῶν μεγάρων καὶ προσκυνοῦσι τὸν Θεὸν ἐντὸς μεγαλοπρεπῶν καὶ ἠλεκτροφωτίστων ναῶν, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ἐνδύθῃ καὶ αὕτη τὴν λαμπρὰν καὶ ἀνάλογον τῆς ἐποχῆς ἀμφίεσιν, τὴν ἁρμονίαν, ἣν θέλει καὶ ἐπιθυμεῖ ὁ λαός, διότι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι μεταχειρίζονται αὐτὴν ἐν οὐρανοῖς, τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναμέλποντες τῷ Θεῷ. Οὐδεμίαν δὲ ἔχομεν ἀμφιβολίαν, ὅτι ὁ Δεσπότης πολλάκις ἀκροασάμενος ἐν Βιέννῃ τῆς ἐναρμονίου μουσικῆς, καὶ εἰδὼς κρίνειν καὶ διακρίνειν καὶ τιμᾶν τὴν καλὴν μουσικὴν, ἐνδιδούς εἰς τὸν πόθον τῶν εὐσεβῶν αὐτοῦ πνευματικῶν τέκνων, ἐρεῖ ὡς κυρίαρχος ἐν καιρῷ τῷ δέοντι· **Ἐνδυσάσθω ἡ μουσικὴ ἡμῶν τὴν ἁρμονίαν καὶ ἀκροάσθωσαν αὐτῆς οἱ δυνάμενοι τῶν βουλομένων.**

Ὅποια τῷ ὄντι μεγαλοπρέπεια τότε καὶ δόξα ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν, καὶ ὁποῖος συνωστισμὸς καὶ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ ἐν αὐτοῖς! Τότε θὰ ἐπαληθεύσῃ κυριολεκτικῶς τὸ τροπάριον ἐκεῖνο, ὅπερ ψάλλει ἡ Ἐκκλησία· «Ἐν τῷ ναῷ ἐστῶτες τῆς δόξης σου, ἐν οὐρανῷ ἐστάναι νομίζομεν», διότι ἡ ἐνηρμονισμένη καὶ καλῶς ἐκτελουμένη μουσικὴ θὰ μεταρσιοῖ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν ἡμῶν εἰς αἰθήρια ὕψη, καὶ εἰς τὴν γῆν ὄντες, θὰ νομίζομεν πράγματι, ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ.

Καὶ τοῦτο θὰ ἐγίνετο πρὸ πολλοῦ, ἐὰν οἱ ἡμέτεροι ἱεροψάλται ἦσαν εἰλικρινεῖς ζηλωταὶ τῆς μουσικῆς, ἐξ ἧς ἀποζῶσι· διότι, ἐὰν πράγματι ἐπεζήτουν τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς, ὧφειλον ἀνοικταῖς ἀγκάλαις νὰ ὑποδέχωνται πάντοτε τοὺς ἐπιστημονικῶς περὶ τὴν ἑναρμόνισιν ἀσχολουμένους, καὶ νὰ συνεργάζωνται μετ' αὐτῶν ὑποδεικνύοντες καὶ διορθοῦντες τὰς τυχὸν ἑλλείψεις καὶ τελειοποιοῦντες τὸ ἑναρμόνιον σύστημα, ὅπερ, ὡς πολλὰκις ἐλέχθη, ἐπιθυμεῖ καὶ θέλει ὁ λαὸς ἡμῶν· ἀλλ' αὐτοί, ὄντες ἐξ ἐπαγγέλματος καὶ κατὰ τέχνην ψάλται, καὶ οὐχὶ μετὰ μαθήσεως καὶ θεωρίας ψάλται, τρέμοντες καὶ φοβούμενοι μὴ ἀποκαλυφθῆ ἡ ἄγνοια καὶ ἡ ἀμουσία αὐτῶν, ἀποφεύγουσι τοὺς ἑναρμονιστάς, ὡς αἱ νυκτερίδες τὸ φῶς.

§ 10. Ὁ θρίαμβος τῆς ἁρμονίας.

Ἐν τῇ α' ἐκδόσει τῆς **Μουσικῆς κλίμακος** ἡμῶν (σελ. 63) λέγομεν· «Ἡ εἰσαγωγή τοῦ ἠλεκτροφωτισμοῦ ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν πρόοδον. Μὴ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι, βελτιουμένης τῆς κατὰ ταστάσεως, θὰ ἀκούσωμεν καὶ τὴν τετραφωνίαν ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν. . . . ἐὰν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ δὲν σπεύσωσιν οἱ ἡμέτεροι ἱεροψάλται νὰ καλλιεργήσωσι τὴν βυζαντινὴν ἁρμονίαν».

Τὰ πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἦσαν τόσον πρόδηλα καὶ προφανῆ, ὥστε δὲν ἀπηγείτο πνεῦμα μάντεως, ἵνα προείπη τις τὴν ἑκβασιν αὐτῶν. Καὶ ἰδοὺ ἀσφαλεῖς εἰδήσεις καὶ πληροφορίαι ἐκ Σμύρνης δικαιοῦσι τοὺς λόγους ἡμῶν ἐκείνους, μετὰ μόνῃς τῆς διαφορᾶς, ὅτι τὰ γεγονότα προέλαβον ἡμᾶς, ὅσον δὲν ἐφантаζόμεθα. Διότι σήμερον, ὅτε ὁ

Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος ἐξαπολύει ἐγκυκλίους ἀνὰ τὰς ἐνορίας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνιστῶν τῷ λαῷ, ἵνα, ὡς τὰ ὀστρεῖδια ἐπὶ τοῦ βράχου, οὕτω καὶ αὐτὸς ἐμμένη προσκεκολλημένος εἰς τὴν μονότονον ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, μηδεμίαν διδοὺς προσοχὴν μήτε εἰς τοὺς ἀπαιτοῦντας τὴν εἰσαγωγὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφωνίας ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν, μήτε εἰς τοὺς θέλοντας τὴν ἐνηρμονισμένην βυζαντινὴν μουσικὴν ἐν αὐτοῖς, ἐν Σμύρῃ, εὐλογία πάντως καὶ ἐπινεύσει τοῦ ἐν ταῦθα εὐρισκομένου πνευματικοῦ κυριάρχου αὐτῆς μητροπολίτου κ. Χρυσοστόμου, ἀντηχεῖ εἰς τοὺς ἱεροὺς θόλους πάντων τῶν ναῶν ἡ τετράφωνος μουσικὴ ἁρμονία, ἣτις ἠλεκτρίζουσα, μαγνητίζουσα, σαγηνεύουσα, συναρπάζουσα, συγκινοῦσα καὶ κατανύττουσα ἀθρώους καὶ κατὰ στίφη προσελκύει τοὺς εὐσεβεῖς χριστιανοὺς εἰς τὰς ἱεράς ἐκκλησίας οὕτως, ὥστε αἱ πρόσοδοι αὐτῶν ὑπερεδεκαπλασιάσθησαν, διότι πάντες πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς ἐκ τῆς τετραφώνου μουσικῆς εὐαρεσκείας αὐτῶν γενναίως τὸν ὄβολόν αὐτῶν συνεισφέρουσι.

Τέσσαρες μουσικοὶ χοροὶ τετραφωνίας τελείως κατηρτισμένοι ἀνθαμιλλῶνται ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, οἱ μὲν δύο τακτικοὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Π. Μανέα μὲν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τοῦ κ. Δ. Οἰκονόμου δὲ ἐν τῷ ναῷ τῆς Μιρακτῆς, οἱ δὲ ἕτεροι δύο, ὁ μὲν συστήματος Σακελλαρίδου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Δ. Μηλανάκη, ὁ δὲ συστήματος Χαβιαρᾶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Γ. Γάζη, καὶ ἐξ ἐρασιμόλων νέων ἀμφοτέρωθεν ἀποτελούμενοι, ψάλλουσιν ἐκ περιτροπῆς εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς Σμύρνης ναοὺς, θριαμβεύοντες καὶ τὸν λαὸν ἐνθουσιῶντες οὕτως, ὥστε καθ' ἐκάστην κυριακὴν ἐπικροτοῦμενοι καὶ ἐπευφημούμενοι δά-

φνας δόξης καὶ τιμῆς δρέπουσιν. Ἐκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων χορῶν τῆς τετραφωνίας ὑπάρχει καὶ πέμπτος ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Ἐμμ. Φαρλέκα, τοῦ μόνου ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατὰ βάθος καὶ ἐπιστημονικῶς πράξει τε καὶ θεωρία γνώσκοντος τὴν τε ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν τῶν εὐρωπαϊῶν τετράφωνον μουσικὴν, καὶ μετὰ χοροῦ, ἀποκλειστικῶς ἐκ κορασιῶν ἀποτελουμένου, ψάλλοντος ἐναλλάξ, ὅτε μὲν βυζαντινά, ὅτε δὲ τετραφώνως. Καὶ οὕτως ὁ μὲν λαὸς τῆς Σμύρνης, προοδευτικώτερος ὢν, καὶ τὸ πάσχα ἐτέλεσε καὶ καθ' ἐκάστην Κυριακὴν μετ' εὐχαριστήσεως καὶ κατανύξεως ἀκροᾶται τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῇ ἀρμονίᾳ τῆς τετραφώνου μουσικῆς, ἣτις δονεῖ καὶ τὰς βαθυτέρας χορδὰς τῆς καρδίας· ὁ δὲ λαὸς τῆς Πρωτευούσης, στάσιμος ὢν, μὴ κατορθώσας μήτε τὸ τροπάριον· «**Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεθοῦσα γυνὴ**» νὰ ἀκούσῃ ἐν τετραφώνῳ ἐνηρμονισμένη μουσικῇ, ὅπερ καλῶς γεγυμνασμένος χορὸς ἐξ ἔρασιμόλων ὁμογενῶν νέων προσηνέχθη νὰ ψάλῃ ἐν τῷ ἐν Πέραν ναῷ τῆς Παναγίας, ἔτερπε καὶ κατεκλήλει τὴν ἀκοὴν αὐτοῦ κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα, ἀναγινώσκων τὴν κατωτέρω ἐγκύκλιον τοῦ Μουσικοῦ συλλόγου, ἣν χάριν τῆς ἱστορίας δημοσιεύομεν ἐνταῦθα πρὸς αἰώνιον μνημόσυνον αὐτοῦ.

§ II. Ἡ ἐγκύκλιος

τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ συλλόγου.

Τιμιώτατοι ἐπίτροποι τῆς ἐν Σταυροδρομίῳ ἱερᾶς ἐκκλησίας τῶν εἰσοδίων τῆς Παναγίας, κ. κ. Κ. Σχοινᾶ πρόεδρε, Ν. Καλθοκορέση, Δ. Τσαγκόπουλε, Π. Μέτση, καὶ Α. Καλωτατε.

Ἀναντιλέκτως τὸ ἡμέτερον ἔθνος, αἰείποτε ἀπριξ ἐχόμενον τῶν πατρίων, συνετέλεσεν εἰς τὴν μέχρις ἡμῶν διά-

σωσιν τῆς ἱερᾶς τῶν πατέρων ἡμῶν βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἐν τούτοις τινὲς τῶν εὐρωπαϊζόντων ὁμογενῶν, ὑπὸ τοῦ κακῶς ἐννοουμένου πολιτισμοῦ ἐλαυνόμενοι, κατηγοροῦσι τῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων μέχρις ἡμῶν διασωθείσης ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἰσχυριζόμενοι ὅτι αὕτη, ὡς κατήντησε δὲν εὐαρεστεί καὶ συνεπῶς διάκεινται πρὸς αὐτὴν ψυχρῶς· ἄλλοι ζητοῦσι νὰ περιβληθῇ αὕτη δι' ἐναρμονίσεως, νομίζοντες ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ κατορθωθῇ τοῦτο, καὶ ἄλλοι, προβαίνοντες ἔτι περαιτέρω, ζητοῦσι τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῆς διὰ τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς.

Ἡ ἱστορία δὲ διηγεῖται καὶ οὐδεὶς ἀρνεῖται, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν ᾄσματουργία καὶ τὰ μουσικὰ ἡμῶν μαθήματα εἶναι τὰ αὐτά, οἷα ἦσαν καὶ ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων· ἀλλὰ τότε ἐψάλλοντο ταῦτα ὑπὸ χορῶν πολυμελῶν, ἐνῶ ἡμεῖς τὰ ᾄσματα ἡμῶν, ἅπερ εἶναι μεμελισμένα, ἵνα ψάλλωνται ὑπὸ πολυμελῶν χορῶν, θέλομεν νὰ ἐκτελῇ εἰς καὶ μόνος ἱεροψάλτης, βοηθούμενος, καὶ τοῦτο σπανίως, ὑφ' ἐνὸς δομεστίκου. Τὰ μελίρρυτα ταῦτα ᾄσματα, ἔργα ἐπιφανεστάτων μουσουργῶν, διεσώθησαν εὐτυχῶς μέχρις ἡμῶν, πλείστα δὲ ὅσα καὶ σχεδὸν ἅπαντα τὰ σήμερον ψαλλόμενα εἶναι ἔργα καὶ συνθέσεις τῶν μακαρίων καὶ ἀμιμήτων ἐκείνων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς γιγάντων. Ἄλλ' ἵνα ἐκτελεσθῶσι τὰ γιγάντεια αὐτῶν ἔργα σήμερον, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσι καὶ τὰ φωνητικὰ ὄργανα τῶν πάλαι χρόνων, ἧτοι οἱ πολυμελεῖς ἐκείνοι μουσικοὶ χοροί, οἵτινες ἐκτελοῦντες τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἡμῶν ᾄσματα νὰ συγκινῶσι, νὰ κατανύγωσι καὶ νὰ ἀνυψῶσι τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, νὰ ἐπιδρῶσι τελεσφόρως ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡμετέρων τε καὶ ξένων, ὡς συνέβη ποτὲ κατὰ τὰς μαρτυρίας τῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν πρέσβων τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ρωσίας Βλαδιμήρου ἐν

Κωνσταντινουπόλει, τοῦθ' ὅπερ συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐκ-
 χριστιανισμὸν ἀπάσης τῆς Ρωσίας. «Ἐνομίσαμεν—ἐλε-
 γον οἱ πρέσβεις τοῦ Βλαδιμήρου ἐκπληκτοὶ εἰς τὸν ἠγε-
 μόνα αὐτῶν—ἐνομίσαμεν, ὅτι μετεκομίσθημεν εἰς τοὺς οὐ-
 ρανούς· χορὸς ἀγγέλων, καταβαίνων ἐξ οὐρανῶν, ἔψαλλεν
 ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἁγίας Σοφίας μετὰ τῶν ἐλλήνων ψαλ-
 τῶν». Τοιαύτην λοιπὸν μουσικὴν ἔχοντες, δὲν ἔχομεν ἀνάγ-
 κην ἵνα ἀντικαταστήσωμεν αὐτὴν διὰ τῆς τετραφώνου εὐ-
 ρωπαϊκῆς, ἀλλ' οὔτε ζητοῦντες πράγματα ἀδύνατα, νὰ θέ-
 λωμεν νὰ ἐναρμονίσωμεν αὐτήν. Ἐὰν δὲ θέλωμεν, ἵνα ἡ
 ἡμετέρα μουσικὴ καὶ σήμερον προκαλῆ γενικῶς εἰς ὅλους
 τοὺς ἱεροὺς ναοὺς ἀνάλογα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἐκκλησιαζο-
 μένων, ὡς ἄλλοτε, συναισθήματα, δέον τὰ ἐκκλησιαστικὰ
 ἄσματα νὰ ἐκτελῶνται ὑπὸ πολυμελῶν χορῶν, ἄριστα γε-
 γυμνασμένων.

Ὁ ἡμέτερος Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος,
 ὁ ταχθεὶς ἀξιοζήλῳ προνοίᾳ τοῦ τανῦν ἐμπείρως καὶ συν-
 ετῶς διαπηδαλιουχοῦντος τοὺς οἴακας τοῦ ἁγιωτάτου, ἀπο-
 στολικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρό-
 νου κ. κ. Γερμανοῦ τοῦ Ε'. πρὸς διάσωσιν, διάδοσιν καὶ
 καλλιέργειαν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, δὲν ἦτο δυνατὸν
 νὰ παρίδῃ καὶ τὴν ἀπό τινος λάβρως ἐνσκήψασαν κατα-
 φορὰν κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ἐπιπο-
 θῶν δὲ ὅπως θεραπευθῆ καὶ ἡ ἔλλειψις αὕτη, τῇ ὑποδείξει
 τοῦ τεταγμένου πατριαρχικοῦ ἐπόπτου ἐπὶ τῶν ἱεροψαλ-
 τῶν ἐντιμολογιωτάτου ἄρχοντος μεγάλου πρωτεκδίκου
 τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας κυρίου Γ. Παπαδοπούλου, ἀπεφά-
 σισεν ἐν συνεδριάσει ὁμοφώνως, ὅπως, σεπτῇ πατριαρ-
 χικῇ ἐπινεύσει καὶ ἐγκρίσει, διὰ τῆς παρουσίας ἐγκυκλίου
 συστήσῃ ὑμῖν τε ὡς καὶ πᾶσι τοῖς ἐριτίμοις ἐπιτρόποις
 τῶν ἱερῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινου-
 πόλεως, ἵνα ἀγαθυνθῶσι νὰ μεριμνήσωσιν ἐνδιαφερόν-

τως περὶ καταρτισμοῦ ἐν ταῖς οἰκείαις ἐνορίαις πολυμε-
 λῶν μουσικῶν χορῶν, ἀποτελουμένων ἐκ δέκα τοῦλάχισ-
 στον ἐκατέρωθεν μελῶν, ὧν ἡ συστηματικὴ καὶ ἐπιστημο-
 νικὴ ἐκγύμνασις ν' ἀνατεθῆ τῷ πρώτῳ ψάλτῃ ἐκάστης
 ἱερᾶς ἐκκλησίας ἢ νὰ προσκληθῆ ὁ κατάλληλος μουσικο-
 διδάσκαλος ὡς ἐκγυμναστής τῶν μουσικῶν χορῶν.

Διατρέφοντες τὴν πεποίθησιν, ὅτι μετὰ ζήλου ἱεροῦ
 καὶ θερμουργοῦ καὶ προθυμίας παραδειγματικῆς θέλετε
 τείνει εὐήκοον οὖς εἰς τὴν θερμὴν παράκλησιν τοῦ ἡμετέ-
 ρου σωματείου, ἵνα οὐ μόνον ἡ κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς
 ἡμῶν μουσικῆς καταφορὰ καταπαύσῃ, ἀλλὰ καὶ θριαμ-
 βεύσῃ πάλιν, ὡς ἄλλοτε, ἡ θεία τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ
 Κουκκουζέλη τέχνη, συναρπάζουσα, γοητεύουσα, συγκι-
 νοῦσα, κατανύγουσα καὶ ἀνυψοῦσα τὸν νοῦν καὶ τὴν
 καρδίαν τῶν εὐσεβοφρόνων χριστιανῶν εἰς αἰθήρια ὕψη,
 ἅμα δὲ παρέχουσα ἀφορμὴν καὶ πρὸς εὐπορίαν τῶν
 ἱερῶν ἡμῶν ναῶν ὡς ἐκ τοῦ συρρεῦσοντος ἐν αὐτοῖς πυκνο-
 τέρου ἐκκλησιάσματος, διατελοῦμεν μεθ' ὑπολήψεως καὶ
 τιμῆς.

Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, τῇ 14 Μαρτίου 1918.

Ὁ Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος.

Βραχυτάτη παρατήρησις.

Βεβαίον ὄντος ὅτι ἡ πάτριος ἡμῶν μουσικὴ δὲν διε-
 σώθη μέχρις ἡμῶν ἀλώβητος, καθαρὰ καὶ ἀμιγῆς, ὡς ἦν
 ἐν τοῖς χρόνοις τῶν βυζαντινῶν, οὐδὲν δικαίωμα ἔχει ὁ
 Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος νὰ ψέγγῃ τοὺς ἐπὶ
 ἀναπτύξει καὶ εὐρωπαϊκῇ μορφώσει διακρινομένους καὶ
 ἐξ ιδέας καλλιτεχνικῆς καὶ ἐξ αἰσθήματος φιλοκαλίας ἐπι-
 θυμοῦντας τὴν ἐνηρμονισμένην μουσικὴν ὁμογενεῖς τῆς
 ἀνωτέρας παρ' ἡμῖν κοινωνίας, καὶ σφάλλεται ἠθικῶς ἀπο-

καλῶν αὐτοὺς εὐρωπαϊζοντας καὶ ὑπὸ τοῦ κακῶς ἐννοου-
 μένου πολιτισμοῦ ἐλαυνομένους, διότι μόνον οἱ δαι-
 μονόληπτοι ἐλαύνονται ὑπὸ τῶν πονηρῶν καὶ ἀκαθάρτων
 πνευμάτων, καὶ οἱ ἱερεῖς ἀναγινώσκομεν ἐπ' αὐτοὺς τοὺς
 ἔξορκισμούς, καὶ συνάμα ἐλέγχεται ψευδόμενος κατηγο-
 ρῶν αὐτῶν, ὡς ἐπιζητούντων τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῆς
 διὰ τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, διότι οὐδεὶς
 αὐτῶν ἀπήτησε τοῦτο. Ὁν τρόπον δὲ ὁ ἐν καταστάσει
 πτωχεύσεως περιπεσὼν ἔμπορος ἰκετεύει καὶ παρακαλεῖ
 τοὺς πιστωτὰς αὐτοῦ, ὅπως λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸ πα-
 ρελθὸν αὐτοῦ, μὴ κηρύξωσιν αὐτὸν εἰς χρεωκοπίαν, οὕτω
 καὶ ὁ ἀοίδιμος Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος, βλέ-
 πων τὴν θέσιν αὐτοῦ κλονιζομένην καὶ τὸ μονότονον μου-
 σικὸν σύστημα, ὃ θεραπεύει, τὰ λοίσθια πνέον, διότι καὶ
 αὐτὸς ἀναγνωρίζει καὶ ἐπισήμῳ καὶ ἀναφανδὸν ἀνομολο-
 γεῖ τὴν μεγάλην κατ' αὐτοῦ δυσαρέσκειαν καὶ κατακραυ-
 γὴν τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ἔχων ἄλλο ἔρεισμα, ὅπως στηρίξῃ
 καὶ περισώσῃ αὐτὸ ἐκ τοῦ θανάτου, εἰς τὸ παρελθὸν κα-
 ταφεύγει, καὶ τὴν ἐναρμόνιον μουσικὴν, ἣν ἔψαλλον πάλαι
 ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας μονότονον ἐκδεχόμενος
 ὡς μονότονον ἐγκωμιάζων, μοχθεῖ καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας οὐ-
 χὶ τοῦ ἀειμνήστου Κ. Παπαρρηγοπούλου ἀλλὰ τοῦ ἀμούσου
 Γ. Ι. Παπαδοπούλου⁵⁾ βασιζόμενος ἀγωνίζεται νὰ πείσῃ
 τὸν λαόν, ὅτι ἡ νῦν ἐν χρήσει ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μου-

5. Ἐν Εὐρώπῃ μεγάλων καὶ ἐξαιρετικῶν τιμῶν ἀπολαύουσιν οἱ
 μουσικοὶ καλλιτέχναι, ἀλλὰ παρ' ἡμῖν φαίνεται ὅτι ὁ λαὸς ἡμῶν
 δὲν εἴθε εἰσεῖται εἰς τὴν δέουσαν ἀνάπτυξιν διὰ τὴν τιμῆσιν προ-
 πόντως τοὺς καλλιτέχνας ἱεροψάλτας ἡμῶν, διότι, ὅτε πρὸ ἐτῶν ἐξε-
 δόθη ὑπὸ τοῦ Γ. Ι. Παπαδοπούλου ἡ ἱστορία τῆς μουσικῆς, ὡς συ-
 ναξάριον τῶν μεθύσων ἐχαρακτήρισεν αὐτὴν ὁ λαός. Ὅρα παράρτη-
 μα ἐναρμονίσεως καὶ προπόνησιν Βεβεκίου.

σικὴ ἐστὶν αὐτὴ ἐκείνη τῶν βυζαντινῶν, ἣν αὐτούσιον
 καὶ ἀναλλοίωτον διέσωσε τὸ ἔθνος ἡμῶν. Τοιαύτην δὲ
 μουσικὴν ἔχοντες, ὡσεὶ νὰ μὴ γινώσκῃ αὐτὴν ὁ λαός, δὲν
 ἔχομεν, λέγει, ἀνάγκην μῆτε τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς,
 μῆτε καὶ τῆς ἐνηρμονισμένης βυζαντινῆς. Ἐὰν δὲ καὶ σή-
 μεροῦ δὲν προκαλεῖ ἀνάλογα συναισθήματα εἰς τὴν ψυχὴν
 τῶν ἐκκλησιαζομένων συγκινοῦσα αὐτούς, ὡς ἄλλοτε τοὺς
 ῥώσους ἀπεσταλμένους, τοῦτο ἀποδίδουσιν εἰς τὴν ἀτέλει-
 αν τῶν μουσικῶν χορῶν ἡμῶν, διότι δὲν ἔχομεν τὰ φωνητι-
 κὰ ὄργανα τῶν πάλαι χρόνων, ἀληθέστατον διότι δὲν ἔχο-
 μεν τοὺς βαρυφώνους, τοὺς μεσοφώνους καὶ τοὺς ὀξυφώ-
 νους, ἀλλὰ μόνον τοὺς ταυτοτόνους. Καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ
 γεννάδας πιστεύων, ὅτι τὴν ἁρμονίαν ἀπαρτίζει οὐχὶ ἡ ἐ-
 νηρμονισμένη μουσικὴ, ἀλλ' ἡ πολυμέλεια τῶν χορῶν, νο-
 μίζων ὅτι θὰ πείσῃ καὶ τὸν λαὸν νὰ πιστεύσῃ τοῦτο. Καὶ
 κατ' ἀρχὰς μὲν ὀχυρούμενος ὀπισθεν τοῦ σεπτοῦ ὀνόματος
 τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κ.
 Γερμανοῦ τοῦ Ε'. συνιστᾷ κατ' ἀπόφασιν ὁμοφώνως λη-
 φθεῖσαν ἀκολουθῶν δὲ καταλήγων, ἰκετεύει καὶ παρακαλεῖ
 τοὺς ἐριτίμους ἐπιτρόπους τῶν ἱερῶν ναῶν τῆς ἀρχιεπι-
 σκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως θεραπεύσωσι καὶ τὴν
 ἔλλειψιν ταύτην, καταρτίζοντες πολυμελεῖς μουσικοὺς χο-
 ροὺς πρὸς κατάπαυσιν τῆς φοβερᾶς κατὰ τῆς μουσικῆς
 ἡμῶν καταφορᾶς τοῦ λαοῦ. Καὶ ὅμως οἱ μουσικοὶ χοροὶ
 τῆς ἐν Πέραν ἱερᾶς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας, πολυμελέ-
 στατοι ὄντες πάντοτε, κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς μεγάλης ἑβδο-
 μάδος καὶ τοῦ πάσχα ἀπετελοῦντο ἐξ ὀγδοήκοντα προ-
 σώπων, ὧν τὸ τέταρτον ἤρκει πρὸς καταρτισμὸν τελείου
 μουσικοῦ χοροῦ ἐνηρμονισμένης μουσικῆς, καὶ ἐν τούτοις
 οὐδεμίαν ἁρμονίαν ἐσχημάτισαν, οὐδὲ συγκίνησιν τινα
 προκάλεσαν παρὰ τῷ πολυπληθεῖ εὐσεβεῖ ἐκκλησιάσμα-
 τι, διότι τὴν ἁρμονίαν ἀποτελεῖ ἡ ἑτεροτονία καὶ οὐχὶ ἡ
 ταυτοτονία.

Ἄλλ' ὁ Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος νομίζων ὅτι αἱ συστάσεις καὶ αἱ παρακλήσεις αὐτοῦ δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν, ἀπεφάσισε νὰ καταρτίσῃ αὐτὸς οὗτος τοὺς πολυμελεῖς χορούς, πρὸς βεβαίωσιν τῆς πεπλανημένης ἰδέας αὐτοῦ, διότι οὐ βούλεται συνιέναι.

§ 19. Ἡ βυζαντινὴ χορωδία.

Θέλων ὁ Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος καὶ ἐμπράκτως νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὰ ἄσματα τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ὄντα μεμελισμένα ἵνα ψάλλωνται ὑπὸ πολλῶν, σχηματίζουσιν ἁρμονίαν πολλῶ κρείττονα τῆς ἐνηρμουνισμένης μουσικῆς, ὅταν ψάλλωνται ὑπὸ πολυμελῶν χορῶν, ὅπως βύσῃ τὰ ὦτα τοῦ λαοῦ καὶ φράξῃ τὸ στόμα αὐτοῦ κατὰ πάσης κατακραυγῆς, διωργάνωσεν τὰς βυζαντινὰς χορωδίας, ἃς οὔτε ἤκουσεν, οὔτε εἶδεν, οὔτε ἐγνώρισέ ποτε· ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ ἐν τῇ ἀποπείρᾳ ταύτῃ οἰκτρῶς ἀπέτυχε. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα πειράματα τῆς χορωδίας ἐκτελεσθέντα ἐν Βεβεκίῳ τὴν 24 Ἰουνίου, ἀπησχολημένοι ὄντες ἐν τῷ γραφείῳ ἡμῶν καὶ μὴ λαβόντες ἐγκαίρως γνῶσιν, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ παρακολουθήσωμεν. Κατὰ τὴν ἐπανάληψιν ὁμως αὐτῶν, τὴν 1 Ἰουλίου ἐν τῷ ἐν Γαλατᾷ ἱερῷ ναῷ τῆς Παναγίας Καφατιανῆς, λίαν ἐνωρὶς κατήλθομεν καὶ ἐξεπλάγημεν τῇ ἀληθείᾳ ἰδόντες τὸν ναὸν κατάμεστον ἐκ κλησιάσματος ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, μετὰ πολλῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων κληρικῶν, ὅπερ τρανότατα μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ λαὸς ἡμῶν διψῶν καὶ ποθῶν τὴν καλὴν μουσικὴν, οὐδόλως ᾤκνησεν οὐδ' ἐβαρύνθη ποσῶς, ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν τὴν ὑπερβολικὴν θερμότητα τῆς ἡμέρας ἐκείνης λίαν προθύμως, ἐκ τῶν τεσσάρων σημείων τῆς Πρωτεύουσης δραμῶν προσῆλθεν ὅπως ἀκροασθῆ τῆς πολυθρυλλήτου ἐναρμονίου βυζαντινῆς χορωδίας, ἥτις, πάλαι ποτὲ ἠδυμολπῶς ἤχοῦσα ὑπὸ τὸν μέγαν θόλον τῆς Ἀγίας Σοφίας,

βαθύτατα συνεκίνησε τὴν ψυχὴν τῶν πρέσβων τοῦ ρώσου ἡγεμόνος Βλαδιμήρου, ἀλλὰ δυστυχῶς οὐδέν τι νέον καὶ ἄγνωστον ἤκουσε, δυνάμενον νὰ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχήν, τὴν ψυχὴν καταλύσσει, τὴν καρδίαν θερμαῖνον, καὶ εἰς αἰθρίας χώρας φωτὸς καὶ χάριτος μεταφέρων τὸ πνεῦμα, διότι ἐψάλλῃ εἰς τακτικὸς πανηγυρικὸς ἔσπερινός, ὅπως συνήθως ψάλλονται πάντες οἱ πανηγυρικοὶ ἔσπερινοὶ ἐν τοῖς διαφόροις ναοῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ δὲ ἐξ εἰκάδος ἱεροψαλτῶν ἀποτελούμενοι χοροὶ τῆς ψευδοῦς καὶ νόθου ταύτης χορωδίας οὐ μόνον οὐδέν τι τὸ ἔκτακτον καὶ προσοχῆς ἄξιον ἐξ ἀπόψεως καλλιτεχνίας καὶ ἁρμονίας ἐξετέλεσαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων συγκεχυμένων καὶ βεβιασμένων ὁμοτόνων κραυγῶν, καταπνίγοντες τὴν ἠδεῖαν φωνὴν ἐνίων αὐτῶν, ἀπετέλουν μίαν πολυθόρυβον ἐκκωφαντικὴν καὶ μονότονον συναυλίαν ἄνευ οὐδεμιᾶς χάριτος καὶ ἁρμονίας, δυναμένης νὰ συγκρατήσῃ κεχηνὸς καὶ μετέωρον τὸ πλῆθος τῶν ἀκροατῶν· καὶ ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπέδειχθη, δὲν εἶχον ἄδικόν τινες, εἰπόντες, ὅτι κρεῖσσονα ἐντύπωσιν θὰ ἐνεποιεῖ καὶ μείζονα εὐχαρίστησιν θὰ προυξένει ὁ ἔσπερινὸς ἐκεῖνος ἐὰν ἄσματικῶς ἐξετελεῖτο ὑπὸ μόνου τοῦ καλλιφώνου ἱεροψάλτου κ. Εὐσταθίου Τιμωνίδου καὶ τοῦ χοροῦ αὐτοῦ. Ταῦτο δὲ τελείως ἐπεβεβαίωσε τὸ «**Θεοτόκε παρθένε**» ὅπερ μόνος περὶ τὴν τράπεζαν τῶν ἄρτων μελωδικώτατα ἔψαλεν ὁ καλλιφωνότατος ἱερεὺς Κωνσταντῖνος Βαφειάδης, ἐπισκιάσας καὶ καθ' ὀλοκληρίαν σκεπάσας τὸ ὀκτάηχον ὑπὸ τῆς χορωδίας ψαλὲν «**Θεοτόκε παρθένε**» κατευθουσιάσας ὄντως τὸ ἀκροατήριον καὶ πλείστα δεχθεῖς θερμὰ καὶ ἐγκάρδια συγχαρητήρια, τῶν ἀγίων ἀρχιερέων ἀσπασαμένων αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ βήματι, διότι διὰ τοῦ σπασαμένου ἠδυφώνου ταλάντου αὐτοῦ κατάρθωσε νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἀβάσιμον τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Μουσικοῦ συλλόγου,

ὅτι αἱ χορωδίαί δύνανται νὰ μεταποιήσωσι τὸ νυσταλέον καὶ μονότονον ὕφος καὶ μέλος εἰς ἄρμονίαν. Εἰς δὲ τὴν παρατήρησιν, ὅτι καὶ ὁ ἱερεὺς Κωνσταντῖνος εἰς τὸ αὐτὸ μονότονον τῆς μουσικῆς ὕφος ἔψαλεν, οὐδὲν ἕτερον ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν, εἰμὴ ὅτι ἡ μὲν μονωδία, οὔσα προνόμιον πάσης μουσικῆς, τέρπει καὶ εὐφραίνει καὶ κατακληλεῖ τὸ οὖς ὅταν τύχη δεξιῶ καὶ καταλλήλου φωνητικοῦ ὀργάνου, διότι ὁ ἠδύφωνος ὁ,τιδήποτε καὶ ὁπωςδήποτε ἂν ψάλλῃ, προξενεῖ εὐχαρίστησιν, καθόσον τοῦτό ἐστὶν ἴδιον χάρισμα τῆς φωνῆς καὶ οὐχὶ τῆς μουσικῆς, ἡ δὲ χορωδία, εἰς ὅσαδήποτε καὶ ἂν αὐξήσῃ τὰ πρόσωπα, οὐδέποτε, μονοτόνως ψάλλουσα, δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἄρμονίαν, προξενούσαν εὐχαρίστησιν εἰς τὸ οὖς καὶ συγκίνησιν εἰς τὴν ψυχὴν. Εἰς μάτην λοιπὸν ὁ Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος ἐχρησιμοποίησε καὶ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ ὄπλον, τὸ βαρὺ πυροβολικόν, κατὰ τῆς ἑναρμονίσεως, δι-οργανώσας τὰς ἀνουσίους μονοτόνους χορωδίας, ἀδίκως δὲ καὶ ἐν ταῖς προπονήσεσι τοῦ Βεβεκίου καὶ τῆς Καφατιανῆς κατηναλώθη τόσον πολύτιμον πνεῦμα. (Ὅρα § 11 σημ. 5.)

Τοιαύτας ἐντυπώσεις ἀπέκομίσαμεν ἐκ τῆς χορωδίας τῆς Καφατιανῆς, τοιαύτας ἐντυπώσεις ἐσχημάτισαν περὶ αὐτῆς καὶ οἱ πολυμελεῖς χοροί, διότι ἐκάτερος ἤκουε τοῦ ἑτέρου. Ἡ δὲ ἐντύπωσις τοῦ ἐκκλησιάσματος δῆθεν, ἦν ἔγραψε μὲν πάντως ὁ Γ. Ι. Παπαδόπουλος ὁ πρῶτος ἐκ τῶν παραστάντων ἐπισήμων, διότι οὐδεὶς ἄλλος γινώσκει τοὺς μεγαλοσχῆμους τίτλους καὶ τὰ ὀφθίκια αὐτοῦ, ἐδημοσίευσαν δὲ οἱ ἐρίτιμοι ἐπίτροποι τῆς Καφατιανῆς δαπάνῃ αὐτῆς εἰς τὸ ἐγχώριον περισπούδαστον περιοδικὸν «Ἀπ' Ὅλα» τῆς 4 Ἰουλίου 1918, ὡς ἐξῆς ἔχει «Ἡ γενικὴ ἐντύπωσις ἐκ τῆς ἐκτελέσεως τῆς βυζαντινῆς χορωδίας ὑπῆρξεν ἀρίστη· πάντες ἐνεθουσιάσθησαν ἐκ τῆς πιστῆς ἐκ-

τελέσεως καὶ ἄρμονικότητος τῶν ψαλέντων. . . . πάντες ἐπιδοκιμάζοντες τὴν ἐνθαρρυντικὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκτελέσεως». Καὶ πρῶτος ὁ ἐν τῷ παραθρονίῳ χοροστατῶν Γ. Παπαδόπουλος περισυνέλεγε τὸ ρέον μέλι· ἄπορον δὲ πῶς καὶ ἡμεῖς δὲν εἶδομεν τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ καταβαίνον-τας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ συμπάλλοντας μετὰ τῶν χορωδῶν τούτων. Πόσον ἀδικοῦμεν τὸν μεγαλοπρεπεῖ ἐκείνον ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, εἰσάγοντες ἐν αὐτῷ τὴν βάνανσον ὑμνωδίας τῶν ψευδοπρυτάνεων, οἵτινες ὡσεὶ ὀρυόμενοι ἄδοντες φαίνονται ἀπειλοῦντες τὸν Θεόν, καὶ ἀντὶ θρησκευτικῆς ἀγαλλιᾶσεως φρίκην καὶ ἀποστροφὴν ἐμπνέοντες εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ χριστιανοῦ. Ἀνανήψατε, ὦ καλλίφωνοι ψάλ-ται τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ καλλιεργήσατε τὴν τε-τράφωνον ἐνηρμονισμένην τῶν βυζαντινῶν μουσικῆν, καὶ μὴ γίνεσθε τυφλὰ ὄργανα δύο συμφεροντολόγων ἀγυρ-τῶν ἀγόμενοι καὶ συρόμενοι κατὰ τὰς θελήσεις αὐτῶν, διότι θὰ δώσητε λόγον ἡμέραν τινὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὡς πα-ρακωλύοντες τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τῆς πλουσιωτά-της μουσικῆς ἡμῶν· ἀποσεῖσατε τὸν ζυγὸν καὶ ἐργασθῆ-τε ἐλευθέρως διὰ νὰ τιμηθῆτε καὶ δοξασθῆτε.

§ 13. Ὁ δεύτερος ὅρος τῆς συγκρίσεως.

Ἡ γραμματικὴ διδάσκει, ὅτι ἡ σύγκρισις γίνεται μεταξὺ δύο ἢ περισσοτέρων ὁμοειδῶν πραγμάτων, διαφε-ρόντων κατὰ ποσότητα ἢ ποιότητα. Δὲν δυνάμεθα νὰ εἴ-πωμεν, ὅτι πρᾶγμα τί ἐστὶ κάλλιον ἢ χεῖρον, ὅταν δὲν ἔχωμεν ἄλλο ὁμοειδές, ἵνα συγκρίνωμεν ἐκεῖνο πρὸς τοῦτο· ἐπομένως ἵνα καλέσωμεν καὶ τὴν νυσταλέαν ἐκκλησιαστι-κὴν ἡμῶν μουσικὴν ἀρίστην, πρέπει προηγουμένως νὰ παραλληλίσωμεν καὶ συγκρίνωμεν αὐτὴν πρὸς ἄλλην μου-

σικήν. Ἄλλ' ἵνα γένηται ἡ σύγκρισις, ἀπαιτεῖται νὰ ἀκούσῃ ὁ λαὸς ἐν τῷ ναῷ καὶ τὴν ἄλλην ἐκείνην μουσικήν, εἴτε τὴν τετράφωνον εὐρωπαϊκὴν, εἴτε τὴν ἐνηρμονισμένην βυζαντινὴν, (6) καὶ ἀναλόγως τῆς δυνάμεως, ἣν ἐκάστη ἔχει, τῆς ἐντυπώσεως, ἣν προξενεῖ, καὶ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἐξασκεῖ ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας τοῦ χριστιανοῦ, θὰ ἀποφανθῇ περὶ ἐκάστης, ἀποδεχόμενος μὲν καὶ περὶ πολλοῦ ποιούμενος τὴν κρείττονα καὶ πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ συνάδουσαν καὶ κατάλληλον μουσικήν, ἀποδοκιμάζων δὲ καὶ τοῦ ναοῦ ἐκβάλλων τὴν χείρονα καὶ πρὸς τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς προσευχῆς ἀπάδουσαν καὶ ἀκατάλληλον. Τὸ οὖν λοιπὸν τοῦ λαοῦ ἀποτελεῖ τὴν στάθμην καὶ τὸ κριτήριον τῆς μουσικῆς, καὶ συνεπῶς οὐδὲν δικαίωμα ἔχει ὁ Ἐκκλησ. μουσικὸς σύλλογος νὰ προεξοφλῇ τὴν γνώμην τοῦ λαοῦ, λέγων ὅτι ἡ μονότονος ἐκκλησ. ἡμῶν μουσικὴ ἐστὶν ἡ ἀρίστη πασῶν, καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐναρμονισθῇ. Ὁ λαὸς γινώσκει καλῶς τὴν μουσικήν ἡμῶν καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην συστάσεων, ὁ δὲ Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος, ἐὰν θέλῃ νὰ δικαιώσῃ ἑαυτὸν ἀπέναντι τῶν χριστιανῶν, ὀφείλει νὰ ἐπιτρέψῃ πρὸς δοκιμὴν τὴν ἐνηρμονισμένην μουσικήν, καὶ οἱ χριστιανοὶ θὰ κρίνωσι καὶ θὰ ἀποφασίσωσι, διότι ἄλλως διακαιοῦνται νὰ ὑποθέσωσιν, ὅπερ καὶ βέβαιον, ὅτι οὐχὶ ἐκ σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν μουσικήν ἡμῶν, ἀλλ' ἀπὸ

6. «Τὴν μουσικὴν αὐτῶν ὕλην οἱ εὐρωπαῖοι περιέβαλον μὲ εἶδος καλλιτεχνικὸν τοιοῦτον, ὥστε τὴν σήμερον ὡς πρὸς τοῦτο οὐδὲ μακρόθεν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς αὐτὴν ἢ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ». (Δ. Βερναρδάκη λόγος σελ. 22.) Ἐκαστος λοιπὸν δύναται νὰ φαντασθῇ πόσον θαυμασιωτέρα καὶ καλλιτεχνικωτέρα τῆς εὐρωπαϊκῆς θὰ ἀποθῇ ἢ ἐκκλησ. ἡμῶν μουσικὴ, ἐὰν ἐναρμονισθῇ.

σκοποῦ καὶ ἐκ συμφέροντος ἀτομικοῦ συνιστᾷ τὴν χορωδίαν καὶ καταπολεμεῖ πᾶν ἄλλο μουσικὸν σύστημα, καὶ πρὸ πάντων τὴν ἐνηρμονισμένην μουσικήν, καταβάλλων πᾶν μέσον, ὅπως μὴ ἀκούσῃ αὐτὴν ὁ λαός, διότι προβλέπει τὸ ἀποτέλεσμα. Ἄλλὰ δὲν πρέπει καὶ νὰ ἀγνοῇ, ὅτι ἡ μεγάλη πίεσις παράγει καὶ μεγάλην ἀντίδρασιν, ἣτις ὡς καταγιγίσθαι ἐκσπάσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ τότε ἀντὶ τῆς ἐνηρμονισμένης βυζαντινῆς ἄκων καὶ μὴ βουλόμενος θὰ ἀκούῃ τὴν τετράφωνον εὐρωπαϊκὴν μουσικήν· διότι καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν θὰ δυνηθῇ ἐπ' ἀπειρον νὰ διατελῇ εἰς ἀέναον πόλεμον πρὸς τὰ πνευματικὰ αὐτῆς τέκνα χάριν τῆς ἀλόγου ἐπιμονῆς τοῦ Μουσικοῦ συλλόγου, καὶ τότε, ἁμαρτωλοί, ποῦ φύγητε; οὔτε οἱ θεοὶ οὔτε οἱ δαίμονες ἐλεήσουσιν ὑμᾶς.

§ 14. Ἡ ἐναρμονιστὶς ἀπαραίτητος.

Καὶ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς παρούσης βίβλου εἶδομεν καὶ αὐτὸς ὁ Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος ἀνομολογεῖ, ὅτι ὁ λαὸς ἡμῶν καὶ ἰδίᾳ ἡ ἀνεπτυγμένη καὶ ἐπὶ εὐρωπαϊκῇ μορφῶσει διακρινομένη ἀνωτέρα παρ' ἡμῶν κοινωνία λίαν ψυχρῶς καὶ δυσαρέστως διάκειται πρὸς τὴν ἐν χρήσει ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν ἡμῶν, καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ ἐπαυσαν πάλαι φοιτῶντες εἰς τὸν ἱερὸν ναόν. Τοὺς χριστιανοὺς ἡμῶν τούτους ὀφείλομεν καὶ καθῆκον ἔχομεν, ἵνα περισυλλέξωμεν, ἀντὶ πάσης θυσίας ἐπιτρέποντες ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ τὴν χρῆσιν τῆς ἐνηρμονισμένης βυζαντινῆς μουσικῆς, καὶ αἴροντες οὕτω τοὺς λόγους τῆς ἀπομακρύνσεως αὐτῶν ἐκ τοῦ ναοῦ.

Ἡ ἀγία θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, ὡς θρησκεία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας πλήρης χάριτος, ἀγάπης καὶ

εἰρήνης, καθολικῆ καὶ παγκόσμιος οὐσα, οὐδαμῶς ἐπιβάλλει εἰς τοὺς πιστοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς, ἵνα διὰ ταύτης ἢ δι' ἐκείνης τῆς μουσικῆς ὑμῶσι τὸν Θεόν. Ὑπὸ ἐθνικὴν ἔποψιν δυνατὸν νὰ ἔχη σημασίαν τινὰ ἢ μουσικῆ, διότι ἢ τήρησις αὐτῆς συντελεῖ ὀπωςδήποτε εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἐκ θρησκευτικῆς ἀπόψεώς ἐστὶν ὅλως ἀδιάφορος, καὶ ἕκαστος πιστὸς ἐστὶν ἐλεύθερος νὰ προσκυνήσῃ καὶ δοξολογήσῃ τὸν Θεὸν δι' οἵαςδήποτε μουσικῆς θέλει εἴτε φωνητικῆς εἴτε ὀργανικῆς, ἀρκεῖ μόνον ἀνταποκρινομένη αὕτη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς θρησκείας νὰ ἱκανοποιῇ πληρέστατα τοὺς εὐσεβεῖς πόθους καὶ τὰ ἱερά τῆς καρδίας καὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ συναισθήματα, ἅπερ ἐκδηλοῖ πρὸς τὸν Θεὸν λατρεύων αὐτῷ. Ὑπὸ τὸν ἦχον μουσικῶν ὀργάνων ὁ Δαυὶδ ὀρχούμενος καὶ χορεύων ἔδοξολόγει τὸν Θεόν.

Οἱ χριστιανοὶ τῶν πρώτων αἰώνων καὶ μάλιστα οἱ ἐξ Ἰουδαίων, οἵτινες διετήρησαν τόσας ἄλλας ἐβραϊκὰς συνηθείας, θὰ παρελάμβανον βεβαίως ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐνόργανον τῶν ἐβραίων θρησκευτικὴν μουσικὴν, ἂν ἀπελανον σχετικῆς ἀνέσεως καὶ ἐλευθερίας· ἀλλ' οἱ συνεχεῖς καὶ ἀδιάκοποι διωγμοὶ δὲν ἐπέτρεψαν αὐτοῖς τοῦτο, διότι ἐπὶ τρεῖς καὶ πλέον αἰῶνας κρυφίως καὶ μυστικῶς συνήρχοντο ἐν ταῖς κατακόμβαις πρὸς κοινὴν προσευχὴν καὶ τέλεσιν τῆς θείας λατρείας, καὶ μὴ δυναμένοι ὡς ἐκ τούτου ἵνα ποιῶνται χρῆσιν καὶ τῆς ἐνοργάνου μουσικῆς, ἐλησμόνησαν αὐτήν, καὶ οὕτως ἐπεκράτησεν ἕκτοτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μόνη ἢ φωνητικὴ μουσικὴ· ἀλλὰ θρησκευτικῶς οὐδὲν τὸ ἀπᾶδον ἔχει ἐν τῷ ναῷ ἢ ἐνόργανος μουσικὴ, οὐδὲ ἢ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἐμέμφθη ποτὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς ποιουμένης χρῆσιν ἐνοργάνου μουσικῆς ἐν τῷ ναῷ. Ὁν τρόπον διὰ τῆς φω-

νητικῆς μουσικῆς ὑμνοῦμεν καὶ δοξολογοῦμεν τὸν Θεόν, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἐνοργάνου μουσικῆς δυνάμεθα κάλλιστα νὰ ἐξυμνῶμεν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ναῷ. Οὐδὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς λόγος ἰσχυρός, ὅτι ἢ ὀργανικὴ μουσικὴ ὡς ἔχουσα κοσμικὸν χαρακτῆρα ἀπεκλείσθη τοῦ ναοῦ, διότι δι' αὐτῆς θεραπεύουσι τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰς σωματικὰς ὀρέξεις ἐν τοῖς θεάτροις καὶ τοῖς συμποσίοις. Ἀλλὰ μήπως διὰ τῆς φωνητικῆς μουσικῆς δὲν ἄδουσι τὰ πάθη τοῦ ἔρωτος καὶ τὰ ὄργια τοῦ Βάκχου; Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀποβάλωμεν καὶ τὴν φωνητικὴν μουσικὴν ἐκ τοῦ ναοῦ, διότι ἄλλοι ποιοῦνται κακὴν αὐτῆς χρῆσιν; οὐχὶ βεβαίως.

Διὰ τῆς γλώσσης εὐλογοῦμεν καὶ δοξολογοῦμεν τὸν Θεόν (Ἰακ. γ'. 9)· πρέπει λοιπὸν νὰ κόψωμεν τὴν γλώσσαν ἡμῶν, διότι ἄλλοι μεταχειρίζονται αὐτὴν εἰς βλασφημίας καὶ βωμολοχίας καὶ ὕβρεις; οὐχὶ βεβαίως. Ἐν γένει ὅπως ἢ γλώσσα οὕτω καὶ ἢ μουσικὴ, φωνητικὴ τε καὶ ὀργανικὴ, ὁμοιάζει πρὸς τὴν μάχαιραν, ἣτις ἐστὶ μὲν πρᾶγμα ἀναγκαιότατον καὶ πολυτιμότερον τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ὄργανον φονικώτατον καὶ ὀλεθριώτατον· ἀναλόγως τῆς καλῆς ἢ κακῆς χρήσεως αὐτῆς προσκτᾶται καὶ τὴν δέουσαν ἐκτίμησιν καὶ ἀξίαν. Ἐπειδὴ δὲ μόνον τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεώς εἰσὶν ἀναλλοίωτα, ἀμετάβλητα καὶ αἰώνια, δὲν ἀπαιτεῖται πνεῦμα μάντεως ἵνα προεῖπη τις, ὅτι πολλὰ σημεῖα ἐκ τοῦ τελετουργικοῦ μέρους, ὄντα ἐπιδεκτικὰ τροποποιήσεώς τινος, θὰ διαρρυθμισθῶσιν ἐπὶ τὸ βέλτιον σὺν τῷ χρόνῳ ἀναλόγως τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τοῦ χριστιανοῦ καὶ συμφώνως πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ· οὐδὲ πρέπει νὰ χαρακτηρισθῶμεν ὡς τολμηροὶ ἀναγράφοντες ἐνταῦθα ὅτι θὰ ἔλθῃ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἢ Ἐκκλησία, θὰ ἐπιτρέψῃ μεταβολὰς τινὰς ἐν τῷ ναῷ, καὶ δὴ

α.) Χάριν τῆς ἡσυχίας, τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐκοσμίας καὶ τῆς σωματικῆς ἀνέσεως τῶν χριστιανῶν θὰ καταργήσῃ τὰ στασεΐδια καὶ θὰ εἰσαγάγῃ τὸ σύστημα τῶν καθισμάτων ἐν τῷ ναῷ, ὅπερ ἀπὸ πολλοῦ καθιερώθη εἰς τοὺς ναοὺς τῶν ἐν Εὐρώπῃ ὁμογενῶν κοινοτήτων.

β.) Πρὸς περισυλλογὴν πάντων τῶν πνευματικῶν αὐτῆς τέκνων θὰ ἐπιτρέψῃ καὶ τὴν ὀργανικὴν μουσικὴν ἐν τῷ ναῷ, διότι ἡ πείρα μαρτυρεῖ καὶ ἀποδεικνύει ὅτι, ἡ φωνητικὴ μουσικὴ συνοδευομένη ὑπὸ τῆς ἐνοργάνου θρησκευτικῆς μουσικῆς, (7) ἀποδίδωσιν ἐξαίσιον, θεῖον,

7. Ἐν Ρουμανίᾳ τοῦ κλήρου παντὸς ἐποχουμένου καὶ τοῦ λειψάνου ἐπὶ τῆς νεκραμάξης φερομένου ἀπὸ τοῦ οἴκου μέχρι τοῦ ναοῦ, καὶ μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν, ἀπὸ τοῦ ναοῦ μέχρι τοῦ κοιμητηρίου συνοδεύει τὴν κηδεῖαν ὀργανικὴ μουσικὴ, ἣτις ἀνακρούουσα διάφορα πένθιμα ἐμβατήρια τῶν διασήμεων Γερμανῶν μουσουργῶν, συγκινεῖ καὶ αὐτοὺς τοὺς λίθους διὰ τῶν θρηνωδῶν μελῶν· ἀλλὰ παρ' ἡμῖν οὐκ εἴθισται τοῦτο. Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου Διονυσίου τοῦ Ε' (1891), ἀπεστάλη εἰς τὰ πατριαρχεῖα ὀλόκληρος ἢ αὐτοκρατορικὴ τῶν ἀνακτόρων ὀρχήστρα τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς, ὅπως παρακολουθήσῃ τὴν κηδεῖαν, παιανίζουσα, ἀλλὰ δὲν ἐπετρέπη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπίσης καὶ ἐν Πέραν τῷ 1908 κατὰ τὸν θάνατον τῆς Στυλιανῆς Ζαφειροπούλου, θυγατρὸς τοῦ σήμερον (2 Ἰουλίου) ἀποθανόντος ἀειμνήστου Σταύρου Παπαδοπούλου, προσηνέχθη ἡ μουσικὴ ὀρχήστρα τοῦ θεάτρου τῶν μνηματακίων, ὅπως συνοδεύσῃ τὴν κηδεῖαν αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν ἐπετρέπη· διότι τοῦ ἀλλοῦ θὰ ψάλωσιν οἱ ἱεροψάλται ἡμῶν τὸ ἔρρινον « Ἅγιος ὁ Θεός; » καὶ συνεπεῖρα τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης θὰ ἐδημιουργεῖτο σοβαρὸν ζήτημὰ μετὰ μεγάλων διαστάσεων, ἐὰν ὁ εὐγενὴς καὶ δραστήριος διευθυντὴς τῶν γραφείων τῆς Παναγίας καὶ δεξιὸς βραχίων τῆς ἐπιτροπῆς κύριος Σταῦρος Νεόκοσμος διὰ τῆς ἐφευρετικότητος αὐτοῦ δὲν κατῴρθον νὰ συμβιδάσῃ τὰ πράγματα οὕτως, ὥστε καὶ ἡ διαταγὴ τῆς Ἐκκλησίας νὰ μείνῃ σεβαστὴ, καὶ ὁ ἐνδια-

οὔρανιον καὶ θεσπέσιον μέλος, δυνάμενον νὰ συγκινήσῃ καὶ τὰς σκληροτέρας καρδίας, ταπεινοῦν αὐτὰς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ προσελκύον πάντοτε εἰς τὸν ναόν, ἐν ᾧ διὰ τῆς διδαχῆς θὰ μάθωσι τὰ καθήκοντα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις, ἃς ἔχουσι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἀδελφὸν αὐτῶν, τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας, ἅπερ ὀφείλουσι νὰ ἀποπέμωσι πρὸς τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἐπαγρυπνοῦσαν Μητέρα Ἐκκλησίαν, καὶ πλείστα ἄλλα θεία καὶ ἱερὰ πράγματα χρήσιμα ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν, ἅπερ ἀγνοοῦσι.

γ.) Θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀνέγερσιν νέων ἱερῶν ναῶν ἄνευ τέμπλου (templum) δηλ. εἰκονοστασίου, ὅπερ διαχωρίζει σήμερον τὸν ναὸν εἰς καθολικὸν καὶ εἰς ἱερὸν βῆμα, διότι οὐδεμίαν δογματικὴν σχέσιν ἔχει ὁ σημερινὸς χριστιανικὸς ναὸς ἡμῶν πρὸς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, ἣν ἠθέλησάν τινες ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα, Ἅγια ἀγίων καλοῦντες αὐτό. Μέχρι τοῦ ἡ. αἰῶνος συστηματικὸν ἱερὸν βῆμα δὲν ὑπῆρχεν, ἐσχηματίσθη δὲ τοῦτο κατὰ τὴν ἀναστύλωσιν τῶν ἱερῶν εἰκόνων· διότι οἱ χριστιανοὶ ἀναρτήσαντες τὰς εἰκόνας εἰς τοὺς στύλους, περιέφραξαν σὺν τῷ χρόνῳ τὰ μεταξὺ αὐτῶν

φερόμενος πατὴρ νὰ ἱκανοποιηθῇ. Βλέπων ὁ κ. Σ. Νεόκοσμος ὅτι τὴν κηδεῖαν παρακολουθοῦν πολλοὶ ἐπίσημοι, ἀνώτεροι ξένοι καὶ διπλωμάται, ἐτοποθέτησεν ἐν οἰκοπέδῳ τινὶ πλησίον τῆς ἐκκλησίας τὴν ὀργανικὴν μουσικὴν, ἣτις κατὰ τὴν ἄφιξιν τῆς κηδεῖας ἀνέκρουσε διάφορα πένθιμα τεμάχια. Ἐν τούτοις μέχρις ἐσχάτων ἡ ἐνταῦθα ἀδελφότης τῶν κερκυραίων συνεθίζε κατ' ἔτος ἐν τῷ ἐν Πέραν ναῷ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ αὐτῆς ἑορτῇ (12 Δεκεμβρίου) νὰ συνοδεύῃ κατὰ τὴν λιτανεῖαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Σπυριδῶνος διὰ πλήρους ὀρχήστρας ὀργανικῆς μουσικῆς, ἀκολουθοῦντος ὀλόκληρου τοῦ ἐκκλησιασμοῦ καὶ πατριαρχικῶν ἀντιπροσώπων πολλῶν.

ενὰ καὶ βαθμηδὸν διὰ ξυλογραφημάτων καὶ ποικιλμάτων καλλωπίσαντες αὐτὸ προσέδωκαν τὴν μορφήν, ἣν ἔχει σήμερον. Ὅτι δὲ ἐξ ἀρχῆς δὲν ὑπῆρχε τέμπλον, μαρτυρεῖ καὶ τὸ σύνθρονον, ὁ ἀρχιερατικὸς θρόνος, ὅστις καὶ μέχρι σήμερον κεῖται ὀπισθεν τῆς ἀγίας τραπέζης, καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν χοροστατῶν ὁ ἀρχιερεὺς νὰ μένη κεκλεισμένος καὶ ἀόρατος εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ. Ὡστε τὸ ἱερὸν βῆμα, ὅπερ χρησιμεύει σήμερον μόνον πρὸς κάλυψιν τῶν ἐν αὐτῷ ἀταξιῶν τῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, οὐδένα ἄλλον λόγον ὑπάρξεως ἔχει, οὐδὲ δύναται νὰ θεωρῆται ὡς Ἅγια τῶν ἀγίων, ἀφοῦ περισσότεροι λαϊκοὶ συσσωρεύονται ἐν αὐτῷ, ἢ ἐν τῷ κυρίως ναῷ. Ἐπειτα δὲ ἡ ἄρσις τοῦ εἰκονοστασίου⁽⁸⁾ θὰ ἀναδείξῃ ἔτι μεγαλοπρεπεστέραν καὶ ἐπιβλητικωτέραν τὴν θείαν λατρείαν, διότι ὁ λαὸς ἔκπληκτος καὶ κεχηγῶς θὰ παρακολουθῇ θαυμάζων τὰ ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης θεοπρεπῶς ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦντος τελεσιουργούμενα, καὶ θὰ αἰσθάνηται οὐ μόνον συντριβὴν καὶ κατάνυξιν ἐν τῇ καρδίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἀνορθομένας ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ ρίγους, ὅπερ θὰ καταλαμβάνῃ αὐτόν, ὅταν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς θὰ βλέπῃ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἄνωθεν κατερχόμενον καὶ ἀγιάζον τὰ τίμια δῶρα τῆς ἀναιμάκτου θυσίας. Ταῦτα πάντα καὶ ἄλλα τινὰ σχετικὰ πρὸς αὐτά, ὡς οὐδένα δογματικὸν χαρακτῆρα φέροντα, σὺν τῷ χρόνῳ θὰ τροποποιηθῶσιν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἐπὶ τὸ ὠφελιμώτερον, ἐπὶ τὸ διδακτικώτερον καὶ ἐπὶ τὸ καλαισθητικώτερον.

Ὅθεν τούτων οὕτως ἐχόντων, λαμπρὸν καὶ σωτήριον ἔργον θὰ πράξῃ σήμερον ἡ Ἐκκλησία, εἰς χάριν τῶν

8. Τῶν δεσποτικῶν εἰκόνων τοποθετουμένων ἐκατέρωθεν εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ πρὸς προσκύνησιν τοῦ λαοῦ.

πνευματικῶν αὐτῆς τέκνων ἐπιτρέψῃ ἐν τῷ ναῷ τὴν χρῆσιν τῆς ἐνηρμονισμένης βυζαντινῆς μουσικῆς· διότι, τοῦτο πράττουσα, ἀφ' ἐνὸς μὲν προλαμβάνει τὴν εἰσαγωγὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφώνου μουσικῆς, ἣτις παγκόσμιος καταστάσις, θὰ κατισχύσῃ καὶ παρ' ἡμῶν, ἐκτοπίζουσα τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν, καὶ ἐγκαθιδρυμένη αὐτῇ, ἂν μὴ γενικῶς καὶ ἀπολύτως εἰς πάντας τοὺς ναοὺς, ἀλλὰ εἰς τοὺς κεντρικωτέρους τοῦλάχιστον, ἐν οἷς νομίζομεν ὅτι θεραπεύεται ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ· ἀφ' ἑτέρου δὲ τίθησι φραγμὸν εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν πολλῶν ἀμαθῶν ψαλτῶν, οἵτινες ὠργίασαν καὶ ὀργιάζουσιν εἰς βάρος τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, καὶ ἐξασφαλίζει οὕτως αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι διαστροφῆς καὶ ἀλλοιώσεως.

Ὅπως δὲ πρὸ τεσσαρακονταετίας διὰ πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου παρέπεμψεν ἡ Ἐκκλησία τοὺς ἱεροψάλτας ἡμῶν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐπιστημονικῆς διατριβῆς τοῦ ἀειμνήστου ὁμογενοῦς Δ. Πασπαλῆ πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς καὶ ἄρσιν τῶν κατ' αὐτῆς μέμψεων καὶ κατακραυγῶν τοῦ λαοῦ, οὕτω δύναται καὶ σήμερον νὰ διατάξῃ τοὺς λογίους καὶ πεπαιδευμένους ἐξ αὐτῶν νὰ συνεργασθῶσι μετὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Σταματιάδου πρὸς τελειοποίησιν τοῦ ἐναρμονίου συστήματος, προσλαμβάνοντες ὡς βοηθὸν καὶ τὸν διάσημον παρ' ἡμῶν καθηγητὴν τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν κ. Γ. Α. Λιανόπουλον καὶ εἴτινα ἄλλον θεωροῦσιν ἀρμόδιον καὶ κατάλληλον. Ἄλλ' ὅπως λέγει ὁ ἀείμνηστος Δ. Βερναρδάκης· «Τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε μέγα, καὶ χρήζει καὶ χρόνου μακροῦ, καὶ ζήλου ἐπιμόνου καὶ διαρκοῦς, καὶ δαπάνης ἀδρᾶς καὶ μεγάλης»· ἄλλαις λέξεσιν ἀπαιτοῦνται χρήματα, ἅπερ ὀφείλομεν νὰ ἐξεύρωμεν, διότι μόνον διὰ τῆς γενναίας ἀμοιβῆς κατορθοῦνται μεγάλα καὶ σπουδαῖα πράγματα, καθόσον μάλιστα διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐναρμόνισιν ἀπαιτεῖται καὶ

είδικον ὄργανον, κατασκευαζόμενον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὀρθοτέρας θεωρουμένης κλίμακος εἴτε τῆς μουσικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ 1881, εἴτε τοῦ Νήφωνος, εἴτε τοῦ Παγκρατίου.

Θὰ ἐναρμονισθῶσι δὲ οὐχὶ ἅπαντα τὰ ἄσματα τῆς Ἐκκλησίας, διότι τοῦτο καὶ ἄσκοπὸν ἐστὶ καὶ ἀδύνατον ἀποβαίνει, ἀλλὰ μόνον αἱ καταβασίαι τῶν ἐπισήμων ἐορτῶν, τὰ ἑξαποστειλάρια, οἱ αἶνοι, ἡ δοξολογία, ἡ θεία λειτουργία καὶ τὰ σπουδαιότερα τροπάρια ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν τῆς μεγάλης ἑβδομάδος καὶ τοῦ πάσχα. Ὡστε οὐδεὶς φόβος μὴ ἀπολέσωσι τὰς θέσεις αὐτῶν οἱ ἱεροψάλται, διότι δὲν εἶνέ ποτε δυνατὸν νὰ ψάλλωνται οἱ ἑσπερινοὶ καὶ οἱ ὄρθροι ἐν τετραφώνῳ ἐνηρμονισμένη μουσικῇ, καθὼς καὶ αἱ λειτουργίαι τῶν ἡττον ἐπισήμων ἐορτῶν οὐδὲ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ ἐναρμόνιον σύστημα εἰς πάντας τοὺς ναοὺς, ἀλλ' εἰς τοὺς κεντρικωτέρους αὐτῶν καὶ μόνον κατὰ τὴν δευτέραν λειτουργίαν κατ' ἀρχάς.

§ 14. Ἡ παρασημαντικὴ.

Ἐναρμονιζομένης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἀπαραίτητος ἀποβαίνει καὶ ἡ ἀντικατάστασις τῆς μουσικῆς γραφῆς ἡμῶν διὰ τῆς πενταγράμμου εὐρωπαϊκῆς· πρῶτον μὲν διότι ἡ μουσικὴ γραφὴ ἡμῶν, ἀτελεστέρα πασῶν οὐσα δὲν δύναται νὰ πληρώσῃ πάσας τὰς ἀνάγκας τῆς τετραφωνίσεως, ἐκτὸς ἐὰν οἱ ψάλται ἀποδείξωσι τὸ ἐναντίον, καὶ δεύτερον διότι διὰ τῆς πενταγράμμου παρασημαντικῆς ἡ μουσικὴ ἡμῶν θὰ διαδοθῇ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον, καὶ τότε, ὡς λέγει ὁ ἀοίδιμος Βερναρδάκης, θὰ θαυμάσωσι τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς.

Ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Κωνσταντινουπόλεως ἐκτὸς τῆς

μουσικῆς σχολῆς τοῦ τοσοῦτον θορυβωδῶς (9) ἐργαζομένου Ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ συλλόγου, ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη μουσικὴ σχολή, ἣτις ὅλως ἀθορύβως λειτουργῶσα, ἀριθμεῖ περὶ τοὺς 50 μαθητάς. Βλέπουσα αὕτη τὴν ἀτέλειαν τῆς μουσικῆς γραφῆς ἡμῶν, ἐπενόησε νέαν μουσικὴν γραφὴν, τόσον ἀπλήν, μεθοδικὴν καὶ εὐκόλον, ὥστε μετὰ διδασκαλίαν τριῶν ἢ τεσσάρων τὸ πολὺ ἑβδομάδων οἱ μαθηταὶ αὐτῆς δύνανται ἀπταιστως νὰ ψάλλωσι καὶ τὰ δυσκολώτερα μουσικὰ μαθήματα μετενηνεγμένα εἰς τὴν νέαν γραφὴν.

Ἡ νέα αὕτη μουσικὴ σχολὴ θὰ καταπλήξῃ βεβαίως τὸν ψαλτικὸν κόσμον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος σφοδρὰ ἀναθέματα καὶ ἀφορισμοὺς θὰ ἐκδώσῃ κατ' αὐτῆς, καταδικάζων ὡς αἰρετικὸν τὸ σύστημα αὐτῆς, ὡς ἄλλοτε τὸ λεσβιακὸν πρὸς αἰωνίαν μνήμην αὐτοῦ.

ΤΕΛΟΣ

9. Μετὰ τοσοῦτου θορύβου καὶ πατάγου ἐργάζεται ὁ Μουσικὸς σύλλογος ὥστε θὰ γελάσῃτε, ἐὰν ἀναγνώσῃτε ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 7 καὶ ἡμερομ. 30 ἀπριλίου 1918 φύλλῳ τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας» τὰς ἐπιτροπὰς καὶ ὑπέπιτροπὰς αὐτοῦ· ἀλλ' ὠδινεν ὄρος καὶ ἔτεκε μῦν· ἢ μᾶλλον ο. Ἀπὸ εἰκοσαετίας καὶ πλέον ὁ Ν. Καμαράδος καὶ ὁ Γ. Ι. Παπαδόπουλος συνεργαζόμενοι συγγράφουσι τὸ νέον μέγα θεωρητικὸν τῆς ἐκκλ. μουσικῆς καὶ μέχρι σήμερον δὲν κατῴρθωσαν νὰ φέρωσιν αὐτὸ εἰς φῶς, διότι ἐστὶν ἄξιον τοῦ σκότους, ἐν ᾧ θάπτεται,

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Τὴν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν τῆς χορωδίας καὶ αὐτοὶ οἱ ψάλται κατενόησαν, καὶ πρῶτος ὁ Ν. Καμαράδος ἐδήλωσεν, ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἐφεξῆς χορωδίαν θὰ λάβῃ μέρος· τὸ παράδειγμα δὲ αὐτοῦ ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλοι ψάλται, ἀποσχόντες νὰ παραστῶσιν εἰς τὴν πανήγυριν τῆς ἁγίας Εὐφημίας ἐν Χαλκηδόνι. Ὡστε καὶ τὸ βαρὺ πυροβολικὸν τοῦ Μουσικοῦ συλλόγου κατεστράφη χωρὶς νὰ παραταχθῇ εἰς μάχην ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ τῶν ἐναρμονιστῶν.

Τὰ δὲ περὶ ἐπιτυχίας δῆθεν τῆς χορωδίας ἐν ταῖς ἐφημερίσι «Προόδω» καὶ «Φάρω» τῆς 6 Ἰουλίου 1918 δημοσιευθέντα ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τῆς Καφατιανῆς, οὐδεμίαν σημασίαν ἔχουσι, διότι δὲν ἀποτελοῦσιν ἐκδήλωσιν τῆς γνώμης τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ σκόπιμον διαστροφὴν τῶν πραγμάτων κατὰ βούλησιν τοῦ συντάξαντος τὸ ἄρθρον. (Χεῖρω τούτων ὄψει ἐν τῷ παραρτήματι τῆς ἐναρμονίσεως).

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν μεταρρυθμίσεων ἐν τῷ ἄρθρῳ αὐτοῦ, δημοσιευθέντι ἐν τῷ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1918 φύλλῳ τῆς «Προόδου» συνιστᾶ καὶ τὴν ἐναρμόνισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ὁ novus homo.

Κατακλείοντες τὴν βίβλον ἡμῶν ταύτην, καθῆκον ἐπιβαλλόμενον θεωροῦμεν, ὅπως ἐκφράσωμεν τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας πρὸς τὴν Α. Πανοσιολογίτητα τὸν ἅγιον πρ. Μέγαν Πρωτοσύγκελλον κ. Ἀθηναγόραν, διότι διὰ τῆς ἀγάπης καὶ ἐκτιμῆσεως, ᾧν ἀπολαύει παρὰ πάσῃ τῇ ἀνωτέρᾳ παρ' ἡμῖν κοινωνίᾳ, τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν ἔργων ἡμῶν τῆς ἐναρμονίσεως καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἡμερολογίου.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΜΟΥΣΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ

Ἡ Α. Θ. Παναγιότης ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης
κ. κ. Γερμανὸς ὁ Ε΄.

Οἱ σεβασμιώτατοι ἅγιοι συνοδικοὶ ἀρχιερεῖς.

† ὁ Καισαρείας Νικόλαος, † ὁ Δέρκων Καλλίνικος, † ὁ Προύσης Δωρόθεος, † ὁ Ἀγκύρας Γερβάσιος, † ὁ Σηλυβρίας Εὐγένιος, † ὁ Κολωνίας Δωρόθεος, † ὁ Ἡλιουπόλεως Σμάραγδος, † ὁ Καλλιουπόλεως Κωνσταντῖνος, † ὁ Σαράντα Ἐκκλησιῶν Ἀγαθάγγελος.

Ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἱερᾶς Συνόδου ἀρχιμ. Διονύσιος, ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελλος Καλλίνικος, ὁ β΄. γραμματεὺς τῆς ἱερᾶς Συνόδου ἱεροδιάκονος Εὐθύμιος, ὁ Δευτερεύων Κύριλλος, ὁ διευθυντῆς τοῦ α΄. πατριαρχικοῦ γραφείου Χρ. Παπαϊωάννου, ὁ Καποῦ κὲτ χουδᾶς τῶν Πατριαρχείων ἀρχων Ἀντών. Οἰκιάδης ἐφένδης.

Τὰ ἔντιμα μέλη τοῦ Α. Ε. Μ. Συμβουλίου.

Ἡ Α. Ἐξοχότης ὁ Ἀλέξανδρος Πανζείρης Βέης, Γ. Λαμπίκης Πασᾶς, Γ. Παλαμήδης ἱατρός, Σωτήριος Εὐλαμπίου ἱατρός, Περικλῆς Κελαϊδίτης ἱατρός, Ἰορδ. Χαραλαμπίδης Βουλευτῆς, Β. Ἐλευθεριάδης, Ἰωάννης Χρηστίδης.

Ὁ γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου Μ. Βασιλείου, ὁ διευθυντῆς τοῦ Πρωτοκόλλου Ἰ. Σταυρίδης, ὁ οἰκονόμος τῶν Πατριαρχείων Γαβριήλ Σ. Γαβριηλίδης, Φώτιος Σ. Παπαδόπουλος.

Ἐκ τῶν σεβασμιωτάτων ἀγίων Μητροπολιτῶν,

† ὁ Ἐφέσου Ἰωακείμ, † ὁ Ἡρακλείας Γρηγόριος, † ὁ Κυζίκου Κωνσταντῖνος, † ὁ Νικαίας Βασίλειος, † ὁ Ἀμασειας Γερμανός, † ὁ Νεοκαισαρείας Πολύκαρπος, † ὁ Φιλιππουπόλεως Βενιαμίν, † ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος, † ὁ Αἴνου Ἰωακείμ, † ὁ Βιζύης Ἄνθιμος, † ὁ Δυρραχίου Ἰάκωβος, † ὁ Μυριοφύτου Σωφρόνιος, † ὁ Δαρδανελλίων Εἰρηναῖος, † ὁ Σχολάρχης τῆς Θεολ. Σχολῆς Μητροπολίτης Σελευκείας Γερμανός, ὁ πρ. Μέγας Πρωτοσύγκελλος Ἀθηναγόρας.

Οἱ ἐν τῇ Ὀθωμ. Βουλῇ Ὁμογενεῖς Βουλευταί,

Δημ. Κ. Φύτος, Καλλιουπόλεως, Βασίλ. Ὁρφανίδης, Κωνσταντινουπόλεως, Βίκτωρ Τσορπατζόγλους, Κων)πόλεως, Ἰορδ. Χαραλαμπίδης, Κων)πόλεως, Β. Μεϊμάρογλους, Σμύρνης, Συμ. Συμεώνογλους, Σμύρνης, Ἐμμ. Ἐμμανουηλίδης, Αἰδινίου, Ματθ. Κωφίδης, Τραπεζοῦντος, Θεοκ. Δημητριάδης, Μετρῶν, Ι. Κεβενίδης, Καρὰ-Χισάρ, Γεώργ. Ἰωαννίδης, Τραπεζοῦντος, Ἀρζόγλους, Σαμψοῦντος, Θεμ. Εὐκλείδης, Ραιδεστοῦ, Ἀναστάσιος Μιχαηλίδης, Νικομηδείας, Ἀνανίας Καλλίνογλους, Νίγδης.

Ἐν Φαναρίῳ : Ὁ ἐπίτροπος τοῦ Παναγίου Τάφου ἀρχιμανδρίτης Βασίλειος Καντόπουλος, ὁ ἐπίτροπος τοῦ Ὄρους Σινᾶ ἀρχιμ. Νικόδημος, Ν. Κ. Μανρίδης Βέης, Χρ. Γκίκας, Δ-νὶς Εὐφημία Τεριακίδου, Μωϋσῆς Παπαδόπουλος, Σωτήριος Βαφειάδης.

Ἐν Πέραν : † ὁ Σταυρουπόλεως Χριστοφόρος Κνήτης, Ἀρχιμ. Δαμιανός Δημόπουλος, Ἀρχιμ. Γρηγόριος Χρυσουλάκης, Ἀρχιμ. Γεννάδιος Ζησιάδης, Ἀντώνιος Κοτζαμανάκης πρωτοπρεσβύτερος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, Ἱερεὺς Γεώργιος Παπασταύρου, Ἱερεὺς Χριστοφόρος Δημόπουλος, Ἱεροδ. Πολύκαρπος Τροχάνης.

Τὰ μέλη τῆς κεντρικῆς Ἐφορίας τῆς ἑλληνικῆς ὀρθ. Κοινότητος Σταυροδρομίου,

Ἡ Α. Ἐξοχότης ὁ Ἀλέξανδρος Πανζείρης Βέης πρόεδρος, Βασίλειος Ὁρφανίδης βουλευτῆς Κων)πόλεως, Γεώργ. Λαμπίνης

Πασᾶς, Ἰωάννης Μαρμόπουλος, Σωτήριος Εὐλαμπίου ἱατρός, Πέτρος Τσαούσογλους.

Ἰωάννης Σακελλαρίδης, διευθυντῆς τοῦ Γραφείου τῆς Κεντρικῆς Ἐφορίας, Ἀντών. Καρυστινὸς λογιστής, Δημήτριος Μαρρόπουλος, διευθυντῆς τοῦ τουρκικοῦ Γραφείου, Ἀνδρέας Α. Καρυστινὸς γραμματεὺς, Βελισσάριος Μαρμόπουλος Εἰσπράκτωρ, Στέφανος Στεφανίδης γενικὸς ἐπιστάτης.

Τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ἐν Σταυροδρομίῳ,

Κωνστ. Σχοινᾶς πρόεδρος, Ἀριστόδ. Καλωταῖος, Δημ. Τσαγκόπουλος, Πέτρος Μέτσης, Κωνστ. Στρογγυλός, ὁ διευθυντῆς τῶν Γραφείων τῆς ἐπιτροπῆς Σταῦρος Νεόκοσμος, Μιχαήλ Π. Βαφειδης, Γεώργ. Ἐμμ. Φωτιάδης, Νικόλ. Σ. Ζιώτης, Θεόδωρος Ν. Καββαδίας, γραμματεὺς τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου.

Νικόλ. Σγουρίδης Ἐφένδης, Μ. Σ. Σινιόσογλους 5, Σ. Καραθεοδωρῆς 2, Ἀλέξ. Κιοσέογλους 2, Κ. Λαμπίνης, διευθυντῆς τῆς τραπέζης Deutsche Bank Πόλεως, Γεώργ. Ἀποστολίδης δικηγόρος, Ἀλκιβ. Φ. Στάφας, Νίκανδρος Φ. Στάφας, Ἀλέξ. Γαβαλάς, Ὀλύμπ. Εὐστρατιάδης, Τηλ. Σαμοθράκης, Κωνστ. Δζιρᾶς, Δημ. Γκιουμπαλῆς, Ξεν. Σ. Παπαδάκης, Μιχαήλ Ἱερομνήμων, Λεωνίδας Μαλατάκης ἔμπορος, Νικόλ. Σεβουλόπουλος τμηματάρχης τῆς τραπέζης Ἀθηνῶν, Ἀντώνιος Διαμαντῆ Ἡλιάδης, Δ-νὶς Αἰκατερίνη Θ. Ἀλιπράντη, προσκυνήτρια τοῦ Παναγίου Τάφου, Δ-νὶς Νωεμῆ Ζωηροῦ Πασᾶ, Σταῦρος Θωμάρεϊζης, Δ. Γ. Γιαννησόπουλος, Δ. Σάρρος Καθηγητῆς, Κ. Χρ. Γαλάνης, Δ. Π. Σκαναβίδης ὀδοντοῖατρός (σ. α. καὶ α'. ὀδοντομηχανικὸς ἐν Πέραν), Ἀλέξ. Εὐσταθιανὸς ἱατρός λαρυγγολόγος.

Μέλη τινὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Χιακῆς παροικίας,

Ἀρχιμ. Ἰωάννης Ἀνδρεάδης, Ἀρχιμ. Νικηφόρος Καζᾶς, Ἱεροδ. Ἰωάννης Παναγιωτάκης.

Ἡ Α. Ἐνδοξότης ὁ Σταμ. Σκυλίτσας ἐφέντης, Σ. Γ. Καζανόβας, Α. Γ. Καζανόβας, Ἄντ. Καλβοκορέσης, διευθυντῆς τῆς Deutsche Orient Bank Γαλατᾶ 2, Ἰ. Κωνσταντινίδης, διευθυντῆς τῆς τραπέζης Ἀθηνῶν, Ν. Καλβοκορέσης, Ταμίας ἐν τῇ Ὀθωμ. Τραπεζῇ, Γεώργ. Σώτροπας χειρουργός, Γεώργιος Ζηλανάκης ἰατρός, Γεώργ. Δ. Νομικός, Μιχ. Θεοδοκᾶς δικηγόρος, Ἰωάνν. Ἀναγνωστόπουλος δικηγόρος, Γ. Πλακωτάρης, Νικ. Κάμφονας, Νικόλ. Χαλκούσης Ἰωάνν. Χαλκούσης, Εὐθ. Μεργιᾶς, Χρῆστος Ψιλᾶκης, Φώτιος Θελούδης, Ἰωάν. Θελούδης, Γεώργ. Παπάζογλους, Εὐρυσθ. Καστανάκης, Ἰωάν. Ποπᾶς, Νικ. Καζᾶς, Παντ. Σκαναβῆς, Παναγιώτης Μπιλήρης, Κων. Μπογδάνος, Στυλ. Βούτας, Λέανδρος Τζάλλας, Ἄντων. Τζάλλας, Γεώργ. Χούλης, Λορέντσος Χούλης, Π. Ράλλης, Στέφανος Τετώνης, Σαράντης Παννάδης, Χαράλ. Τσαμπαρλίδης, Ἀδελφοὶ Βαλλιᾶδου, Ἰωάνν. Βαλλιᾶδης, Διαμαντῆς Γιαννακάκης, Δημοσθ. Γιώργαλος, Σωκράτης Γιαμαλάκης, Στυλ. Γιόσης, Νικόλ. Τσουμπαράκης, Στυλ. Δούβλης, Νικόλ. Τουμιᾶδης, Παντ. Δημίδης, Γεώργ. Δημητριάδης, Ἀλέξ. Δημητριάδης, Κωνστ. Ζαννῆς, Παναγ. Ζώας, Ἀνέστης Ζιαννάκης, Μιχ. Θωμάδης, Μιλτιάδης Μουτσάκης, Χρῆστ. Μπιλάλης, Σταμ. Τσάλλης, Αὐγουστῆς Μαχαιρᾶς, Ἐμμανουὴλ καὶ Κωνσταντῖνος Μποσῖναι, Γεώργ. Μουτσάτσος, Ἀδελφοὶ Ντούλου, Γεώργ. Παναγιωτάκης, Ἰωάννης Πατούνας, Κωνστ. Παγώνης, Μιχ. Πάντελος, Σταμ. Πάρος, Κωνστ. Σπαθᾶριος, Κάρολος Σιμούδης, Ἰωάνν. Γ. Σκυριανός, Σταμάτιος καὶ Δημήτριος Σιδερίδαι, Δημ. Σκαμαργάκης, Δημ. Φαγκάκης, Ἰωάνν. Φασιλάκης, Στέφ. Ἀσπριώτης, Δημ. Καλλιῶδης, Νικόλ. Κουτσοῦράδης, Ἰωάνν. Κουτσοῦράδης, Ἄντων. Κουνελάκης, Ἐμμ. Κουτέλης, Κωνστ. Γ. Κουτέλης, Κωνσ. Ν. Κουτέλης, Κωνστ. Κάζιλας, Σταμ. Κάζιλας, Στυλιανὸς Κωνσταντουλάκης, Πέτρος Καλαρόνης, Ξενοφῶν Λαπαρδᾶς, Γεώργιος Μπέλλας, Περικλῆς Μπαράκης.

Ἐν Χαλκηδόνι: Ἀρχιμ. Ἰερόθεος Ἀνθουλίδης 2, Σοφοκλῆς Χουδαβερδόγλους, Δ-νὶς Ἀθηνᾶ Γ. Περδίκη, Δ-νὶς Ὀλγα Γ. Περδίκη.

Ἐν Ρουστουκίῳ: Πέτρος Α. Βέροβιτς, Παῦλος Α, Βέροβιτς.

Ἐν Βραῦλα: Οἰκονόμος Παναγῆς Καλλιγᾶς ἱερεὺς ἑλληνικῆς Κοινότητος, Γ. Δ. Κουντούρης ἰατρός, Ἀριστοτέλης Α. Γαλιατσάτος, Βασίλειος Α. Σεραφίδης, Σπυρ. Α. Σεραφίδης, Γεώργ. Μιχαλάκης, Ἰωάνν. Μιχαλάκης, Γεώργ. Κωστομύρης, Νικόλαος Χρυσοβέργης, Πέτρος Λεβέντης, Ἀθαν. Παπαευαγγέλου, Δ-νὶς Ταρσὴ Καντιανίδου.

Ἐν Μακροχωρίῳ: † ὁ Συνάδων Χριστοφόρος, Ἀγλαῖα Θ. Μακρίδου Βέη.

Ἐν Βλάχκᾳ: Ὁ Μουκτάρης Βλάχκας Δημ. Γιαγδζόγλους, Δ-νὶς Τιμόκλεια Χ. Σισμάνογλου, Ἀθανάσιος Πεταυρίδης.

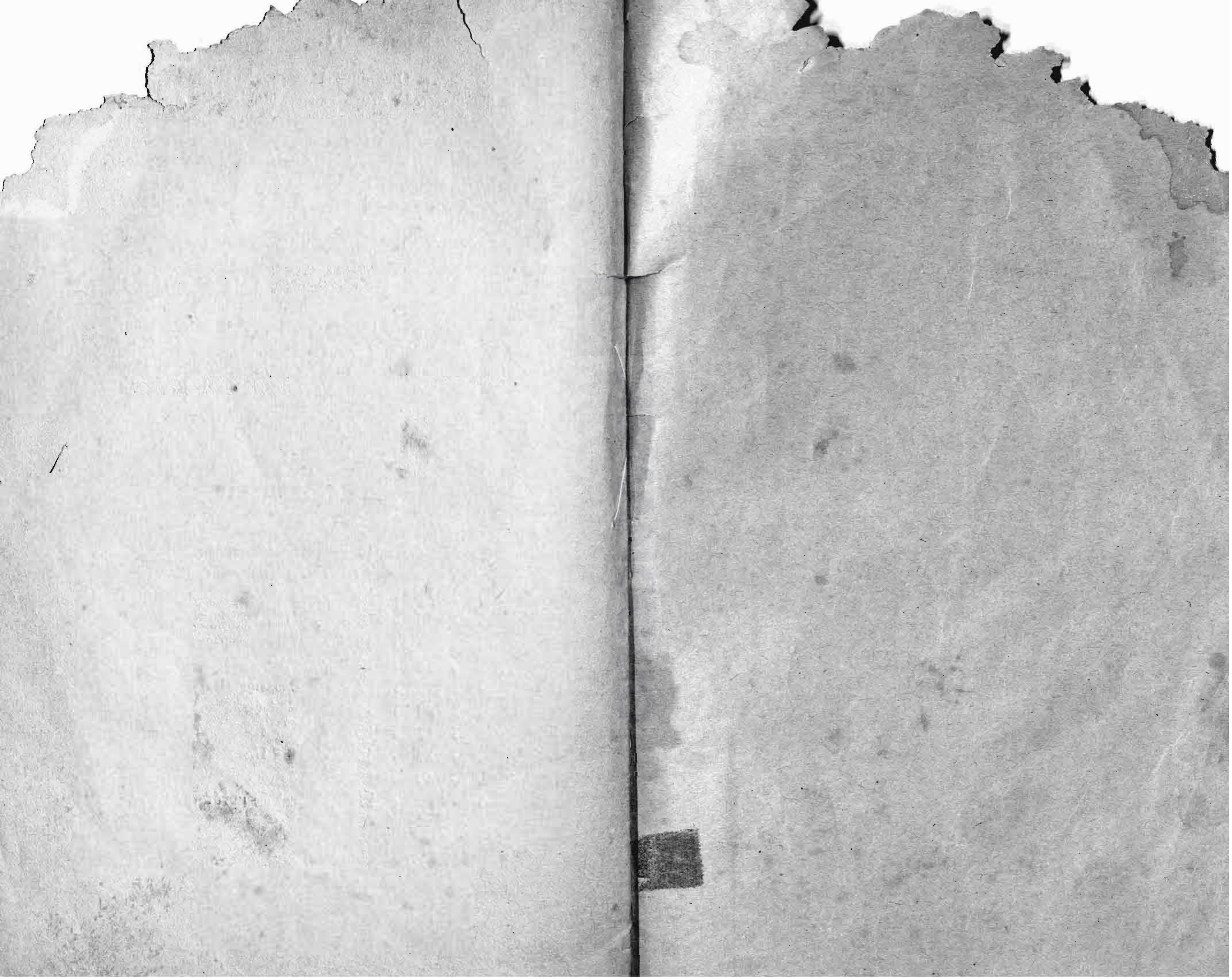
Ἐν Χάλκῃ: Α. Γ. Λιανόπουλος, Δ-νὶς Αἰκατερίνη Ν. Σαχήνογλου.

Ἐν Κορδελιῳ: Ὁ Πρωτοσύγγελλος τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἐφέσου Κύριλλος Ψύλλας, Ἐμμ. Φαρλέκας, ἀρχιγραμματεὺς ἱερ. Μητροπόλεως Ἐφέσου, Ἱερὸς ναὸς ἁγίου Παντσελήμονος ἐν Γκιόζ Τεπέ, Ἱερὸς ναὸς ἁγίας Μαρίνης Κοκάργιαλη, Νικόλ. Κουκοπλάκης ἱεροψάλτης.

Ἐν Ραιδεστῳ: Ἱερεὺς Παρθένιος.

ΑΒΛΕΨΙΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Ἐν σελ.	4	στιχ.	16	γράφε	ἐνημερισμένης
»	»	5	»	19	» καὶ τρώγουσι
»	»	11	»	25	» ὦν
»	»	13	»	3	» Ἡ
»	»	»	»	16	» ἤλεκτροφωτισμὸν
»	»	18	»	12	» ἔχει
»	»	23	»	29	» ἀποπειρωμένων
»	»	28	»	15	» φθόγγων
»	»	37	»	23	» μέχρι
»	»	39	»	15	» Ζιᾶ Πασᾶ,
»	»	43	»	23	» ἀρχαῖοι
»	»	56	»	21	» καὶ ὡς μονότονον

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

ἐκδοθέντα :

Τριγωνομετρικαὶ ἀσκήσεις

Ἡ μουσικὴ κλῆμαξ ἔκδ. α'.

Ὁ Ἐπιτάφιος Θράνος διωρθωμένος

ὑπὸ τὰ πιεστήρια :

Τὸ Ἑλληνικὸν ἡμερολόγιον

Τὸ Νέον μέγα Ὁρολόγιον

Τὸ Νέον ἀγιασματάριον

Τὸ Ἀντιφωνάριον

Ἡ Μουσικὴ κλῆμαξ ἔκδ. β'.

Ἡ ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Τιμᾶται γρ. 20

καὶ πωλεῖται παρὰ τῷ συγγραφεῖ

Archimandrite Pancratios

Vatopedinos

Eglise «Panaya» Péra.